

מתכנני הגן: אדריכלי הנוף ליפא יהלום ודן צור.

שנת הקמה: 1958

כתובת: כפי"ס, פינת רח' ויצמן-העמק, סמוך לבית העלמין הצבאי

נערך עבור: עיריית כפר-סבא

שם העורך: דן צור-לאור וולף אדריכלי נוף בע"מ

תאריך: אוגוסט 2017

תיק תיעוד

גן הזיכרון- יד לבני כפר-סבא

כפר סבא

על גנים, זיכרון, הנצחה ועיר

”הזיכרון הוא הקרקע המצמיחה את הדמיון. זיכרון הוא גם בסיס הזהות: הננו מה שאנחנו זוכרים”¹ (האדריכל הפיני, יוהאני פלאסמה)

ההנצחה היא חלק מחיינו, שמות הרחובות, אנדרטאות, גל-עדים ומבני יד-לבנים משובצים בנופי היום יום שלנו מזכירים לנו מאיפה באנו, מי אנחנו ובזכות מי אנחנו כאן. הזיכרון הוא חלק מהזהות שלנו, מזהות העם היהודי המצווה לזכור.

אתרי ההנצחה ואנדרטאות מספרים סיפור, על ההיסטוריה, על האנשים ועל האירועים אותם הם באים להנציח, לצד סיפורי תהליך הבנייה וההקמה שלהם- מי בנה אותם, למה נראים באופן מסוים ולמה הוקמו היכן שהוקמו. הם מייצרים אינטרקציה בין העבר להווה, בין המתים לחיים.

אתרי הזיכרון הם חלק בלתי נפרד מהנוף הישראלי. בכל יישוב נמצאים אנדרטאות, גנים שהוקמו לזכר יחידים, אסונות, פעולות איבה או תאונות. המקומות הללו מעצבים את דמותנו כחברה שמחויבת לזכור. לרוב אתרים אלו מתקשרים אל עצב ויראת כבוד אך האם זו הדרך היחידה לזכור? האם ניתן להנציח ולזכור באמצעות חיים? או שמא החברה הישראלית איננה מסגלת להכיל שינוי תפישתי גדול כל כך?

לאורך השנים נוצר הקשר בין גנים לזיכרון. יותר ויותר אנדרטאות ממוקמות בגנים הפתוחים לציבור, בהם מתכנס ההמון בטקסי זיכרון מדי שנה. הגנים משרתים את הקהילה ומהווים כדרך לשלב בין הנצחת העבר לבין החיים בעתיד. גן הנדיב בזיכרון יעקב, גן הזיכרון בראשון לציון, גן בן שפא בהרצליה וגן המייסדים בחדרה- הם דוגמאות לגני זיכרון בארץ. הגנים מספקים חוויה המשלימה את סיפור האנדרטה המוצבת בהן ובכך מצליחים לגעת ביותר אנשים.

גן הזיכרון בכפר סבא הוא אחד מהגנים הרבים שתיכננו דן צור וליפא יהלום. השניים, חתני פרס ישראל לאדריכלות (1998), נחשבים למי שעיצב את הנוף הישראלי והיו למובילים בהנחת היסודות לאדריכלות הנוף בישראל. הגן הוא אחד מהגנים המיוחדים בכפר-סבא בשל ערכו הנופי וההיסטורי עבור העיר. הגן סובב את בית העלמין הצבאי בו נקברו מאז הקמת המושבה, עוד בזמן שהיה מחוץ לגבולות הבינוי, ועד היום. במרכזו חלקת מגורשי יפו-תל אביב, חלקת קברי וותיקי העיר וקברי הנופלים במערכות ישראל, בני כפר-סבא לאורך השנים. ייחודו של האתר הוא בשילוב בין בית העלמין, אתר ההנצחה והאנדרטה לבין הגן הציבורי הפתוח לכל.

גנים הם חלק בלתי נפרד מחרקם העיר כפר סבא ובשונה מחבנים, הם מתעצמים עם השנים- העצים בהם גדלים והופכים למרשימים ובעלי נוכחות שקשה להתעלם ממנה. הם מספקים אתגרתא מהאינטנסיביות העירונית וחשובים לאיכות חייהם של התושבים.

ישנה חשיבות רבה לתיעוד שימור ושיקום גני זיכרון למען הדורות הבאים. יחד עם זאת, גנים רבים שתוכננו כגני זיכרון יכולים ע"י תכנון נכון להפוך לגנים המשלבים גני זיכרון יחד עם הפעילות העירונית היומיומית.

¹ JUHANI PALLASMAA, “SPACE, PLACE, MEMORY, AND IMAGINATION: THE TEMPORAL DIMENSION OF EXISTENTIAL SPACE”, IN: MARC TREIB (ED.), SPATIAL RECALL: MEMORY IN ARCHITECTURE AND LANDSCAPE

2	עמוד	 צור וולף אדריכלי נוף zur wolf landscape architects	תאריך אוגוסט 2017	הפרק	תיעוד הגן דן צור-ליאור וולף אדריכלי נוף בע"מ טל: 09-9510020 OFFICE@ZUR-WOLF.COM	גן הזיכרון אדריכל נוף ליפא יהלום אדריכל נוף דן צור	
---	------	---	----------------------	------	--	---	---

בגן הזיכרון בכפר-סבא מדשאות רחבות, עצים בוגרים ומרשימים שבניהם מתפתלים שבילי עפר התחומים באבני גן טבעיות. בחלקו דרומי ממוקמת אנדרטה לזכר הנופלים במערכות ישראל ומולה רחבת התכנסות. שפת התכנון בה השתמשו ליפא יהלום ודן צור הייתה אופיינית להם ולתקופה בה נוסד וכללה קווי עיצוב פשוטים, משחקי טופוגרפיה ושימוש באלמנטים מים וקיר מפל מאבנים. הגן הוקם בשנת 1958 וביסס את מעמדו כגן הזיכרון של העיר כפר-סבא. קדם לו גן המגינים בעיר שהיה לגן הנצחה ושניהם נחשבים עד היום לגנים מרכזיים וחשובים בעיר. לאורך השנים הגן התעצם והפך למרשים במיוחד בזכות העצים הבוגרים הרבים שבו, לצד זאת ניכרים לעין תהליכי שינוי והידרדרות במצבו בשנים האחרונות.

תיק תיעוד זה מתבצע מטעם עיריית כפר-סבא ובעקבות המלצות סקר שבוצע ב²2013 ומספר פיתוחים שעבר גן הזיכרון בשנים האחרונות המנוגדים לרוח המקום. מטרתו לספק מידע לכל תכנון העתיד לבוא ולאפשר התייחסות למשמעויות ההיסטוריות והתרבותיות החבויות בו, לשמרו ולשפרו עבור תושבי העיר מתוך הכרה בחשיבותו ותרומתו העירונית כגן זיכרון.

מראה בשנות ה-60, מתוך הספר 'תבנית נוף'

² סקר מבנים ואתרים היסטוריים בכפר סבא, אתר מס' 9, אמנון בר אור אדריכלים בע"מ, 2013, נספח ב'

עמוד 3		תאריך אוגוסט 2017	הפרק	תיעוד הגן דן צור-ליאור וולף אדריכלי נוף בע"מ טל: 09-9510020 OFFICE@ZUR-WOLF.COM	גן הזיכרון אדריכל נוף ליפא יהלום אדריכל נוף דן צור	
-----------	---	----------------------	------	--	--	---

מס"ד	שם הפרק	עמוד
1.	נתונים כלליים- גן הזיכרון	5
1.1	שם השכונה, שם הרחוב, שמות רחובות גובלים	5
1.2	מס' גוש, מס' חלקה, נ.צ.	5
1.3	גבולות התכנית מארבעה כיוונים	5
1.4	סוג בעלות	5
1.5	תיאור הגן	5
1.6	מפות סביבה	5
2.	נתונים סטטוטוריים	6
2.1	תכניות בניין עיר התקפות על השטח	6
2.2	שטחים וזכויות	7
2.3	ייעוד על פי תכנית תקפה ושימוש בפועל	8
2.4	פירוט תכניות לשימור	9
2.5	פירוט תכניות לשימור	9
3.	רקע היסטורי ותרבותי	10
3.1	התפתחות האזור	10
3.2	התפתחות האזור כפר-סבא ציר זמן	11
3.3	מפות היסטוריות	12-13
3.4	תצלומי אוויר היסטוריים	14-15
3.5	זיכרון וגן- אירועים משמעותיים	16-19
3.6	מתכנני הגן והאנדרטה	20
4.	שחזור היסטורי	21
4.1	השתנות האתר לאורך השנים	21-22
4.2	סט שרטוטים היסטורי	23-25
4.2.1	סט שרטוטים מקורי- תכנית מתווה לשיקום גן הזיכרון, 2006	26
4.3	מסמכים היסטוריים	30
4.4	תקופות עיקריות- צילומים	31-32
4.4.1	ראיונות עם וותיקי כפ"ס	33-34
4.5	האלמנטים בגן	35-36
4.6.1	שינויים לאורך השנים- קווי פיתוח וטופוגרפיה	37
4.6.2	שינויים לאורך השנים -צמחייה	38-39

מס"ד	שם הפרק	עמוד
5.	תיאור מצב קיים	40
5.1	מפה טופוגרפית	40
5.1.1	חתכים טופוגרפיים	41
5.2	תצלום אוויר	42
5.3	תיעוד צילומי של הגן וסביבתו	43-48
5.3.1	תיעוד צילומי- בית העלמין	49-51
5.3.2	תיעוד צילומי- גבולות הגן- שכונות מגורים	52-53
5.4	הגן מראה כללי	54
5.5	תיעוד צילומי של אלמנטים בגן	55-58
5.6	מצב השתמרות הגן	59
5.7	כניסות לגן ושימושים	60
5.8	הצמחייה באתר	61-63
5.8.1	הצמחייה באתר- מצב השתמרות	64-65
5.8.2	מסורת נטיעות ע"י אחמ"ם	66
6	הערכת אתר, סיכום והמלצות	67
6.1	הערכת האתר וסיכום	67
6.2	הערכת האתר והמלצות	68
	מקורות	69
	נספחים	70
א	סקר מבנים ואתרים היסטוריים, אתר מס' 9	
ב	סקר עצים ייחודיים בעיר כפר-סבא, מחלקת גנים ונוף, 2010	
ג	מיפוי צמחייה- גן הזיכרון, 2016	

מיקום הגן

- 1.1 גן הזיכרון נמצא בשכונת 'ראשונים' בחלקה הדרום-מזרחי של העיר כפר סבא, הגן ממוקם סמוך לבית העלמין הצבאי ולרחוב ויצמן מצפון, לרחוב העמק ממערב ולרחוב חטיבת הראל מדרום.
- 1.2 גושים 6435, 6437, חלקות מס' 69, 66, 99, 167 (בעבר 15-12), 19-22, 17-49, נ.צ. 192276/675457.
- 1.3 גבולות התוכנית: הגן מוקף בנייני מגורים, בסמוך אליו מכיוון דרום-מזרח ממוקמים בית אבות ובית-ספר שדה.
- 1.4 שטח הגן מיועד כשטח ציבורי פתוח והינו בבעלות עיריית כפר סבא.
- 1.5 תיאור הגן: הגן תוכנן בשנות ה-50 המוקדמות בידי אדריכלי הנוף ליפא יהלום ודן צור אשר נקטו בגישה צנועה לפיתוח האתר ושחירה על ערכיו ההיסטוריים. בגן ישנה שדרת פיקוסים מרשימה ושלד צמחי מרשים השומר על חיוניות הגן גם לאחר מעל 50 שנים. התכנון המקורי של צור ויהלום כולל שביל המקיף את בית העלמין הצבאי ובגן פינות ישיבה מוצלות, מדשאות, אלמנט מים, רחבת התכנסות ואנדרטה בצורת קיר מעוקל לזכר חללי מערכות ישראל. הגן מתפרש על שטח של כ-21 דונמים מתוכם כ-3 דונמים הינם שטח בית העלמין הכולל חלקה ובה קבורים מגורשי יפו, קברי ותיקי היישוב ובית עלמין צבאי. במהלך 2015, פונה שטח מחסנים הסמוך לגן, עקב מעבר לאזור התעשייה. גודל השטח הינו כ-2 דונם.
- 1.6 מפות סביבה:

חלוקה לגושים. תצ"א 2015 מקור: GIS עיריית כפ"ס

גן הזיכרון וסביבתו. תצ"א 2015 מקור: GIS עיריית כפ"ס

עמוד 5	 צור וולף אדריכלי נוף zur wolf landscape architects	תאריך אוגוסט 2017	פרק פרק 1 – נתונים כלליים	תיעוד הגן דן צור-ליאור וולף אדריכלי נוף בע"מ טל: 09-9510020 OFFICE@ZUR-WOLF.COM	גן הזיכרון אדריכל נוף ליפא יהלום אדריכל נוף דן צור	
-----------	--	----------------------	------------------------------	--	--	---

תכניות בניין עיר התקפות על השטח

2.1 גן הזכרון נכלל בתב"ע כס/231 (כס/84/7), אשר קיבלה תוסף בתאריך 15/11/72. הגן שייך לגושים 6435 ו-6437 חלקות חס' 69,66, 99,167 (בעבר 15-12), 19-22,17 ו-49.

תכניות בניין עיר החלות על מתחם הגן ובית העלמין הצבאי:

1. כס' 231/ (כס' 7/84)

שטח התכנית: 47,000 מ"ר.

תכליתה ל"עצב דמות הסביבה של גן הזכרון" ע"י קביעות ושינויים בשטחים הסמוכים לגן תוך הגדרת אזור מגורים מיוחד בגבולות הגן שם תותר בנייה של בניין בעל 7 ו-13 קומות. התכנית פורסמה למתן תוסף מיום 15/11/72.

2. כס/1/1- תכנית מתאר כפר-סבא

שטח התכנית: תחום השיפוט של העיר כפר-סבא.

זכויות בנייה: עפ"י תכנית מפורטת

בתכנית לא מופיע ייעוד קרקע לבית עלמין.

התכנית פורסמה למתן תוקף מיום 18/6/1970.

4/84 73 .3

שינוי ייעוד חשצ"פ לבית עלמין

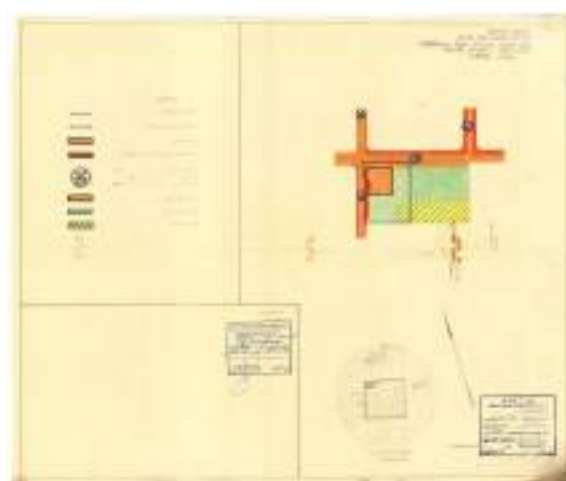
שטח התכנית: 3.46 דונם

תכנית המרחיבה את שטח בית העלמין על חשבון שטח השצ"פ

תוך שמירה על רצועה ברוחב של 5 מ' מכיוון דרום

וברוחב 3 מ' מכיוון מערב.

התכנית פורסמה למתן תוקף מיום 1/3/71

תכנית מפורטת כס 3/84, 1969
הרחבת דרכים קיימות

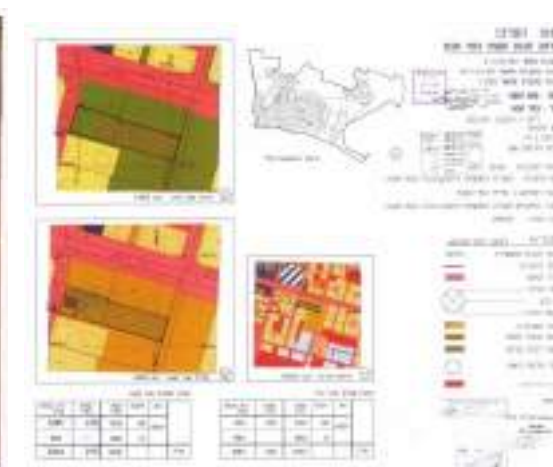
תכנית מתאר כס' / 1/1 , 1969

תכנית מפורטת כס 4/84, 1971
הרחבת דרכים קיימות

תכנית בניין עיר כס/231, 1972
עיצוב סביבת גן הזיכרון

תכנית ממורטת כס 4/84, ב, 2005
הרחבת בית העלמין

זמן

6 צור וולף zur wolf landscape architects	תאריך אוגוסט 2017	פרק 2 - נתונים סטטוטוריים	תיעוד הגן דן צור-ליאור וולף אדריכלי נוף בע"מ טל: 09-9510020 OFFICE@ZUR-WOLF.COM	גן הזיכרון אדריכל נוף ליפא יהלום אדריכל נוף דן צור	
--	------------------------------	----------------------------------	--	---	---

2.2 שטחים וזכויות

שטח גן הזיכרון מסתכם בכ-25 דונמים מתוכם בית העלמין הצבאי וחלקת מגורשי יפו מהווים כ-3 דונמים. בשטח הגן ישנם מבנים יבילים (לשעבר מחסני גיבון של העירייה) בשטח המסתכם בכ-2 דונמים. תקנון תכנית כס/231 מתיר שימוש בשטח למטרות הבאות: גבון, גידור, מגרשי משחקים ונופש, מתקני נוי, מבנים הנלווים לתכליות הנ"ל באישור הועדה המקומית ובהסכמת הועדה המחוזית.

2.3 ייעוד על פי תכנית תקפה ושימוש בפועל

האתר הינו בית עלמין המשלב אנדרטת הנצחה לחללי מערכות ישראל וגן ציבורי.

אורטופוטו 2015 עם גבולות הגושים . מקור: GIS עיריית כפר-סבא

עמוד 8	צור וולף אדריכלי נוף zur wolf landscape architects	תאריך אוגוסט 2017	פרק פרק 2 - נתונים סטטוטוריים	תיעוד הגן דן צור-ליאור וולף אדריכלי נוף בע"מ טל: 09-9510020 OFFICE@ZUR-WOLF.COM	גן הזיכרון אדריכל נוף ליפא יהלום אדריכל נוף דן צור	
-------------------	---	------------------------------	--	--	---	---

2.4-2.5 פירוט תכנית השימור

2.4 הגן וחלקת מגורשי יפו בבית העלמין נכללים ברשימת מבנים ואתרים לשימור בעיר כפר-סבא – רשימה שאושרה בידי עיריית כפר סבא בינואר 2013.

2.5 נתונים מרשימת השימור המקומית-

לגן הזיכרון ולחלקת מגורשי יפו ישנם ערכי שימור הנוגעים לימי ראשית התבססותה של המושבה כפר סבא והיותה מקום מקלט לגולי מלחמת העולם הראשונה. בית העלמין בעל ערכי שימור דתיים. בסקר מבנים ואתרים היסטוריים שביצעה עיריית כפר סבא דורג האתר כבעל חשיבות לאומית.

רשימת 50 מבנים לשימור

12/02/2013

יריית הפתיחה לקראת חגיגות 110 לעיר כפר סבא
נפתחה באישור רשימת 50 מבנים לשימור
ברחבי העיר
מליאת הועדה לתכנון ובנייה החליטה להפקיד בועדת התכנון המחוזית את רשימת המבנים ההיסטוריים להכרזה
מליאת הוועדה לתכנון ובנייה החליטה להכריז על 50 המבנים ההיסטוריים לשימור ברחבי העיר, זאת למעשה היא יריית הפתיחה לכבוד חגיגות 110 שנים לעיר.
המליאה אישרה את המלצות ועדת השימור העירונית שהורכבה מאנשי מקצוע, גורמי העירייה ואנשי ציבור וביניהם: הנחלת העיר, מנכ"ל העירייה אשל ארמוני, אדריכל העיר יאיר גרול, מהנדס העיר ארז אייזנר, מנהלת המוזיאון ירדנה ויזנברג, חבר המועצה וסגן ראש העיר עמירם מילר, חברי המועצה עו"ד שלי עמרמי, אמיר גבע ואיר אברהם. ליוו את ההחלטה, המוזיאון הארכיאולוגי, נציגי ועדת התכנון המחוזית ולווי צמוד של יועץ השימור פרופ אדריכל אמנון בראור.
מליאת הועדה לתכנון ובנייה החליטה להפקיד בועדת התכנון המחוזית את רשימת המבנים ההיסטוריים להכרזה להכנת תוכנית שימור כלל עירונית וקביעת תנאים להיתרי בניה במגרשים בהם קיימים מבנים לשימור.
מדובר בהחלטה היסטורית לה חיותה העיר כפר סבא מאמצע שנות ה-70 והיא הכרזה רשמית והבטחת מעמדם של 50 מבנים ההיסטוריים בעיר. בין המבנים לשימור שהוכרזו - קולנוע עמל השוק, בית אהרונים, הארמון, בית קפה פידלר, בית המוכתר, בניין הקיבוצים ועוד.
בעקבות ההחלטה תופקד רשימת המבנים ההיסטוריים להכרזה התוכנית בועדת התכנון המחוזית, וכאשר יתקבל אישורה תשלחנה הודעה סופית לבעלי המגרשים.
שרון שפר אדריכלית העיר: "בשנה האחרונה בוצע סקר היסטורי ופיזי מפורט הכולל עיון ספרותי, סקירת תצלומים ומפות היסטוריות ועבודת שטח מקיפה. כלל החומר רוכז בדוח מפורט וכרטיסיות אתרים על פי הנחיות משרד הפנים לתיעוד מקדים. במסגרת עבודת התחקיר נמצאו ערכי השימור הבאים: ראשית התבססותה של המושבה כפר סבא - מפעל התיישבות ציונית הראשון בהתיישבות העברית בשרון הדרומי. המושבה כמקום מקלט לגולי מלחמת העולם הראשונה. "אם" של גרעיני קיבוצים וחווה מטעים בשנות העשרים שהיוותה משענת עירונית. עדות לקשר החזק בין ההצלחה החקלאית בענף הפרדסנות והתפתחות הישוב היהודי בין שתי מלחמות העולם."

- בניין החאן *
- זוג עצי אקליפטוס
- באר המים הראשונה *
- בית הכנסת הגדול *
- צריף הסנדלר *
- השוק
- וייצמן 115**
- וייצמן 113
- וייצמן 111**
- בית דויד יצחק הומינר
- בית אפשטיין
- בית המוכתר
- קפה פידלר
- בית נחום שושני
- רח' וייצמן 97
- בית אהרונים *
- בית שלמה כהן אשר
- בית-הספר אושישקין
- רוטשילד 22
- בית אשר פירס
- בית כנסת אוהל משה
- וייצמן 114
- גן הזיכרון וחלקת מגורשי יפו *
- בית הפועלים 'עמלי
- בית שוגם

- רח' וייצמן 156
- רח' וייצמן 158
- בית נורדשטיין
- הכרמל 65
- הכרמל 54
- אתר קיבוץ הכובש
- פנימיית עלומים
- ברירת המים רחוב אז"ר
- מגדל המים החדש
- מגדל המים הישן *
- בית היולדות
- משטרת כפר-סבא *
- גן מנשה *
- באר מים
- בית אריזה**
- גן השרון – בית אריזה
- גן השרון – בית ליינס*
- גן השרון – מבנה הבאר*
- גן השרון – מחסן וסככה
- בניין קיבוצים *
- בית האבן
- בית קברות*
- משק האוצר *

* שימור בהגבלות מחמירות

2.6 האתר לא נכלל בשטח עתיקות מוכרז.

גן הזיכרון אדריכל נוף ליפא יהלום אדריכל נוף דן צור	תיעוד הגן דן צור-ליאור וולף אדריכלי נוף בע"מ טל: 09-9510020 OFFICE@ZUR-WOLF.COM	פרק 2 - נתונים סטטוטוריים	תאריך אוגוסט 2017	צור וולף אדריכלי נוף zur wolf landscape architects	עמוד 9
--	--	---------------------------	----------------------	---	-----------

3.1 התפתחות האזור והקשר בין האתר לאזור לאורך שנים

שטח הגן וסביבתו היו בעבר קרקע חקלאית של שדות ופרדסים אשר הקיפו את קבריהם של מגורשי יפו (ראה תצלום אויר 1946). לאחר הקמת המדינה ומלחמת העצמאות, הוצע השטח להקמת גל-עד לזכר נופלי מלחמת הקוממיות. במרוץ השנים, מבני מגורים החלו להקיף את הגן.

רקע היסטורי כפר-סבא

בשנת 1892 נרכשו אדמות כפר-סבא בידי נח קרלינסקי (כ-7,000 דונם) והיו ליחידות בבעלות יהודית באזור באותו הזמן. טרם הרכישה, תועדו מספר אזכורים של היישוב בכתבי אלכסנדר ינאי החשמונאי ושמו כשמו של יישוב ערבי הסמוך לקלקיליה שתועד בכתביהם של הגאוגרפים הערביים אל-מקדסי ונאצר כוסרו מהמאה ה-10. כפר סבא נוסדה בשנת 1892 והייתה למושבה הראשונה בשרון. כחלק מתהליך התבססותה סבלה מקשיים רבים. בשנת 1903 החלה ראשית ההתיישבות במקום ועיבוד הקרקע בידי עולים חדשים. בהמשך נבנו מספר מבנים חקלאיים כגון באר מים, מבנה ח'אן השימש כאורווה ולמחיית הפועלים וניטעו עצי אקליפטוס הקיימים עד היום. מבני הח'אן היו מבנים חקלאיים אשר שימשו את האיכרים במהלך השבוע בו עבדו את האדמה. בסוף השבוע, השטחים נותרו תחת שמירה ושאר האיכרים שבו לבתיהם בפתח תקווה. בשנת 1910, החל עימות בין פלח ערבי לערבי אחר שעבד במושבה, דבר שהוביל להחרבת המושבה כליל ושדידה שלה ביד ערביי קלקיליה. בשנת 1912, המושבה נוסדה בשנית באמצעות בניית 12 בתים ברחוב הרצל(כיום). עד מהרה ספגה המושבה הרס נוסף כשכל הגידולים החקלאיים חוסלו בידי ארבה. במהלך מלחמת העולם הראשונה הגיעו אל המושבה כ-1,500 מגורשים מתל-אביב ומיפו. תנאי המחיה הקשים, הצפיפות והדוחק הובילו למחסור קשה ולהתפרצות מחלת הטיפוס שגבתה קורבנות רבים והביאה למותם של כ-220 פליטים. בשנת 1917 הצבא הטורקי התבצר במושבה וכחלק מהמלחמה הופצץ המקום וספג מכה נוספת שהביאה לנפילתם של חללים רבים. בתי התושבים ורכושם שימשו את הטורקים אשר גירשו את התושבים ואת פליטי יפו-תל-אביב לצפון הארץ. בתאריך 19.9.18 נכבשה כפ"ס בידי הבריטים. היסטוריית המושבה רוויה במלחמות ואסונות. כשנה לאחר חזרתם של התושבים לכפר-סבא ב-1919, החל עימות נוסף עם המתקוממים מיישובים ערביים שכנים(1921). פעם נוספת בתי התושבים נבזזו, הועלו באש ונחרבה המושבה.

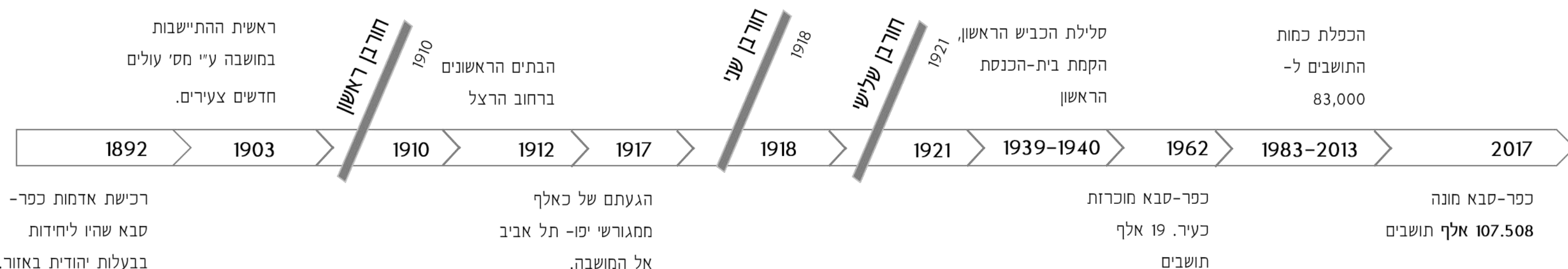

תצלום אויר זוויתי, 2015, מקור: GIS עיריית כפ"ס

ב-1922 משפחת נורדשטיין המונה 6 נפשות וידיד אב המשפחה, אייזמן שבו אל השטח כתושבים בודדים עד חידוש היישוב בפעם השלישית בשנת 1924. הפעם הייתה זו תחילתו של שגשוג הכלל את הגעתם של תושבים רבים והצלחתם הכלכלית של הפרדסים המזוהים עם המקום עד היום. מספר התושבים גדל לכ-1500 איש, רובם עסקו בחקלאות, הוקמו בה מחנות הכשרה לקיבוצים טרם הקמתם. בשנת 1936 נהרגו שלוש-עשר תושבי המושבה כחלק מפרעות המרד הערבי. כ-3 שנים לאחר מכן, נבחרה המועצה המקומית הראשונה במקומו של ועד המושבה, הוקמה מועצת ההסתדרות ומועצה חקלאית והיישוב מנה כ-3,300 תושבים. ב-1937 עמד בראש מועצת כפ"ס אליהו אוסטשינסקי ושטחה עמד על כ-7,200 דונם ו-500 בתים. בשנת 1939 קרו מספר אירועים משמעותיים עבור כפר-סבא סלילת הכביש הראשון ובניית בית-הכנסת הראשון ביישוב. במלחמת העולם השנייה, סבלה המושבה מנזק כבד נוסף בתחום החקלאות וחוסר היכולת לייצא תוצרת חקלאית אשר הובילו למכירתם של חלק גדול משטחי הפרדסים. מלחמת העצמאות עימתה את כפר-סבא בחזית אל מול היישובים הערביים השכנים-כפר-סבא הערבית וקלקיליה. הקרבות הובילו לכיבוש שטחי הכפר הערבי וסיפוחם לשטחו של היישוב היהודי. ב-1950, לאחר הגעתם של עולים רבים למושבה והקמתן של שכונות חדשות רבות, גדלה הפכה ליישוב חקלאי המשלב תעשייה. בשנת 1958, בחגיגות העשור למדינת ישראל נחנך גן הזיכרון, מהראשונים בעיר, מתוך הצורך להנציח את הנופלים הרבים שידעה העיר לאורך ההיסטוריה. קיימים בגן עצי הדר התואמים את רוח התקופה ההיסטורית של המושבה. בשנת 1962 הוכרזה כפר-סבא כעיר ומנתה 19 אלף תושבים. לימים שטחי התעשייה התרחבו ושטחי החקלאות התמעטו. בשנת 1995 החלה העיר בהרחבת שכונות בחלקה הצפוני (שכונות כ-80, כ-60) כיום כפר-סבא שומרת על הרקמה העירונית והשלד הירוק המתוכנן של ליפא יהלום המקנה לה ייחוד עד היום.

עמוד 10	 צור וולף אדריכלי נוף zur wolf landscape architects	תאריך אוגוסט 2017	פרק פרק 3 – רקע היסטורי ותרבותי	תיעוד הגן דן צור-ליאור וולף אדריכלי נוף בע"מ טל: 09-9510020 OFFICE@ZUR-WOLF.COM	גן הזיכרון אדריכל נוף ליפא יהלום אדריכל נוף דן צור	
------------	--	----------------------	------------------------------------	--	--	---

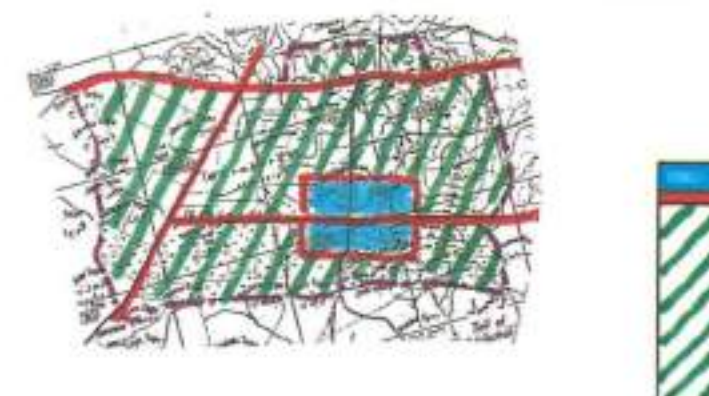
3.2 התפתחות האזור כפר-סבא- ציר זמן

3.3 מפות היסטוריות

התפתחות המושבה כפר- סבא מתוארת בתכניות בסדרה של ארבעת התוכניות. ניתן להבחין בגידול שטח המושבה עד להפיכתה לעיר ולשלד הדרכים והרחובות שהותווה במשך השנים.

התוכנית הראשונה, 1905
דונם, 6802 נפש, 4% הפקעות צפיפות: 0.5
דירה/דונם.

התכנית הראשונה, 1905

נרכשו אדמות טורקיות ע"י
נוח קרלינסקי. ניתן להבחין
במרכז המושבה המוקף
בשטחים חקלאיים ובצירי
הרחובות הראשיים.

התוכנית השנייה, 1942
דונם, 6802 נפש, 25% הפקעות צפיפות: 1
דירה/דונם.

התכנית השנייה, 1942

תכנית המתאר שהוכנה לאחר
שכפר-סבא הוכרזה כ"אזור בנין
ערים" הוכנה ע"י האדריכל א.
פולצ'ק. מתבססת על מערכת
הדרכים של התכנית הראשונה
ומחסיפה היבט אורבני.

התוכנית השלישית, 1970
דונם, 14,260 נפש, 33% הפקעות צפיפות: 9
דירות/דונם.

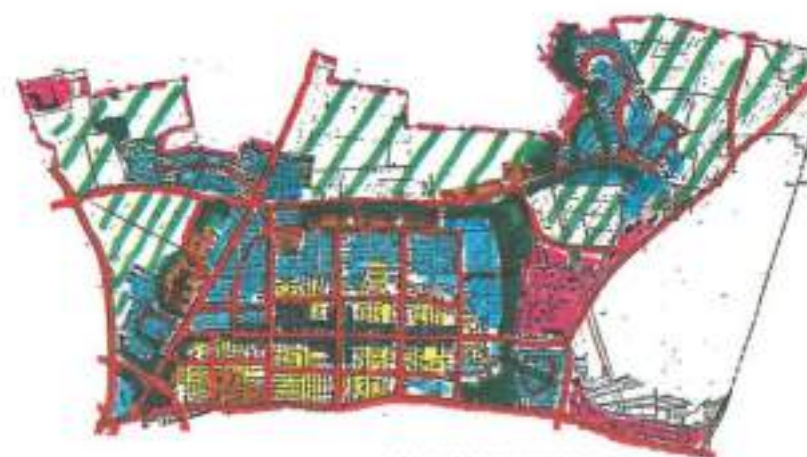

התכנית השלישית, 1970

התכנית היא בעצם תיקון
לתכנית השנייה מבחינת צפיפות
ולא מבחינה תכנונית. ב-1967
1970 אושרה תכנית המתאר
החדשה שנערכה ע"י האדריכל
דודאי וזאת לאחר שכפ"ס חדלה
להיות יישוב ספר.

התוכנית הרביעית, 1976-1986
דונם, 14,250 נפש, 42% הפקעות צפיפות: 6
דירות/דונם.

התכנית הרביעית, 1976-1986

התכנית היא בעצם שינוי כולל של
תכנית המתאר.

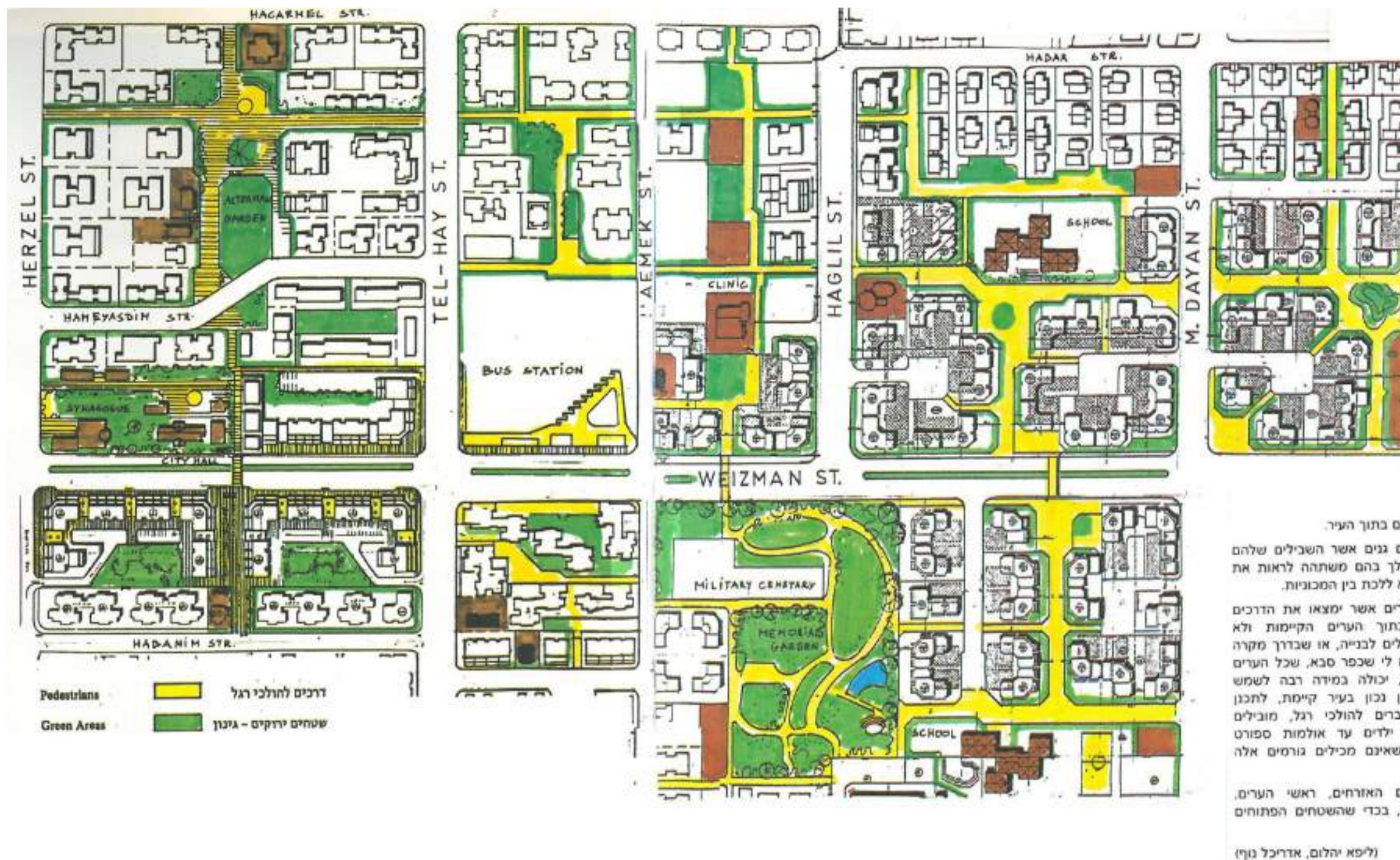
הגישה התכנונית הייתה שונה והוחלט
על יצירת מרכזים עירוניים ומרקם של
שדרות וגנים השזורים בין מבני המגורים
ומבני הציבור. כך נוצרה רשת חדשה
המבוססת על תכנית הכפר מ-1905
ובונה מערכת של שדרות להולכי רגל.

מקור: הספר "אלפיים שנה בכפר-סבא", יוסף קולודני

עמוד 12	צור וולף אדריכלי נוף zur wolf landscape architects	תאריך אוגוסט 2017	פרק פרק 3 – רקע היסטורי ותרבותי	תיעוד הגן דן צור-ליאור וולף אדריכלי נוף בע"מ טל: 09-9510020 OFFICE@ZUR-WOLF.COM	גן הזיכרון אדריכל נוף ליפא יהלום אדריכל נוף דן צור	
------------	---	----------------------	------------------------------------	--	--	--

התכנית היא חלק מהתכניות המפורטות ששורטטו ונגזרת משיטת התכנון שאומצה בתכנית הרביעית בשנים 1976-1986, העיר חולקה לרובעים ומבנים המבוססים בעיקרם על רשת התכנית הראשונה מ-1905. בה מופיע גן הזיכרון וכוללת רשת הפרדה בין הולכי רגל לתנועת רכבים. ניתן להבחין בשלד הירוק המזוהה עם תכנונו של ליפא יהלום והעיר כפר-סבא עד היום. קווי הפיתוח של הגן כמעט זהים לקיים בגן.

מקור: הספר "אלפיים שנה בכפר-סבא", יוסף קולודני

עמוד 13	צור וולף אדריכלי נוף zur wolf landscape architects	תאריך אוגוסט 2017	פרק פרק 3 – רקע היסטורי ותרבותי	תיעוד הגן דן צור-ליאור וולף אדריכלי נוף בע"מ טל: 09-9510020 OFFICE@ZUR-WOLF.COM	גן הזיכרון אדריכל נוף ליפא יהלום אדריכל נוף דן צור	
--------------------	---	------------------------------	--	--	---	---

תצלום אויר משנת 1918. במרכז המושבה הזעירה נראה מבנה הח'אן ואוהלים של הצבא הטורקי-גרמני.

מקור: הספר "עיר לחיות בה. כפר שבא בת 100, מרדכי נאור

14	עמוד		תאריך אוגוסט 2017	הפרק פרק 3 – רקע היסטורי ותרבותי	תיעוד הגן דן צור-ליאור וולף אדריכלי נוף בע"מ טל: 09-9510020 OFFICE@ZUR-WOLF.COM	גן הזיכרון אדריכל נוף ליפא יהלום אדריכל נוף דן צור	
----	------	--	----------------------	-------------------------------------	--	--	--

3.4 תצלומי אוויר היסטוריים

תצלום אוויר בו נראית המושבה הזעירה, מבני מגורים מוקפים בשטחי חקלאות ופרדסים.

עץ האקליפטוס בחלקת מגורשי יפו בבית העלמין, 2016

תצלום אוויר 1946, מסומן באדום: בית הקברות. ניתן להבחין בעץ האקליפטוס הגדול הנמצא בלב בית העלמין עד היום.

עמוד 15	צור וולף אדריכלי נוף zur wolf landscape architects	תאריך אוגוסט 2017	פרק 3 – רקע היסטורי ותרבותי	תיעוד הגן דן צור-ליאור וולף אדריכלי נוף בע"מ טל: 09-9510020 OFFICE@ZUR-WOLF.COM	גן הזיכרון אדריכל נוף ליפא יהלום אדריכל נוף דן צור	
--------------------	---	------------------------------	------------------------------------	--	---	---

בכל שנה, ביום הזיכרון לחללי מערכות ישראל, מתקיימים טקסי זיכרון אזרחי וצבאי במתחם האנדרטה ובית העלמין הצבאי. רגע מיוחד בו תושבי העיר וביניהם המשפחות השכולות, מתייחדים עם זכר יקיריהם שנפל בקרבות על הגנת הארץ. לקראת יום זה מתבצעות הכנות הכוללות עבודות תחזוקה וגינון, מיקום משואות ודגלים וניקיון הגן לקראת הגעת הקהל הרב.

צילום: ניסן בן נעים בשנות ה-60

עמוד 16	צור וולף אדריכלי נוף zur wolf landscape architects	תאריך אוגוסט 2017	הפרק פרק 3 – רקע היסטורי ותרבותי	תיעוד הגן דן צור-ליאור וולף אדריכלי נוף בע"מ טל: 09-9510020 OFFICE@ZUR-WOLF.COM	גן הזיכרון אדריכל נוף ליפא יהלום אדריכל נוף דן צור	
--------------------	---	------------------------------	---	--	---	---

מקור: מוזיאון כפר- שבא, צילום: לא ידוע

חקור: מוזיאון כפר- שבא, צילום: לא ידוע

3.5. זיכרון בגן - אירועים משמעותיים

מעבר להיותו גן זיכרון, משמש הגן את תושבי העיר כמקום שהייה בכל ימות השנה. במהלך כל יום עוברים בו עשרות אנשים בדרכם אל העבודה, אל הגנים ואל בתי הספר הסמוכים לו. זקני העיר מבילים זמנם על ספסלי העץ מתחת לעצי הפיקוס המרשימים וילדים משחקים במתקני השעשועים בגן.

צילום: צור- וולף אדריכלות נוף, 2006

צילום: מרסלו שוטלנדר בשנת 1991

עמוד 19	צור וולף אדריכלי נוף zur wolf landscape architects	תאריך אוגוסט 2017	הפרק פרק 3 – רקע היסטורי ותרבותי	תיעוד הגן דן צור-ליאור וולף אדריכלי נוף בע"מ טל: 09-9510020 OFFICE@ZUR-WOLF.COM	גן הזיכרון אדריכל נוף ליפא יהלום אדריכל נוף דן צור	
--------------------	---	------------------------------	---	--	---	---

3.6 אודות מתכנני הגן והאנדרטה

אדריכל הנוף ליפא יהלום (1913–2006)

ליפא יהלום נולד בשנת 1913 באנטופול בבלארוס. עלה לארץ כשהיה בן 20 בעזרת הישומר הצעיר. נמנה עם מייסדי קיבוץ כפר מנחם. יהלום החל לעבוד במשרדו של אדריכל הנוף יחיאל סגל, היה שותפו עד לשנת 1942 בה פתח את משרדו הפרטי. בשנת 1953 חבר לדן צור כשותף למשרד. יהלום יצא לגמלאות בשנת 1993. בשנת 1998 זכה, יחד עם דן צור, בפרס ישראל לאדריכלות נוף. במשך 60 שנות פועלו, נחשב לאחד ממייסדי אדריכלות הנוף המודרנית בישראל. עבודותיו בעלות תכנים לאומיים וציוניים ונעשו בעיקר במגזר הציבורי. בעבודותיו נכללים פארקים לאומיים ואתרי עתיקות ביניהם גן השלושה, אתרי העתיקות בקיסריה ובית שאן, מכון ויצמן למדע, אוניברסיטת תל-אביב, בקעת הקהילות ביד ושם, אחוזת הקבר של פולה ודוד בן-גוריון. במשך השנים, יהלום הסתייג מהעובדה שעבודותיו סבבו סביב הנצחה וזיכרון. ליפא יהלום החל דרכו בתכנון גן אחוזת מנשה בסמוך לכפר- סבא והיה מעורב יחד עם שותפו דן צור ואדריכל העיר קולודני בתכנון השלד הירוק של העיר כפ"ס וכן פרויקטים נופים רבים בתחומי העיר.

אדריכל הנוף דן צור (1926–2012)

דן צור נולד בשנת 1926 בקיבוץ תל-יוסף בעמק חרוד. צור למד אומנות וציור במכון אבני וכמו כן, לימודי חקלאות וגינות בית הספר מקווה ישראל. צור היה שותפו של ליפא יהלום (1913–2006) למשרד יהלום-צור שהיה מוביל בתחומי והשניים לקחו חלק ביצירת "נוף מולדת" וקבעו רף גבוה לתכנון הנוף בישראל. המשרד נפתח בשנת 1953. צור ויהלום הם חתני פרס ישראל לאדריכלות בשנת 1998. אף על פי שאינם בעלי השכלה רשמית בתחום אדריכלות נוף, נחשבים השניים למובילי התחום בארץ וזוכים להערכה רבה על יכולתם להבין ולקרוא את המרחב. בספר "תבנית נוף" נכתב על המתכננים "לא היו מבחינתם עניין של אופנה וטעם אלא תכלית כשלעצמה, מעשה הנובע מאידיאולוגיה של נטיעת זהות המולדת. לא בכדי הם נחשבים כמי שהניחו את היסודות לאדריכלות הנוף המודרנית בישראל". בעבודותיהם נכללים הגנים והפארקים הלאומיים החשובים בנוף הישראלי: בקעת הקהילות ביד ושם, הגן הלאומי גן השלושה (הסחינה), גן לאומי בית שערים, גן לאומי עין עבדת, חורשת טל, מכון ויצמן למדע, אחוזת הקבר של דוד בן-גוריון, גן לאומי חומות קיסריה, פארק אפק מקורות הירקון, פארק נחל אלכסנדר, פארק נחל חדרה, אוניברסיטת תל אביב, קמפוסים באוניברסיטה העברית, פארק וולפסון בגיא בן הינום, גן סאקר, מרכז רפואי הדסה עין כרם, מרכז רפואי הדסה הר הצופים, גן צבי בן-שפר בהרצליה, האוניברסיטה הפתוחה ברעננה, גן אורי גורדון ברעננה, ספורטק בהרצליה, פארק כפר סבא ופרויקטים רבים נוספים, שמהווים תרומה גדולה לנוף הישראלי.

מתכנני האנדרטה

האדריכל איליה בלויצמן (1917–2006)

בלויצמן מעורב בגיבוש השפה האדריכלית וה"הסתדרותית", שניכרה בחדשנות ובהשקעה מקצועית וכספית רבה בתכנון ובביצוע. עבודתם הראשונה היתה תכנון בית ההסתדרות בפתח תקוה ב-1946, שבה זכו בתחרות תכנון, ובשנים שלאחר מכן, עד סוף שנות ה-50, תיכננו בתי הסתדרות ומועצות פועלים ברמת גן, חדרה, בית שאן ראשון לציון ועוד. המשרד תכנן מחבני "יד לבנים", טיפוס בנייה ייחודי בארץ, בין השאר גם את בית יד לבנים בכפ"ס.

אנדריי לייטרסדורף (1905–1970)

נולד באוסטריה ב-2.10.1905. עלה לארץ ב-1939 ונפטר בגיל 65. בדומה לבליזסמן, לייטרסדורף היה מאדריכלי מבני יד לבנים רבים ברחבי הארץ.

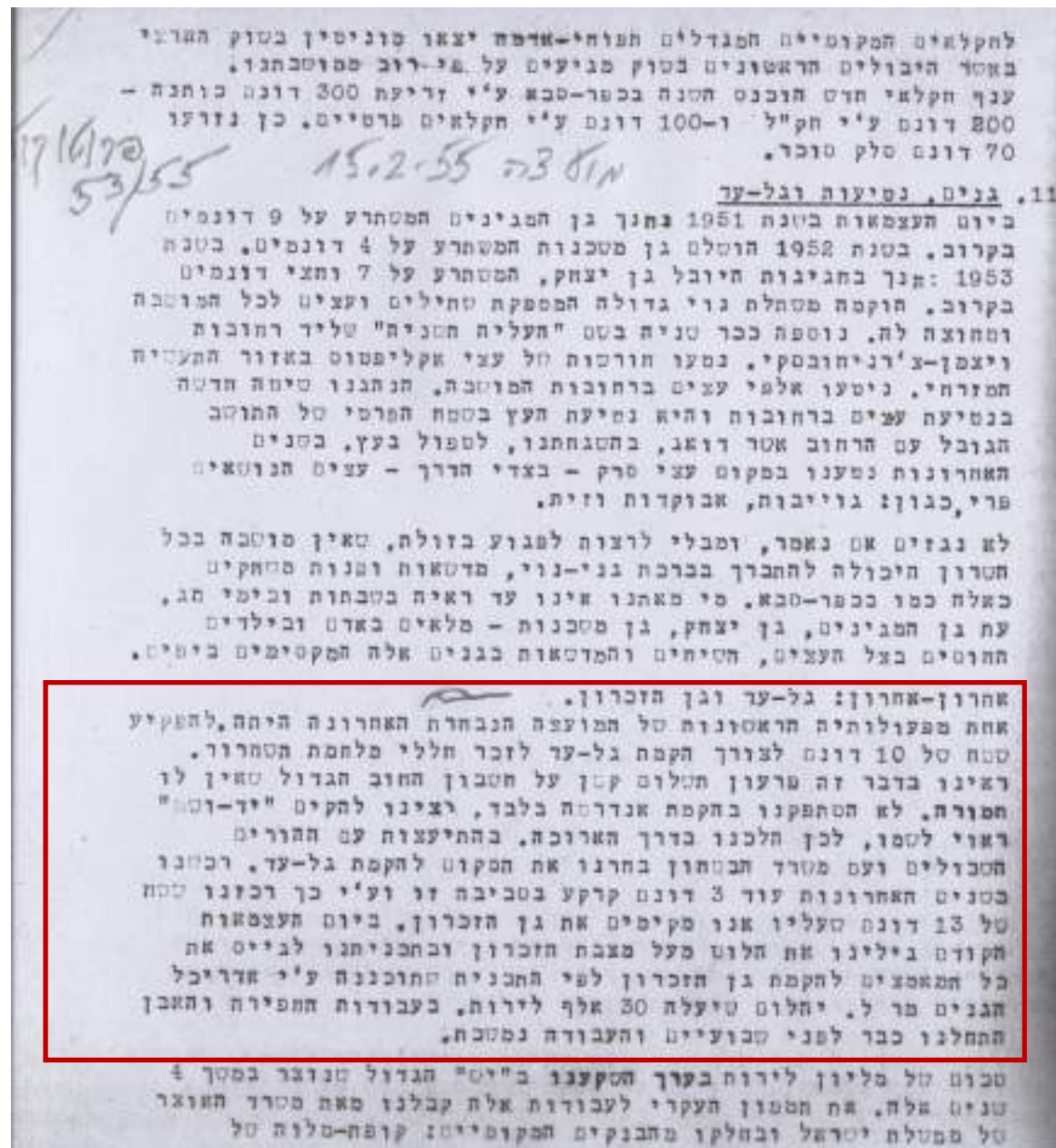
עמוד 20	צור וולף אדריכלי נוף zur wolf landscape architects	תאריך אוגוסט 2017	הפרק פרק 3 – רקע היסטורי ותרבותי	תיעוד הגן דן צור-ליאור וולף אדריכלי נוף בע"מ טל: 09-9510020 OFFICE@ZUR-WOLF.COM	גן הזיכרון אדריכל נוף ליפא יהלום אדריכל נוף דן צור	
--------------------	---	------------------------------	---	--	---	--

4.1 ההחלטה על הקמת הגן

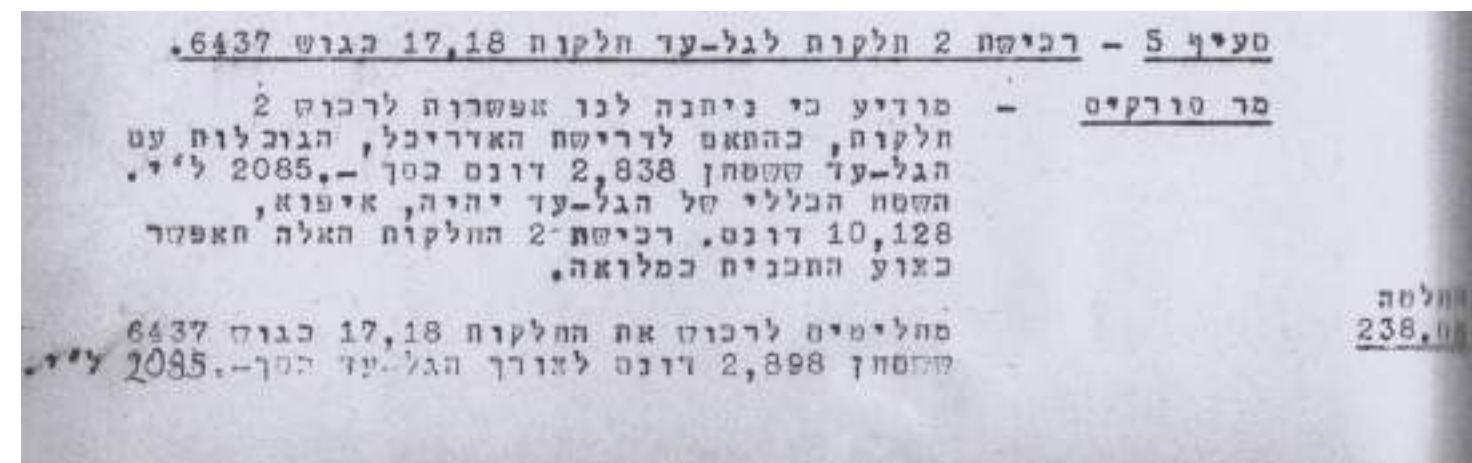
ההחלטה על הקמת הגן והאנדרטה מתוארת בפרוטוקולים של מועצת העיר בשנת 1952. לאחר מלחמת השחרור, עלה הצורך להנציח את הנפילים בלחימה. לשם כך הוצע השטח בסמוך לחלקת קברי מגורשי יפו ונרכשו חלקות 17 ו-18.

בשנת 55, רכשה המועצה המקומית חלקות נוספות לטובת הקמת הגן (חלקות 102 ו-13 בגוש 6437).

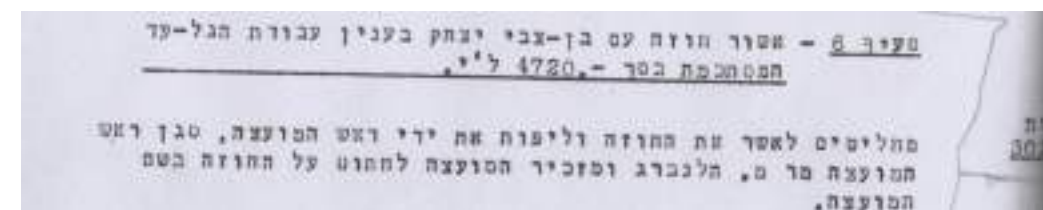
ההחלטות על רכישת החלקות מתוארות במסמכים המצורפים שנאספו מארכיון העיר כפ"ס.

פרוטוקול 53 / 55, ישיבת מועצה, 15.02.1955

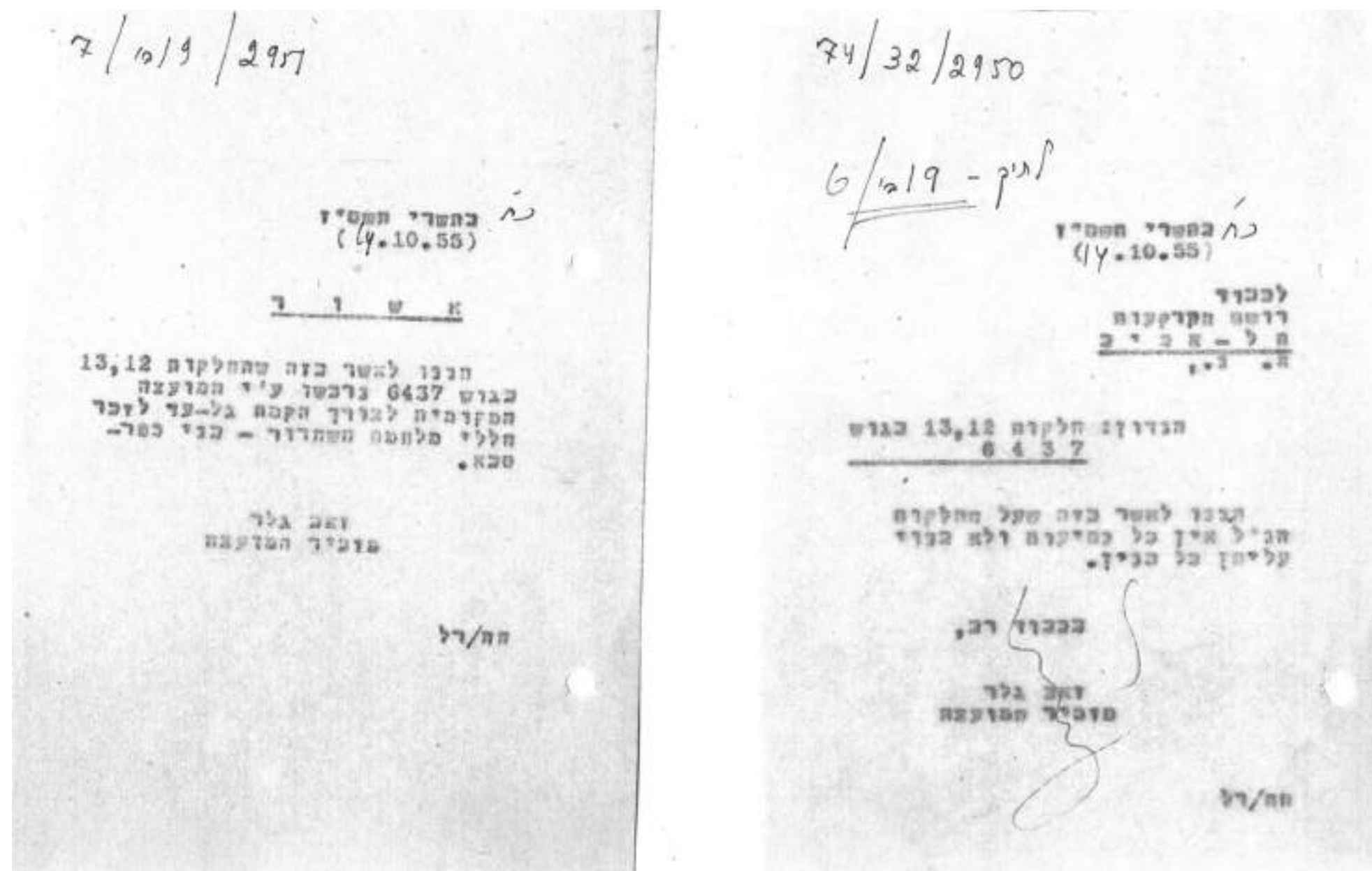

פרוטוקול 26 / 52, ישיבת מועצה, 19.10.1952

פרוטוקול 36 / 53, ישיבת מועצה, 09.07.1953

עמוד 21	צור וולף zur wolf landscape architects	תאריך אוגוסט 2017	פרק פרק 4 – שחזור היסטורי	תיעוד הגן דן צור-ליאור וולף אדריכלי נוף בע"מ טל: 09-9510020 OFFICE@ZUR-WOLF.COM	גן הזיכרון אדריכל נוף ליפא יהלום אדריכל נוף דן צור	
--------------------	---	------------------------------	--------------------------------------	--	---	--

מכתבים שנשלחו בנוגע לרכישת חלקות 12 ו-13.

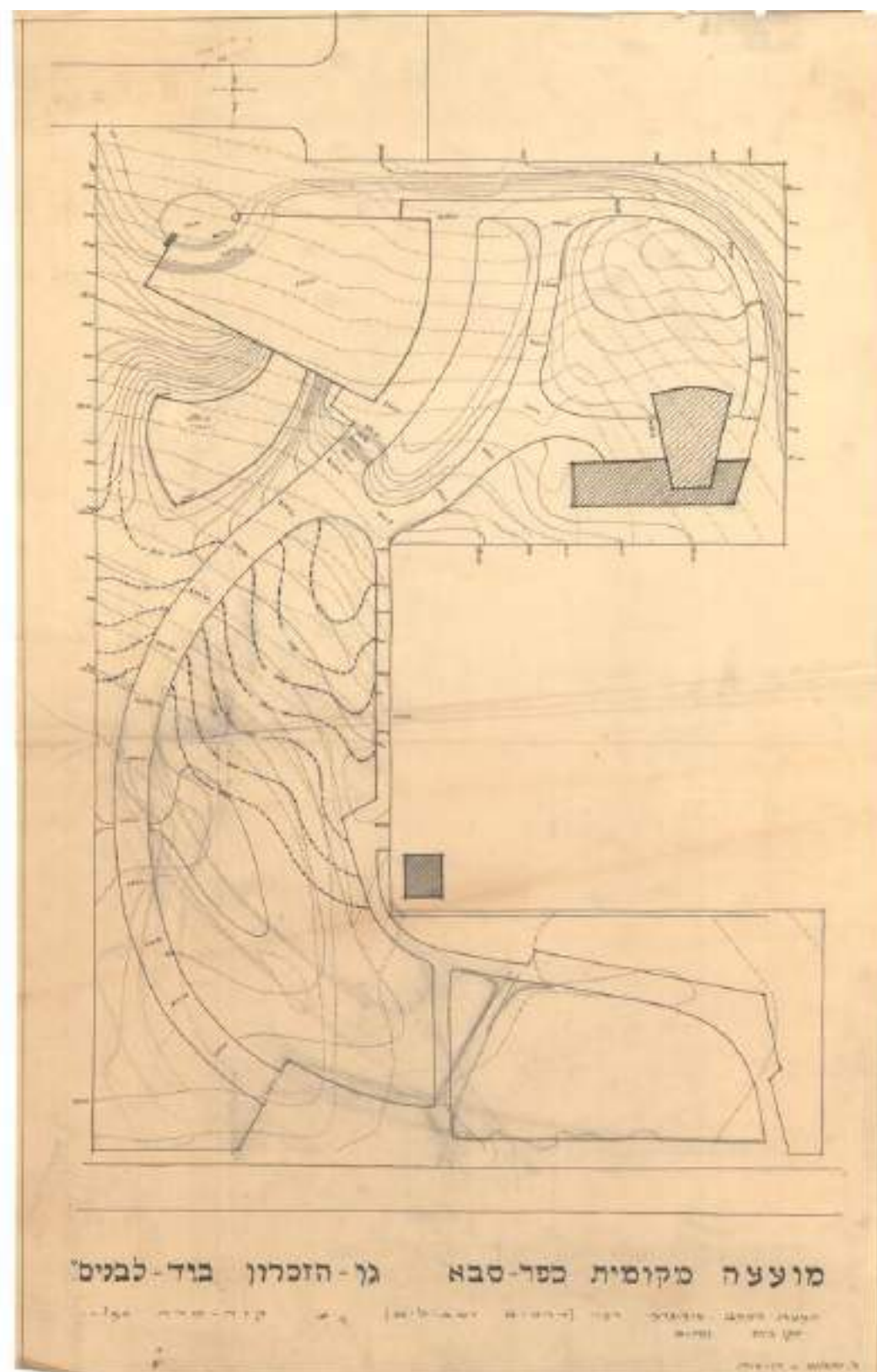
4.2 סט שרטוטים מקורי

מסמך מס' 1:

תאור: 'הצעה למצב טופוגרפי רצוי (דרכים ושבילים)

תאריך: 7.4.57

מקור: באדיבות ארכיון עזריאלי לאדריכלות; אוסף ליפא יהלום ודן צור אדריכלי נוף

עמוד 23	צור וולף אדריכלי נוף zur wolf landscape architects	תאריך אוגוסט 2017	הפרק פרק 4 – שחזור היסטורי	תיעוד הגן דן צור-ליאור וולף אדריכלי נוף בע"מ טל: 09-9510020 OFFICE@ZUR-WOLF.COM	גן הזיכרון אדריכל נוף ליפא יהלום אדריכל נוף דן צור	
--------------------	---	------------------------------	---------------------------------------	--	---	---

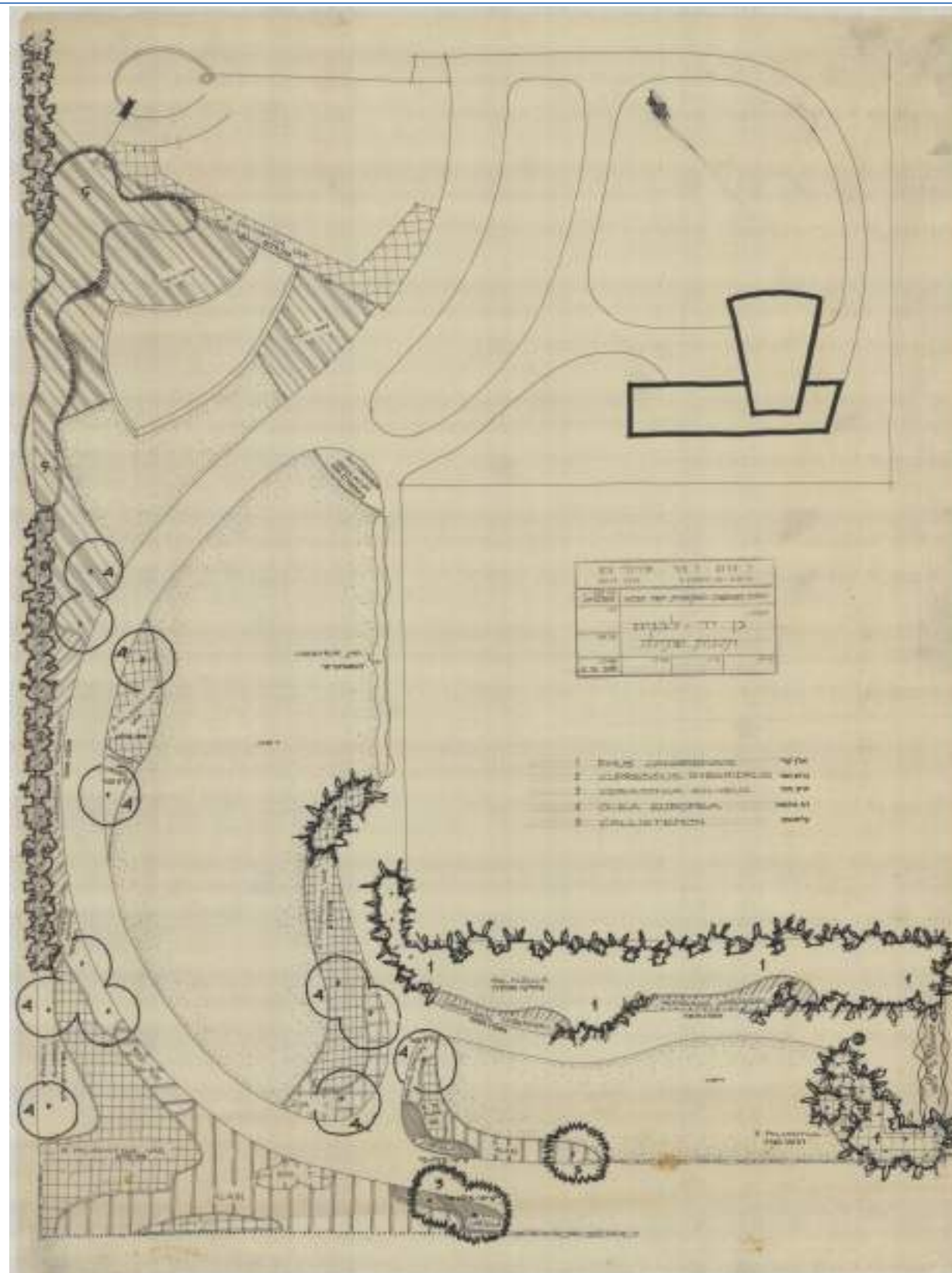
4.2 סט שרטוטים מקורי

מסמך מס' 2:

תאור: תכנית שתילה

תאריך: 4.3.58

מקור: באדיבות ארכיון עזריאלי לאדריכלות; אוסף ליפא יהלום ודן צור אדריכלי נוף

גן הזיכרון
אדריכל נוף ליפא יהלום
אדריכל נוף דן צור

תיעוד הגן
דן צור-ליאור וולף אדריכלי נוף בע"מ
טל: 09-9510020
OFFICE@ZUR-WOLF.COM

הפרק

פרק 4 – שחזור היסטורי

תאריך
אוגוסט 2017

צור וולף אדריכלי נוף
zur wolf landscape architects

עמוד

24

4.2 סט שרטוטים מקורי

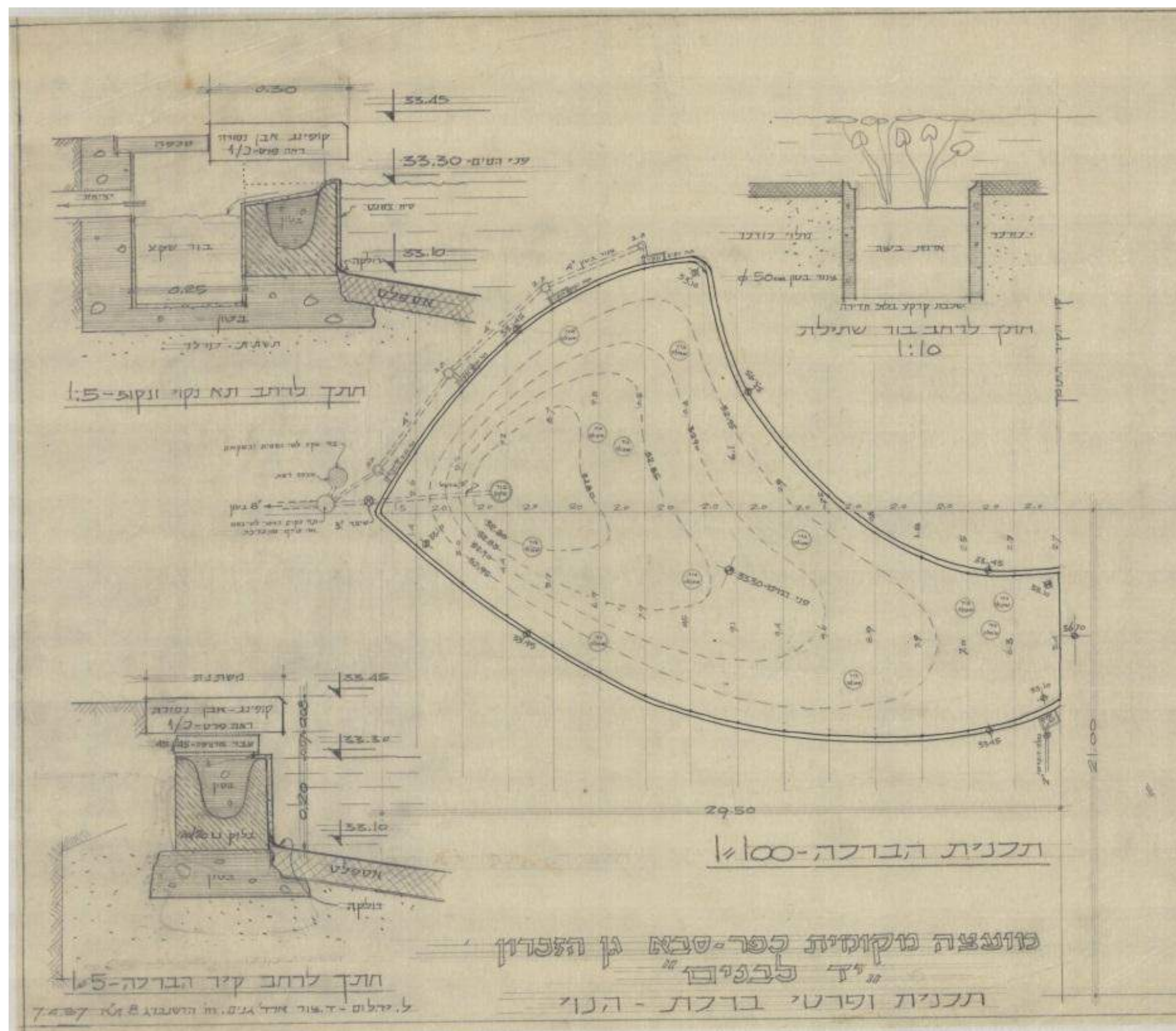
מסמך מס' 3:

תאור: תכנית ופרטי בריכת-הנוי

תאריך: 7.4.57

מקור: באדיבות ארכיון עזריאלי לאדריכלות ;

אוסף ליפא יהלום ודן צור אדריכלי נוף

גן הזיכרון
אדריכל נוף ליפא יהלום
אדריכל נוף דן צור

תיעוד הגן
דן צור-ליאור וולף אדריכלי נוף בע"מ
טל: 09-9510020
OFFICE@ZUR-WOLF.COM

הפרק

פרק 4 – שחזור היסטורי

תאריך
אוגוסט 2017

צור וולף אדריכלי נוף
zur wolf landscape architects

עמוד
25

4.2.1 סט שרטוטים מקורי- תכניות מתווה לשיקום גן הזיכרון, 2006

שתי התכניות שורטטו כחלק מתכנית לשיחור ולשיקום גן הזיכרון. המתכנן דן צור הקדיש את השיקום לזכרו של ליפא והיה לפרויקט האחרון שצור תכנן אף שמעולם לא יצא לביצוע.

מסמך מס' 5:

תאור: מתווה לשיקום גן הזיכרון-תכנית פיתוח כללית

תאריך: 15.11.06

מקור: באדיבות ארכיון עזריאלי לאדריכלות; אוסף ליפא יהלום ודן צור אדריכלי נוף

מסמך מס' 4:

תאור: מתווה לשיקום גן הזיכרון-תכנית שלד וגבהים

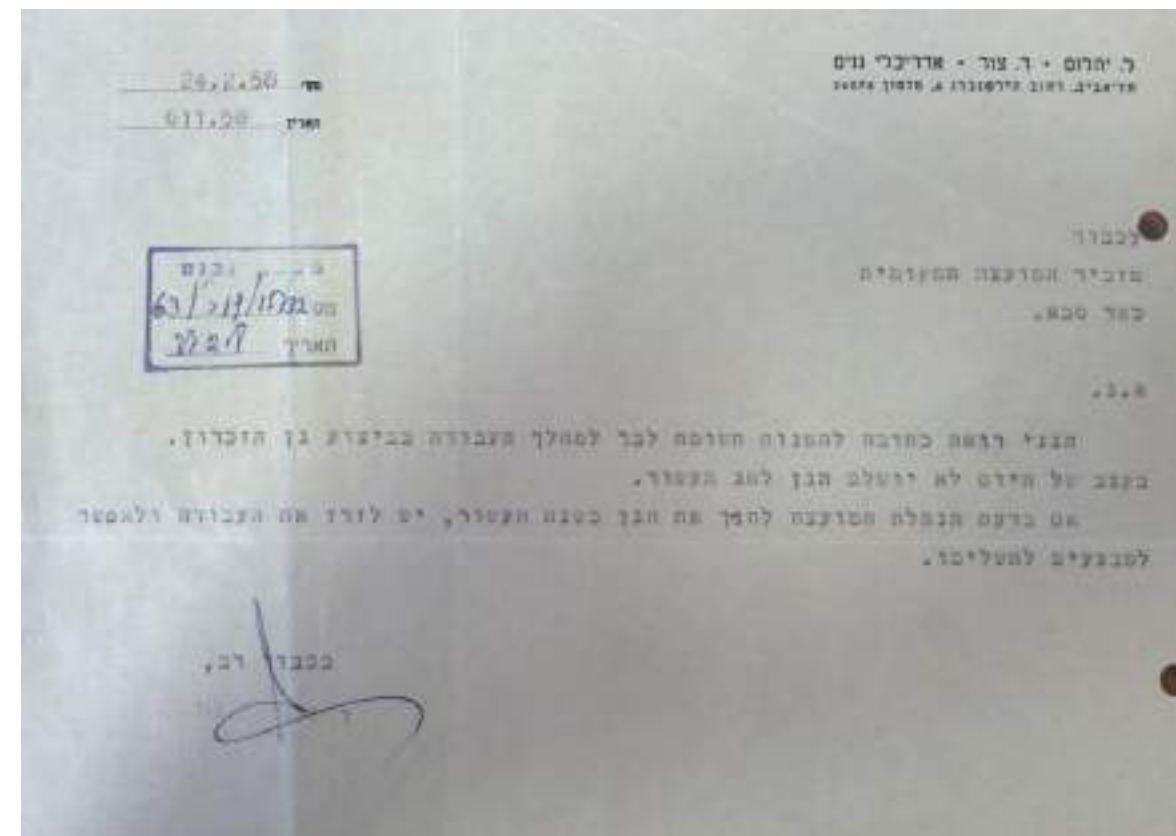
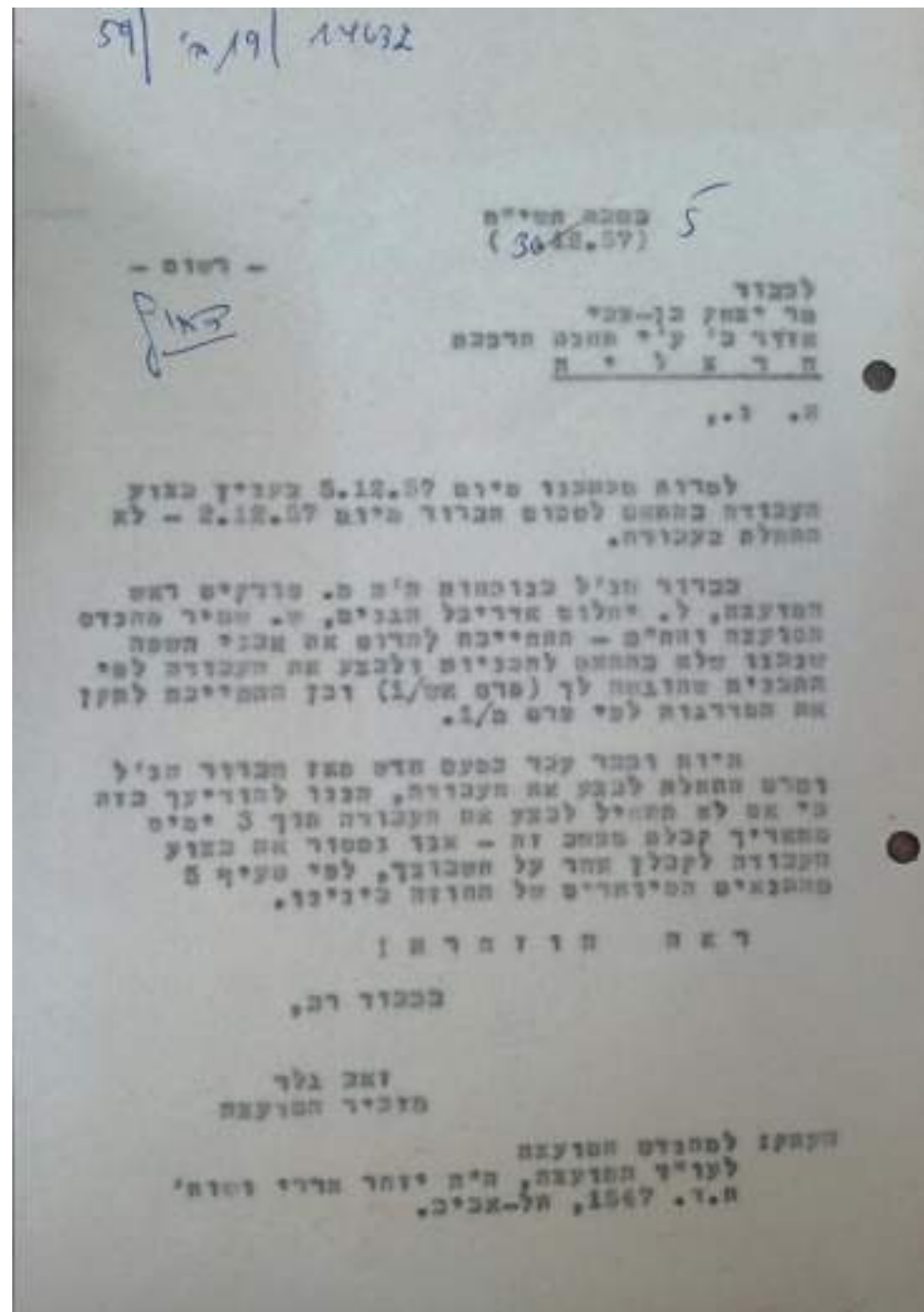
תאריך: 15.11.06

מקור: באדיבות ארכיון עזריאלי לאדריכלות; אוסף ליפא יהלום ודן צור אדריכלי נוף

עמוד 26	צור וולף אדריכלי נוף zur wolf landscape architects	תאריך אוגוסט 2017	פרק פרק 4 – שחזור היסטורי	תיעוד הגן דן צור-ליאור וולף אדריכלי נוף בע"מ טל: 09-9510020 OFFICE@ZUR-WOLF.COM	גן הזיכרון אדריכל נוף ליפא יהלום אדריכל נוף דן צור	
--------------------	---	------------------------------	--------------------------------------	--	---	---

4.3 מסמכים היסטוריים

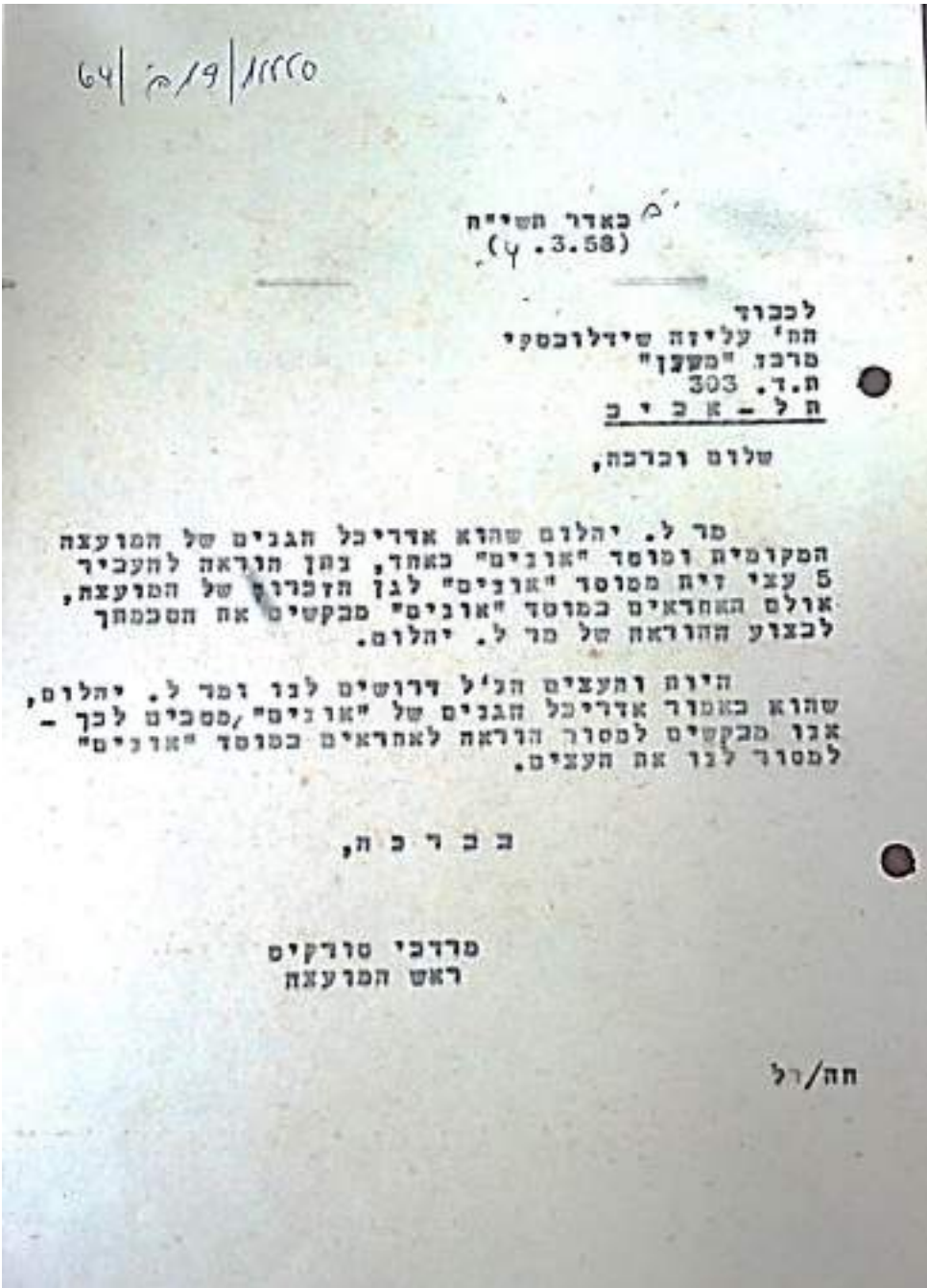
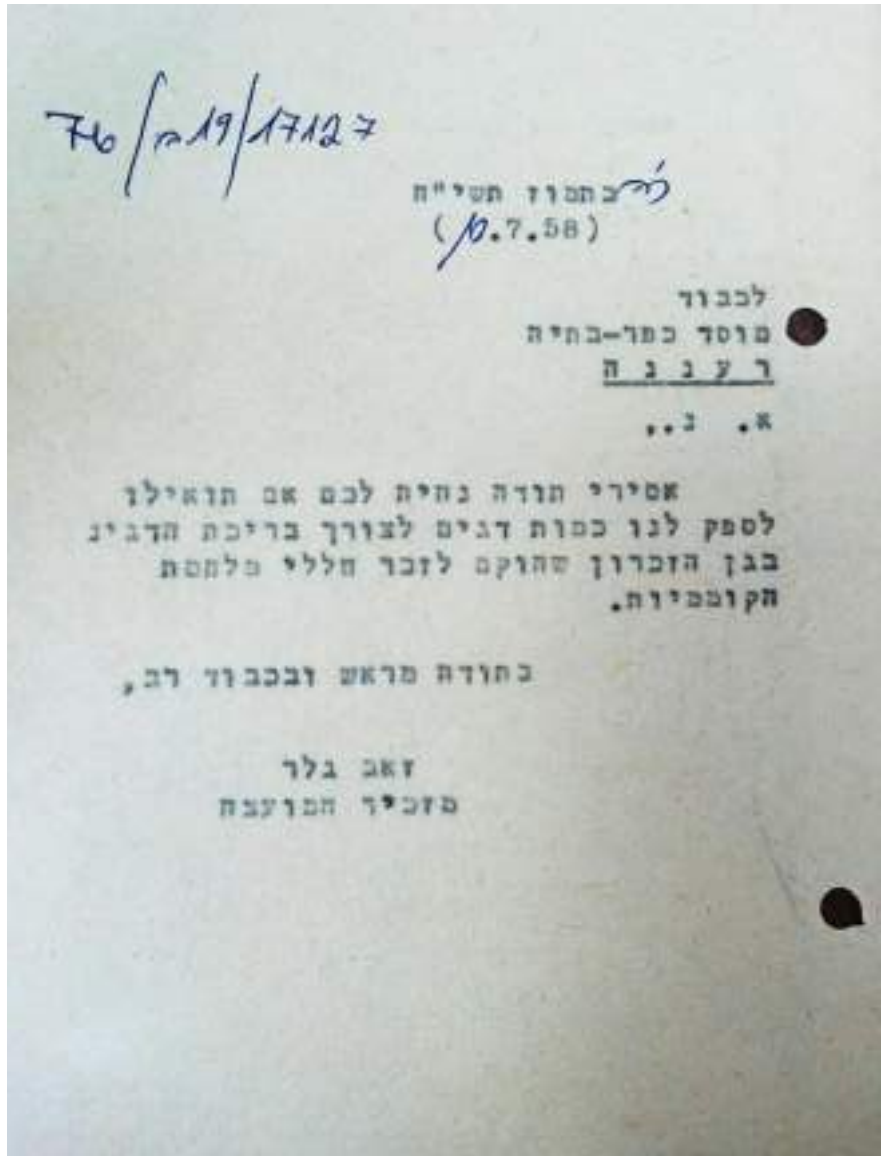
במסמכים הנמצאים בארכיון כפר- סבא ניתן למצוא התכתבויות מימי בניית הגן. חניכת הגן תוכננה ליום חגיגות העשור למדינת ישראל. ע"פ ההתכתבויות, קצב העבודה היה איטי מהצפוי ונדרשה התערבותם של מתכנן הגן ושל מזכיר המועצה מספר פעמים בנוגע לאופן ביצוע בריכת הנוי ע"י הקבלן שאינו תאם את תכנונו של יהלום..

27	עמוד	צור וולף אדריכלי נוף zur wolf landscape architects	תאריך אוגוסט 2017	פרק פרק 4 – שחזור היסטורי	תיעוד הגן דן צור-ליאור וולף אדריכלי נוף בע"מ טל: 09-9510020 OFFICE@ZUR-WOLF.COM	גן הזיכרון אדריכל נוף ליפא יהלום אדריכל נוף דן צור	
-----------	-------------	---	------------------------------	--------------------------------------	--	---	--

4.3 מסמכים היסטוריים

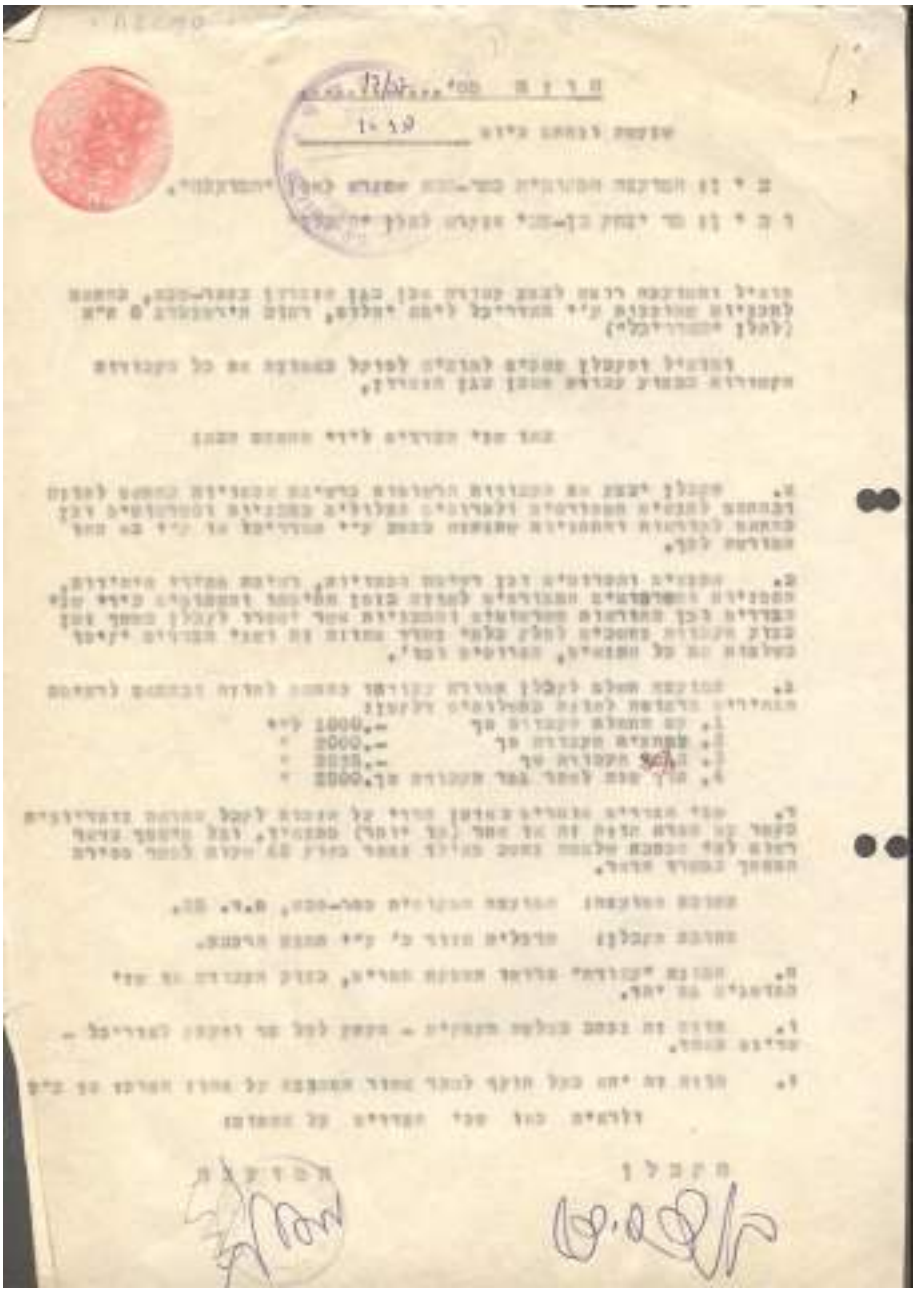
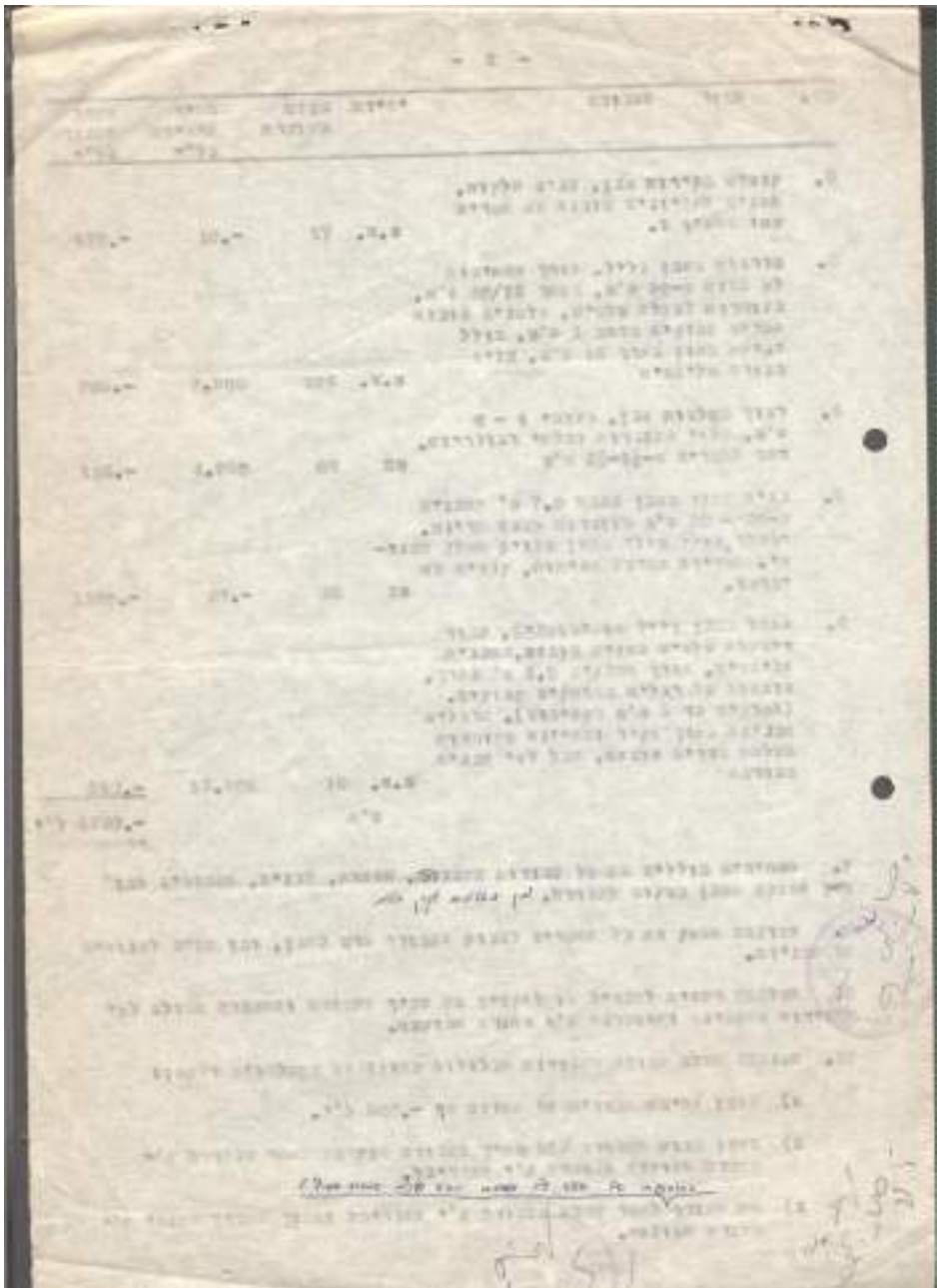
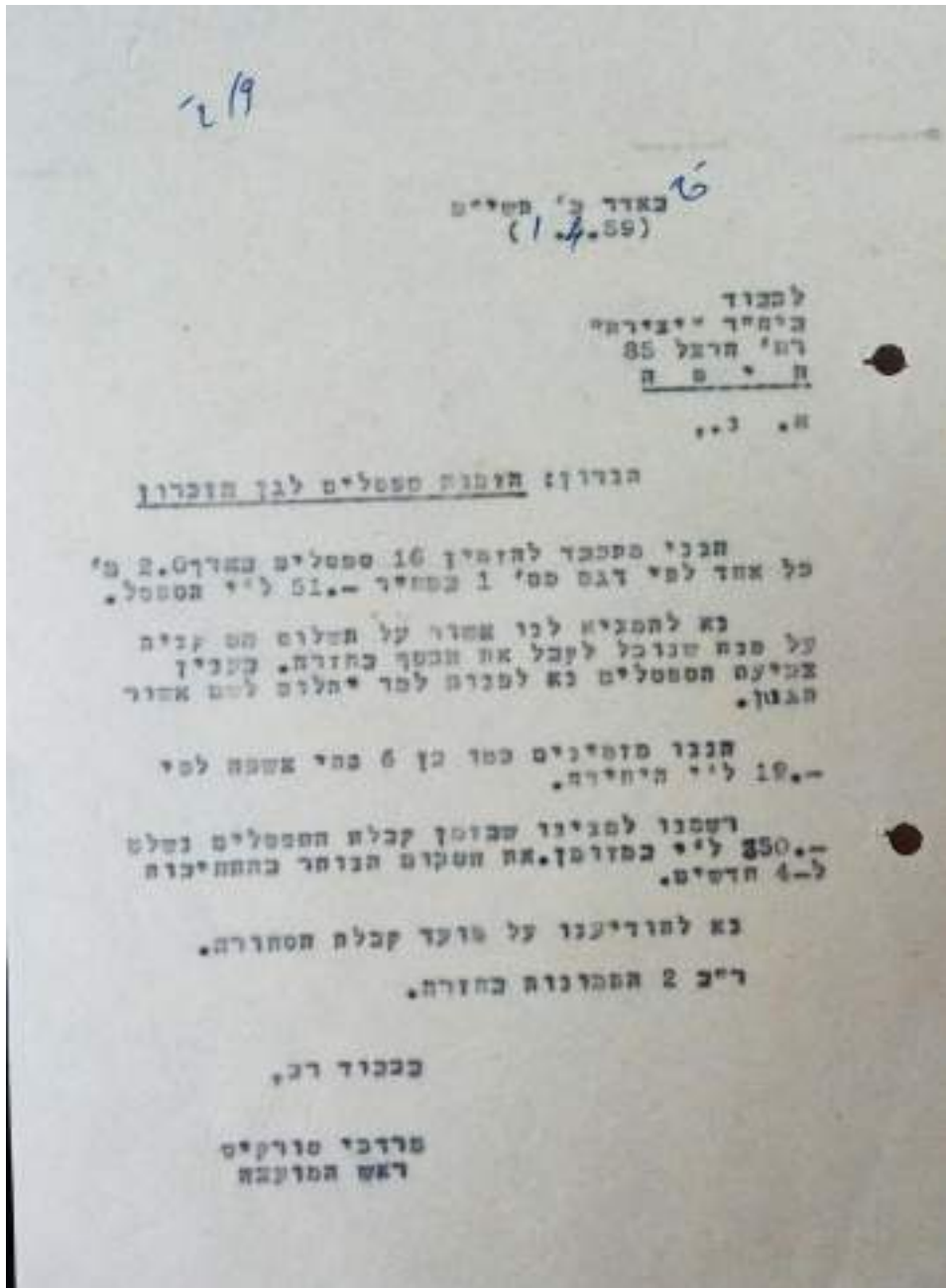
מימין: כתב הכמויות של גן הזיכרון
באמצע: מכתב בקשה להעתקת עצי זית ממוסד 'אוניס' בעיר אל הגן הזיכרון.
משמאל: מכתב בקשה מצד מזכיר המועצה לאספקת דגי נוי לבריכה ממוסד כפר בתיה ברעננה.

מקור: ארכיון כפ"ס

4.3 מסמכים היסטוריים

מימין ובאמצע: חוזה העבודה מול הקבלן המבצע בגן.
בשמאל: הזמנת ספסלים ופחי אשפה לגן ע"י ראש המועצה דאז מרדכי טורקיס.

4.4 תקופות עיקריות- צילומים

צילום: ניסן בן-נעם, שנות השישים

צילום: יובל נדל, 2001

מתוך תערוכת הצילומים "אז ועכשיו" לרגל חגיגות 100 שנים לכפר-סבא.

4.4 תקופות עיקריות- צילומים

'מראה בשנות ה-50', מתוך הספר 'תבנית נוק'.

מימין: מבט לעבר חזית הגן בשמוך לרחוב ויצמן.

משמאל: מראה ממרכז הגן אל האנדרטה. ניתן להבחין בנטיעות הצעירות ועצי הפיקוס שהועתקו לאתר.

4.4.1 ראיונות עם וותיקי כפ"ס

ראיון עם יונל שרביט, לשעבר גנן העיר כפ"ס שעבד בגן.
"במשך יותר מ-20 שנה ישבתי בגן, היינו במחסנים שממוקמים בסמוך לגן ושירתו אותי כגנן העיר ואת הפועלים, עד שהועברו המחסנים לפני כשנה לאזור התעשייה."

שינויים בגן לאורך השנים

הגן קיים עשרות שנים, תוכל לתאר שינויים שעבר?
"הגן היה יפה מאוד בהתחלה. הוא היה 'הגן' של כפ"ס. היו בו ורדים מסוג מכלואי התה ממש יפים בגושי שתילה גדולים שהתנוונו עם השנים. שתלו ורדים חדשים אבל זה לא אותו דבר. עץ החרוב הגדול גדל בר במקום והיה שם לפני הגן, יש בגן עצים שגדלו לבד כמו אשחר רחב-עלים וער אציל. הציפורים הביאו זרעים, וגדלו עץ תות וושינגטוניה." אחד מסמלי הגן המובהקים הם עצי הפיקוסים. ואינם קיימים בתכנון המקורי, האם ידוע לך מהיכן הגיעו?:

"בכל שנה בטו' בשבט, נהגו ילדי כפ"ס לנטוע עצים לאורך רחוב רוטשילד, בזמנו משם הייתה הכניסה לכפ"ס. בשנות ה-50, בקטע שבין רחוב ויצמן לפינת רוטשילד וצפונה, עשו שינויים ברחוב והרחיבו אותו. עצי הפיקוס שהיו שם הועתקו לגן הזיכרון. ליפא תכנן את הגן ללא הפיקוסים."

במסמכים היסטוריים, ליפא ביקש להביא עצי זית מכפר הנוער אונים, מה ידוע לך בעניין?
"עצי הזית הגיעו ממקומות שונים, חלקם מ'אונים', העץ האחרון שנמצא ליד הבריכה, בסמוך לשביל המוביל לביה"ס יצחק שדה, נשתל לפני כ-6-5 שנים." עצי זית נוספים באזור בית העלמין, ניטעו ע"י אחמ"ם לאורך ההיסטוריה בניהם שר הבטחון דאז יצחק רבין ונשיא המדינה חיים הרצוג. "האורנים מאחורי האנדרטה, היו בתכנון המקורי. הבעיה של האורנים היא שחלקם נשברו. הגן לא טופל כמו שצריך."

גן וזיכרון

"כמדי, שנה, ביום הזיכרון, סוגרים את רחוב ויצמן מכיכר ספיר ומתקיים מצעד אל גן הזיכרון. וותיקי ההגנה והאצ"ל יחד עם המשפחות השכולות, הולכים במצעד אל הגן ואליהם מצטרפים ילדי בתי הספר. כשמגיעים לגן יש טקס אזרחי ליד האנדרטה ומיד אחריו טקס צבאי בבית העלמין הצבאי. המארגנים הם בד"כ ממחלקת התרבות של העיר. אנחנו היינו עושים הכנות בגן לקבלת אנשים- מנקים וממקמים משואות. בערב יום הזיכרון באים מבית הספר שליד הגן והתלמידים עושים טקס."

חוץ מפעילויות זיכרון, האם הגן שימש לאירועים מסוג אחר?
"מנסים בלג בעומר לעשות מדורות, אבל לא הולך להם. לפעמים מתחת לפיקוסים הייתי רואה שחוגגים ימי הולדת. הייתי ניגש ומבקש שלא ישאירו לכלוך וינקו אחריהם."

שיקום הגן

"חשוב לשמור על רוח המקום, לא לשים אספלט בשבילים. בתכנון המקורי היו אלמוגנים שהתנוונו. צריך ללמוד מהעבר ולהימנע מעצים כאלה."

יונל, בדומה לדן צור ז"ל, מאוד לא אוהב את הפיתוח שבוצע בחזית הגן לרחוב ויצמן ע"י האדריכל נתי אפפל, וטוען כי הצמחייה מזוהה עם כל שאר הפרויקטים של האדריכל בעיר, אך אינה מתחברת לתכנון הגן המקורי.

4.4.1 ראיונות עם וותיקי כפ"ס

מסיפוריו של נעם גרשון יליד העיר כפ"ס, נולד לאחר הקמת הגן.

נעם הינו תושב העיר כפ"ס מיום היוולדו, למעט 20 שנה בהן למד ועבד ונאלץ להתגורר מחוץ לעיר. חלק ממשפחתו מתגוררים בכפ"ס מסוף שנות ה-20.

"מה שאני זוכר זה שילדים היו לוקחים אותנו ביום הזיכרון לביקור בגן ולטקסים. אני לא זוכר הרבה מעבר.

סבא של אמא שלי קבור בצד המזרחי של בית העלמין, קרוב לאנדרטה. שם נמצאים מספר קברים של מי שלא ניתן היה לקבור אותו באותה התקופה בבית הקברות בגאולים. לימים הפך האזור לבית עלמין צבאי והקברים נמצאים בגבולותיו, בסמוך ישנו מחסן.

הוא נפטר ב-1938, אותו ועוד מספר נפטרים לא ניתן היה לקבור בבית העלמין גאולים עקב המאורעות באותה התקופה."

"גדלתי בחלק המערבי של כפ"ס, את המפגשים שלנו, בתיכון ובחופשות מהצבא היינו עושים בגן המגינים ולכן פחות הגעתי לגן הזיכרון. אבל תמיד זכרתי את הגן כמקום מטופח ושומר הזוכה לייחס של כבוד, כמעט מקודש. התייחסנו ביראת קודש למקום"

מעבר לימי הזיכרון, האם זכורים לך אירועים אחרים בגן?

"בשנים מאוחרות יותר, עיריית כפ"ס אימצה את חטיבת התותחנים, היו עושים שם מסדרי כבוד אולי אפילו סיום קורסים, לא יודע מעבר לכך"

מה דעתך על הגן ועל מקומו בעיר כגן זיכרון?

"הגן תמיד היה מקום מרשים, מטופח ונקי. לדעתי הוא הלב של כפ"ס או לפחות ראוי שיהיה כזה יחד עם היכל התרבות וסביבתו."

מסיפוריה של רינה רייס, תושב ילידת העיר, בת 81

"לאח מלחמת השחרור כמעט בכל יום זיכרון הייתה תהלוכה אל הגן והיינו מצטרפים אליה ולטקסים. בהתחלה הלכנו בגלל שכן שנהרג ולאחר מכן בן משפחה שנהרג במלחמת סיני. הגן היה היחיד בעיר וקדם לגן המגינים. היינו מגיעים לשם ביראת קודש. חלק גדול משמות הנופלים היה של אנשים מוכרים. הייתה היכרות אישית עם כל אחד מהנופלים. לאחר שהעיר גדלה והתרחבה המשכנו ללכת כמדי שנה."

"לא זוכרת אירועים מסוג אחר בגן, חגיגים, רק סביב זיכרון וטקסים ביום הזיכרון. אני גרה בצד השני של העיר, מי שגר יותר קרוב אלי, ביקר בגן יותר ככל הנראה. בתוקף היותי מנהלת בי"ס, היינו הולכים עם התלמידים ביום הזיכרון אל הגן כחלק מהתהלוכה."

"הגן התרחב במהלך השנים, בתחילה הטקסים היו בבית העלמין ואז הועברו לחלק של הגן. ישנם אזורים שכמעט ואינני זוכרת."

רינה נשאלה בנוגע לעצי הפיקוס בגן ולא ידעה מאין הגיעו. "הפיקוסים הם חלק בלתי נפרד מכפ"ס, מהרחובות שמאפיינים אותה. בתור תלמידה בבית-ספר אוסישקין, זכור לי מאוד טקס נטיעת העצים ברחוב רוטשילד."

מה דעתך על מעמד הגן בעיר?

"לגן בהחלט מעמד מיוחד - בכל שנה מתאספים שם מאות אנשים. כיתות שלמות של בתי ספר מגיעים לגן ביום הזיכרון. שנים רבות הלכתי בתהלוכה מחדר הזיכרון בהיכל התרבות ברגל. היו הרבה תלמידים והיה מאוד צפוף אז הפסקתי ללכת."

גן הזיכרון אדריכל נוף ליפא יהלום אדריכל נוף דן צור	תיעוד הגן דן צור-ליאור וולף אדריכלי נוף בע"מ טל: 09-9510020 OFFICE@ZUR-WOLF.COM	פרק 4 – שחזור היסטורי	תאריך אוגוסט 2017	צור וולף אדריכלי נוף zur wolf landscape architects	עמוד 34
--	--	-----------------------	----------------------	---	------------

4.5 האלמנטים בגן

הגן מאופיין בפיתוח התואם את תקופת תכנונו-בריכת מים, משחקי טופוגרפיה, שבילי עפר מהודקים ושימוש באבן מקומית לריצוף ולחיפוי קירות. גם הצמחייה אינה מגוונת, אך מותאמת לאופי הים תיכוני וכוללת שלד ירוק יציב לאורך שנים. מאפיינים דומים ניתן למצוא בגני זכרון שתוכננו באותה התקופה ע"י משרד יהלום צור, כדוגמת גן יד לבנים בפתח תקווה.

אנדרטת ההנצחה (התותחנים)

האנדרטה הוקמה ב' א' באייר תשי"ד, 4.5.1954 ותוכננה ע"י משרד האדריכלים לייטרסדורף - בליצמן. מבנה בדמות קיר הנישא מתוך חומה. בצידו ניצב תותח מסוג "קרופ" 75 מ"מ -תותח שדה ששימש את הלוחמים במלחמת העצמאות. התותח ניתן כמתנה לכפר-סבא ע"י ביסל"ת (בית-ספר לתותחנות) היחידה הצבאית המאומצת ע"י העיר.

בשנים הראשונות על האנדרטה נכתב "יד לבני כפר-סבא שנפלו במלחמת-הקוממיות", שנים לאחר מכן שונתה הכתובת ל"יד לבני כפר-סבא שנפלו במערכות- ישראל". בראש הכתובת מופיע סמל החרב ועלה הזית

אלמנט מים- בריכה וקיר גלישת מים.

קיר בטון בחיפוי אבן פראית ממנו גלשו מים אל בריכת נוי רדוד. הבריכה עברה שינוי משמעותי כאשר הועמקה והפכה לבריכה אקולוגית מוקפת במעקה בטיחות.

שבילי עפר וקירות אבן

לאורך הגן שבילי עפר מהודק התחומים באבני גן, אבן שכבות טבעית מקומית העומדת על צידה הצר. בגן יש שימוש באבן מקומית לבניית המדרגות וקירות תמך. במהלך השנים, נקברו חלק מאבני הגן הטבעיות וחלקן הוחלפו באבני גן שאינן תואמות את רוח המקום.

כיכר הזכרון

בחלקו הדרום- מזרחי של הגן, בסמוך לאנדרטת ההנצחה של לייטרסדורף, ממוקמת רחבת דשא גדולה בה מתכנסים בטקסי זיכרון מדי שנה עשרות אנשים. כמדי שנה, ביום הזכרון, נערך מצעד אל הגן ואל בית העלמין

שדרת הפיקוסים

עצי פיקוס מהווים חלק משמעותי בנוף הגן והפכו לסמלו המובהק. עצי תוכנית השתילה משנת 1955, הפיקוסים אינם חלק מהתכנון של יהלום וצור. לאחר ראיון עם יונל שרביט, שהיה גנן העירייה מעל 20 שנים התברר כי עצי הפיקוס הועתקו מרחוב רוטשילד העיר, שם נשתלו בידי ילדי כפ"ס בטו' בשבט. עם השנים גדלו העצים ומערכת שורשים המפותחת והמסועפת שלהם נראית על פני שטחים רבים. כחלק מעבודות פיתוח שבוצעו בגן ע"י קבלן בריכות מטעם אגף שפע, חלק משורשי העצים נחשפו אל מעל הקרקע, ונבנו מסלעות מסלע גיר קשה ואינן חלק מאופיו המקורי של הגן.

בית העלמין הצבאי

בסמוך לגן הזיכרון נמצא בית העלמין הצבאי ומשמש מקום לטקסי זכרון לחללי מערכות ישראל בני העיר בסמוך לבית העלמין ישנה חלקת קבורה למגורשי יפו מתקופת מלחמה"ע הראשונה. בית העלמין פתוח לציבור, ומיקומו בלב הרחוב הראשי בעיר ובסמוך לשכונת מגורים מייחדים אותו.

מבט לעבר אנדרטת ההנצחה ובריכת המים.
צילום: דניאל קפלן בשנות ה-60, מקור: ארכיון כפ"ס

תיעוד הגן דן צור-ליאור וולף אדריכלי נוף בע"מ טל: 09-9510020 OFFICE@ZUR-WOLF.COM	גן הזיכרון אדריכל נוף ליפא יהלום אדריכל נוף דן צור	פרק 4 – שחזור היסטורי	תאריך אוגוסט 2017	צור וולף אדריכלי נוף zur wolf landscape architects	עמוד 35
--	--	-----------------------	----------------------	---	------------

4.5 האלמנטים בגן

חלקת מגורשי יפו

ב"ג בניסן תרע"ז (1917) הבריטים החלו בנסיונות לכיבוש ארץ ישראל. התורכים ששלטו בארץ באותו הזמן חששו מסיוע אפשרי של היהודים לבריטים והוציאו פקודה ובה צו גירוש ליהודים מתל-אביב, יפו והמושבות מדרום להן. כפר סבא לא נכללה בפקודה ולכן היוותה יעד לפליטים הרבים אשר הגיעו עם עגלותיהם, הקימו סוכות מענפי אקליפטוס בחורשת "פסקל" (אוסישקין כיום, בגבול מגדיל). עד אז כפר סבא המושבה מנתה 51 תושבים בוגרים וילדים והפכה במהרה למעין מעברה שקלטה את הפליטים הרבים. שני בני המושבה, שדמותם נחקקה בזכרון המגורשים הם מאשה סקיבין ודוד לויןברג בן ה-24 שסייעו ב"חרדת קודש". עד ראייה, מרדכי בן הלל הכהן, מעיד כי הסוכות שהקימו המגורשים הן "רחבות ידיים, ויעשו להם שני חדרים, אל תוך הסוכות הביאו מיטות וגם רהיטים אחרים, ובאחדות מן הסוכות ראיתי יד עקרת בית חרוצה שהשתדלה לייפות דירת ארעי זו כתפארת בית, סוכה גדולה הוקצתה לבית הכנסת..." ראשי "ועד ההגירה" הרופא ד"ר הילל יפה והעסקן מאיר דיזנגוף, פרסמו קול קורא ליהודים שעקרו לצפון לחדול מלבוא לכפר-סבא וביומנו כתב: "כמעט כל היישוב בכפר-סבא חולה, מלוכלך, כ-25 מתים כל שבוע..." תנאי הדוחק, הצפיפות והלכלוך אפשרו למחלת טיפוס הבהרות להתפשט במושבה. בסוף 1917, בה נספו כ-240 תושבים מקומיים ופליטים, אשר נקברו בבית הקברות הישן בגבול שכונת גאולים ולאחר מכן בגן הזכרון. רוב המצבות הוצבו לאחר המלחמה, רובן ללא כיתוב בשל אי זיהוין. ניתן להבחין בחלקת המגורשים באמצעות השילוט שהוצב בידי חברא קדישא.

(מקור: אתר מוזיאון כפר-סבא)

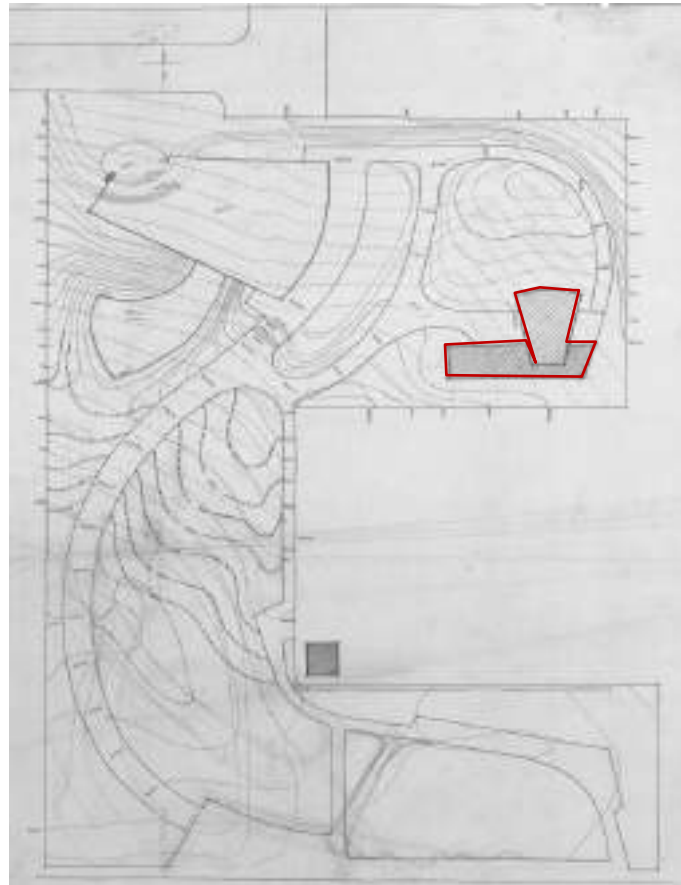
הכניסה לבית העלמין הצבאי, 2016

חלקת מגורשי יפו והשלטים שהציבו חברה קדישא והמועצה לשימור.

עמוד 36	צור וולף אדריכלי נוף zur wolf landscape architects	תאריך אוגוסט 2017	פרק פרק 4 – שחזור היסטורי	תיעוד הגן דן צור-ליאור וולף אדריכלי נוף בע"מ טל: 09-9510020 OFFICE@ZUR-WOLF.COM	גן הזיכרון אדריכל נוף ליפא יהלום אדריכל נוף דן צור	
------------	---	----------------------	------------------------------	--	--	--

4.6.1 שינויים לאורך השנים – קווי פיתוח וטופוגרפיה

מרבית קווי הפיתוח הכלליים של גן הזכרון נותרו כבתכנון המקורי של צור ויהלום. תוואי שבילי העפר, מרבדי הדשא וגושי השתילה נותרו במקומם. ניתן לראות שינויים משמעותיים באזור בריכת הנוי.

תכנית פיתוח- התכנון המקורי של צור ויהלום, 1955
בתכנית ניתן להבחין במבנה שלא הוקם מעולם בשטח שבו מחוקמים היום מתקני משחק.

הנגשת אזור ההאנדרטה באמצעות רמפת אבנים משתלבות.

פיתוח חזית גן הזכרון- נתי אפפל, 2006

שיקום בריכת הנוי, ע"י קבלן בריכות מטעם אגף שפע, מאי 2016

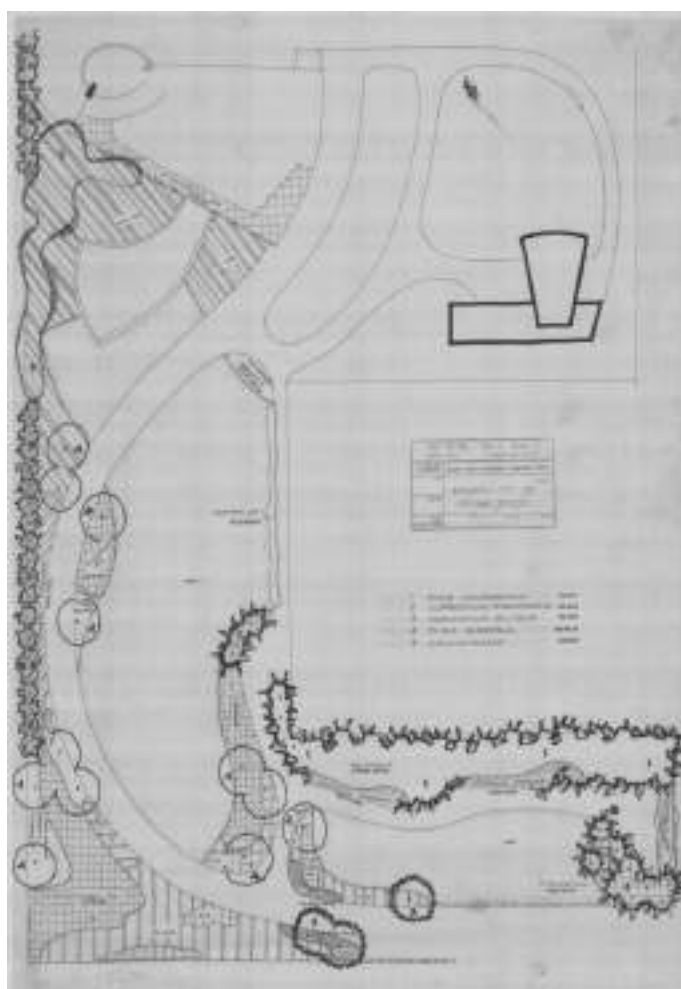
זמן →

עמוד 37	צור וולף אדריכלי נוף zur wolf landscape architects	תאריך אוגוסט 2017	הפרק פרק 4 – שחזור היסטורי	תיעוד הגן דן צור-ליאור וולף אדריכלי נוף בע"מ טל: 09-9510020 OFFICE@ZUR-WOLF.COM	גן הזכרון אדריכל נוף ליפא יהלום אדריכל נוף דן צור	
------------	---	----------------------	-------------------------------	--	---	--

4.6.2 שינויים לאורך השנים – צמחייה

התכנון המקורי של הגן כלל מקבצי עצים גדולים של אורן קנרי, ברוש מצוי קליטמון, חרוב מצוי וזית אירופאי הנוכחים בגן עד היום. קיימים מספר פרטים מרשימים בגודלם של אורן קנרי, חרוב מצוי וברוש מצוי. במהלך השנים נוספו לגן מינים חדשים כגון אלמוגן רחב-עלים, תות לבן, בריכיטון צפצפתי, ער אציל ושינגטוניה (ראה פרק 5.8, 'מיפוי צמחייה') אשר חלקם גדלו מתפוצת זרעים ע"י ציפורים. שינויים משמעותיים יותר ניתן לזהות בהרכב צמחיית הכיסוי בגן. מיני הוורדים הרבים שהיו לסמל במקום התנוונו ובמקומם נשתלו מינים מוצלחים פחות. הגן לא טופל כראוי וניתן להבחין בשיחים במצב ירוד. חלקם שתולים תחת עצים מצלים ואינם מקבלים מספיק אור שמש.

תכנית שתילה- התכנון המקורי של צור ויהלום, 1955
בתכנית ניתן להבחין בחסרונם של עצי הפיקוס
המזוהים עם הגן.

שנות ה-50- הועתקו עצי הפיקוס מרחוב רוטשילד
המתרחב אל גן הזכרון.

התנוונות שיחי ורדים

2016, נצפו מספר גדמי עצים
מצב אחזקת הצמחייה ירוד. עירוב שיחים ממינים שונים.

זמן

4.6.2 שינויים לאורך השנים- צמחייה

בשנת 2006, בוצע פיתוח בשטח הגן בחזית רחוב ויצמן ובית העלמין ע"י משרד נ.א אדריכלות נוף והאדריכל נתי אפפל. ניכר לעין כי הפיתוח החדש זר לקווי העיצוב המקוריים של הגן ולצמחייה שבו.

מסמך מס' 6:

תאור: חזית גן הזכרון- כפר- שבא- תכנית צמחייה

תאריך: 15.03.06

מקור: נ.א. אדריכלות נוף בע"מ

מסמך מס' 6:

תאור: תכנית מדידה

תאריך: 18.5.2006

מודד: מסארוה חוסאם

חתך א-א

חתך ב-ב

חתך ג-ג

חתך ד-ד

5.2 - תצלום אוויר

תצלום אוויר של גן הזכרון, כולל
סימון גבולות גושים 6435 ו-6437,
וחלוקה לחלקות.
התצלום אינו כולל פיתוח ובנייה
קיימים בחלקות 107-150
ופיתוח שבוצע בבריכת הנוי.
שנת צילום: 2015
מקור: GIS עיריית כפר-סבא

מקרא

- חלקות 9_2014 - גושים וחלקות
- גושים 9_2014 - גושים וחלקות
- גבול שיפוט - גבול שיפוט
- 2015_3_6 תצלום מיושר - 2015_3_6

5.3- תיעוד צילומי של הגן וסביבתו

ב. מבט אל המדשאה המרכזית. ניתן להבחין בצל העצים על המדשאה ובמצבו של כר הדשא. מצד ימין ישנם עצי זית, ושורת ברושים המופיעים בתכנון המקורי, ווישנגטוניה חוטית שהתווספה. מצד שמאל ניתן להבחין בעץ חרוב מרשים לצד אורן קנרי גדול.

א. מבט משביל הליכה לכיוון רחוב ויצמן. ניתן להבחין בקווי התכנון המקוריים ובגושי השיחים שחלקם התנוונו. אבני הגן הטבעיות חסרות. לצידי השביל עצי זית אירופאי שהועתקו ממקומות שונים כחלק מהתכנון המקורי של ליפא יהלום ודן צור. גבולות שבילי העפר המאפיינים את הגן, טושטשו עם סחף הקרקע.

עמוד 43	צור וולף אדריכלי נוף zur wolf landscape architects	תאריך אוגוסט 2017	הפרק פרק 5 – תיאור מצב קיים	תיעוד הגן דן צור-ליאור וולף אדריכלי נוף בע"מ טל: 09-9510020 OFFICE@ZUR-WOLF.COM	גן הזיכרון אדריכל נוף ליפא יהלום אדריכל נוף דן צור	
--------------------	---	------------------------------	--	--	---	--

5.3- תיעוד צילומי של הגן וסביבתו

ג. מבט מכיוון בית העלמין אל רחבת הדשא המרכזית.
בקדמת התמונה צמחייה שחודשה. מחול שורת ברושים מתכנן הצמחייה המקורי.

עמוד 44	צור וולף אדריכלי נוף zur wolf landscape architects	תאריך אוגוסט 2017	פרק 5 – תיאור מצב קיים	הפרק תיעוד הגן דן צור-ליאור וולף אדריכלי נוף בע"מ טל: 09-9510020 OFFICE@ZUR-WOLF.COM	גן הזיכרון אדריכל נוף ליפא יהלום אדריכל נוף דן צור	
-----------------------	---	------------------------------	-------------------------------	--	---	--

5.3- תיעוד צילומי של הגן וסביבתו

ד. מבט בסמוך לרחוב ויצמן אל הגן. מימין עצי זית הניטעו בידי שר הבטחון דאז יצחק רבין ז"ל ונשיא המדינה חיים הרצוג. מאחוריהם שער אל חלקת מגורשי יפו בבית העלמין.

עמוד 45	צור וולף אדריכלי נוף zur wolf landscape architects	תאריך אוגוסט 2017	הפרק פרק 5 – תיאור מצב קיים	תיעוד הגן דן צור-ליאור וולף אדריכלי נוף בע"מ טל: 09-9510020 OFFICE@ZUR-WOLF.COM	גן הזיכרון אדריכל נוף ליפא יהלום אדריכל נוף דן צור	
--------------------	---	------------------------------	--	--	---	---

5.3- תיעוד צילומי של הגן וסביבתו

ה- מבט אל עבר הרמפה המנגישה את האנדרטה מכיוון רחוב הגבורות.

ו. מבט לכיוון הפרדס בחלקו הדרומי של הגן.

עמוד 46	צור וולף אדריכלי נוף zur wolf landscape architects	תאריך אוגוסט 2017	הפרק פרק 5 – תיאור מצב קיים	תיעוד הגן דן צור-ליאור וולף אדריכלי נוף בע"מ טל: 09-9510020 OFFICE@ZUR-WOLF.COM	גן הזיכרון אדריכל נוף ליפא יהלום אדריכל נוף דן צור	
--------------------	---	------------------------------	--	--	---	--

5.3- תיעוד צילומי של הגן וסביבתו

מבטים מכיוון רחוב ויצמן. חלק הגן שעבר פיתוח ב-2006 ובו צמחייה המזוהה כיום עם גנים פורמליים ובתי קברות.

עמוד 47	צור וולף אדריכלי נוף zur wolf landscape architects	תאריך אוגוסט 2017	הפרק פרק 5 – תיאור מצב קיים	תיעוד הגן דן צור-ליאור וולף אדריכלי נוף בע"מ טל: 09-9510020 OFFICE@ZUR-WOLF.COM	גן הזיכרון אדריכל נוף ליפא יהלום אדריכל נוף דן צור	
-----------------------	---	------------------------------	--	--	---	--

5.3- תיעוד צילומי של הגן וסביבתו

שטח המחסנים ששימשו את גן העירייה וצוות העובדים וגובל בשטח בית העלמין. פעילותם הועברה לאזור התעשייה והשטח בגודל של כ-2 דונמים, סגור לציבור ועשוי לשמש להרחבת הגן. בשטח פזורים מבנים יבילים, ציוד גינון והשקיה, ספסלים ופינות ישיבה ומספר עצים בוגרים המצלים את רובו.

עמוד 48	צור וולף אדריכלי נוף zur wolf landscape architects	תאריך אוגוסט 2017	פרק 5 – תיאור מצב קיים	תיעוד הגן דן צור-ליאור וולף אדריכלי נוף בע"מ טל: 09-9510020 OFFICE@ZUR-WOLF.COM	גן הזיכרון אדריכל נוף ליפא יהלום אדריכל נוף דן צור	
--------------------	---	------------------------------	-------------------------------	--	---	---

5.3.1 - תיעוד צילומי של בית העלמין

הכניסות לבית העלמין.

ח. שער הברזל בכניסה לבית העלמין מכיוון הגן.

ז. הכניסה הראשית מרחוב העמק.

עמוד 49	צור וולף אדריכלי נוף zur wolf landscape architects	תאריך אוגוסט 2017	פרק 5 - תיאור מצב קיים	תיעוד הגן דן צור-ליאור וולף אדריכלי נוף בע"מ טל: 09-9510020 OFFICE@ZUR-WOLF.COM	גן הזיכרון אדריכל נוף ליפא יהלום אדריכל נוף דן צור	
--------------------	---	------------------------------	-------------------------------	--	---	---

5.3.1 - תיעוד צילומי של בית העלמין

י. מבט אל חלקות הקבר מכיוון שטח המחסנים. ברקע קבוצת אורנים ורחוב ויצמן.

ט. מבט אל חלקות הקבר הצבאיות.

עמוד 50	צור וולף אדריכלי נוף zur wolf landscape architects	תאריך אוגוסט 2017	הפרק פרק 5 - תיאור מצב קיים	תיעוד הגן דן צור-ליאור וולף אדריכלי נוף בע"מ טל: 09-9510020 OFFICE@ZUR-WOLF.COM	גן הזיכרון אדריכל נוף ליפא יהלום אדריכל נוף דן צור	
-----------------------	--	---------------------------------	---	---	---	--

5.3.1 - תיעוד צילומי של בית העלמין

יא. מבט אל חלקת מגורשי יפו, חלק מהקברים ללא שם. ברקע מבנה מגורים הגובל בבית העלמין ובגן הזיכרון.

עמוד 51	צור וולף אדריכלי נוף zur wolf landscape architects	תאריך אוגוסט 2017	פרק 5 - תיאור מצב קיים	תיעוד הגן דן צור-ליאור וולף אדריכלי נוף בע"מ טל: 09-9510020 OFFICE@ZUR-WOLF.COM	גן הזיכרון אדריכל נוף ליפא יהלום אדריכל נוף דן צור	
--------------------	---	------------------------------	-------------------------------	--	---	---

5.3.2- גבולות הגן- שכונות מגורים

הגן נמצא בלב המרקם העירוני הבנוי ומוקף במבני מגורים, גני ילדים ובית ספר. בתמונות מצולמים הגבול המזרחי והגבול המערבי.

1

2

מבט אל אזור מתקני המשחק. מצב המתקנים דורש טיפול ותחזוקה. אזור זה מספק אפשרות לפעילות ילדים ומשפחות בכל ימות השנה.

עמוד 52	צור וולף אדריכלי נוף zur wolf landscape architects	תאריך אוגוסט 2017	הפרק פרק 5 – תיאור מצב קיים	תיעוד הגן דן צור-ליאור וולף אדריכלי נוף בע"מ טל: 09-9510020 OFFICE@ZUR-WOLF.COM	גן הזיכרון אדריכל נוף ליפא יהלום אדריכל נוף דן צור	
-----------------------	--	---------------------------------	---	---	---	--

5.3.2- גבולות הגן- רחוב ויצמן

מבטים מכיוון רחוב ויצמן הגובל בגן בחלקו הצפוני ומהווה לחזית הגן.

שטח הגן הסמוך לרחוב ויצמן

עמוד 53	צור וולף אדריכלי נוף zur wolf landscape architects	תאריך אוגוסט 2017	הפרק פרק 5 – תיאור מצב קיים	תיעוד הגן דן צור-ליאור וולף אדריכלי נוף בע"מ טל: 09-9510020 OFFICE@ZUR-WOLF.COM	גן הזיכרון אדריכל נוף ליפא יהלום אדריכל נוף דן צור	
-----------------------	---	---------------------------------	---	---	---	--

5.4- הגן-מראה כללי

שדרת הפיקוסים, 2005

מבט לכיוון בריכת המים וקיר האבן, 2005

5- שדרת הפיקוסים, 2016

מבט לכיוון בריכת המים וקיר האבן, 2016

5.5- תיעוד צילומי של אלמנטים בגן

קירות ומדרגות- הקירות בגן מחופים אבן. ניתן להבחין בהבדלים ניכרים לעין בסוג האבנים בין אזורי הפיתוח החדשים סביב בית העלמין לאזור בריכת הנוי והאנדרטה.

קיר האנדרטה ומדרגות האבן.

קירות בחזית הגן מכיוון רחוב ויצמן.

קיר גלישת המים- קיר אבן התואם את התכנון המקורי, לא נראה שבוצעו החלפת אבנים או שיקום של הקיר לאורך השנים.

קירות התמך בגבול הגן הדרום מערבי. הקירות הוקמו עם הקמת גני-הילדים ובנויים מחומרים שונים בהם מקטעי אבן טבעית ומקטעי בלוקים טרומיים

מדרגות אבן בלב הגן.

מדרגות אבן בכניסה הדרומית לגן מכיוון רחוב הגבורות.

עמוד 55	צור וולף zur wolf landscape architects	תאריך אוגוסט 2017	פרק פרק 5 – תיאור מצב קיים	תיעוד הגן דן צור-ליאור וולף אדריכלי נוף בע"מ טל: 09-9510020 OFFICE@ZUR-WOLF.COM	גן הזיכרון אדריכל נוף ליפא יהלום אדריכל נוף דן צור	
--------------------	---	------------------------------	---------------------------------------	--	---	--

5.5- תיעוד צילומי של אלמנטים בגן

מעקות וגדרות- תכנון הגן המקורי לא כלל בתוכו גדרות ומעקות בטיחות. הצמחייה והטופוגרפיה היו לכלי התכנוני שבאמצעותו הוגדרו החללים השונים בגן. כיום ניתן להבחין במגוון מעקות וגדרות מיושנים ממתכת, חלקם נוספו בעקבות תקני נגישות ובטיחות. באזור הבריכה וקיר גלישת המים לא היה מעקה עד הפיתוח האחרון שבוצע בקטע זה.

עמוד 56	צור וולף אדריכלי נוף zur wolf landscape architects	תאריך אוגוסט 2017	הפרק פרק 5 – תיאור מצב קיים	תיעוד הגן דן צור-ליאור וולף אדריכלי נוף בע"מ טל: 09-9510020 OFFICE@ZUR-WOLF.COM	גן הזיכרון אדריכל נוף ליפא יהלום אדריכל נוף דן צור	
--------------------	---	------------------------------	--	--	---	--

5.5- תיעוד צילומי של אלמנטים בגן

אבני גן- אבני הגן המקוריות עשויות מאבן טבעית ותוחמות שבילי עפר. עם השנים מקטעים שלמים נקברו מתחת לפני הקרקע, נעלמו או הוחלפו באבני גן מאולתרות כמו אבנים משתלבות או באבני גן טרומיות שאינן משתלבות עם התכנון המקורי ונוגדות את רוח המקום. מרבית השינויים בולטים לעין באזור הצפוני הסמוך לפיתוח החדש שבחזית הגן בסמוך לרחוב ויצמן.

עמוד 57	צור וולף אדריכלי נוף zur wolf landscape architects	תאריך אוגוסט 2017	הפרק פרק 5 – תיאור מצב קיים	תיעוד הגן דן צור-ליאור וולף אדריכלי נוף בע"מ טל: 09-9510020 OFFICE@ZUR-WOLF.COM	גן הזיכרון אדריכל נוף ליפא יהלום אדריכל נוף דן צור	
--------------------	---	------------------------------	--	--	---	---

5.5- תיעוד צילומי של אלמנטים בגן

האנדרטה- על במת אבן מחוקם קיר מעוגל עם הכתובת "יד לבני כפר-סבא שנפלו במערכות ישראל" ולצידו תוחח. ברקע עצי אורן וברוש חלקם במצב טוב.

עמוד 58	צור וולף אדריכלי נוף zur wolf landscape architects	תאריך אוגוסט 2017	הפרק פרק 5 – תיאור מצב קיים	תיעוד הגן דן צור-ליאור וולף אדריכלי נוף בע"מ טל: 09-9510020 OFFICE@ZUR-WOLF.COM	גן הזיכרון אדריכל נוף ליפא יהלום אדריכל נוף דן צור	
--------------------	---	------------------------------	--	--	---	---

5.6- מצב השתמרות הגן

הגן נמצא במצב אחזקתי ירוד. רבים משבילי העפר סובלים משקיעת קרקע ובורות. אבני הגן התוחמות אותן נעלמות מתחת לקרקע ומחלפות באבני גן טורומיות שאינן תואמות את רוח המקום. הספסלים בגן אומנם משרתים את השוהים בגן אך מצבם רעוע, אינו תואם את תקני הנגישות ודורש טיפול או החלפה.

ניכרים לעין הזרות וחוסר ההתאמה בין הפיתוחים החדשים והתיקונים שבוצעו בגן לבין התכנון המקורי ולרוח המקום. אלמנטים רבים בגן ביניהם המעקות והגדרות, הספסלים והצמחייה באזור בית העלמין, אינם תורמים לתחושת הגן כיחידה שלמה ונכון היה לייצר שפה אחידה התואמת את הגן.

ימין למעלה: שבילי העפר בהם בורות וסחף קרקע.
שמאל למעלה: אבני הגן הטבעיות שנקברו תחת האדמה עם השנים
ימין למטה: ספסל ואשפתון ישנים.
שמאל למטה: צמחייה אופיינית לאזורי בתי עלמין בחזית הגן ברחוב ויצמן, אינה תואמת לצמחייה בשאר חלקי הגן.

עמוד 59	צור וולף אדריכלי נוף zur wolf landscape architects	תאריך אוגוסט 2017	פרק 5 – תיאור מצב קיים	תיעוד הגן דן צור-ליאור וולף אדריכלי נוף בע"מ טל: 09-9510020 OFFICE@ZUR-WOLF.COM	גן הזיכרון אדריכל נוף ליפא יהלום אדריכל נוף דן צור	
--------------------	---	------------------------------	-------------------------------	--	---	---

5.7 הכניסות לגן ושימושים

לגן מספר כניסות המאפשרות מעבר מהשכונות הסמוכות וחציה של השטח ללא מחסומים או שערים בכל שעות היממה.

הכניסות לגן

שימושים

5.8 הצמחייה באתר

יהלום וצור התאפיינו בתכנון המקפיד על קשר עם הסביבה, התאמה לטופוגרפיה המקומית ומשלב בתוכו ידע רב בשימוש בצמחייה הנכונה לאתר. גישתם הייתה צנועה ויצרה גנים בעלי אופי נעים לשהייה המקנים תחושה כאילו היו שם תמיד.

הצמחייה בגן עברה שינויים רבים לאורך השנים. בתכנון המקורי, בחרו השניים בצמחייה המשלבת בין המקומי למיובא- אורנים וברושים לצד אלמוגנים, אשר לצד פיטוספורום.

אחד מסמלי הגן המובהקים הינם עצי פיקוס השדרות המרשימים. עפי"י סקר העצים שבוצע ע"י העירייה(ראה נספח ב), ישנם 10 עצי פיקוס בני 70-60 שנים. על אף נוכחותם המרשימה, עצי הפיקוס אינם חלק מתכנונם המקורי של צור ויהלום.העצים הועתקו מרחוב רוטשילד בעיר (עקב הרחבת הכביש).

5 מעצי הזית שבגן, ביקש ליפא יהלום, שהיה אז אדריכל הגנים של המועצה המקומית להעתיק מכפר הנוער 'אונים' הנמצא בעיר.

שאר העצים נטעו בגן במהלך השנים והועתקו ממקומות שונים.

בחלקו הדרום מערבי של הגן, ישנו פרדס ובו 6 עצים מורכבים אשר הועתקו באמצע שנת 2016 מאזור גני הילדים שנבנו לאחרונה בסמוך לגן.

- בין המינים הקיימים בגן: (רשימה מפורטת בנספח' מיפוי צמחייה')
- 10 פיקוס השדרות
 - 66 אורנים קנריים,
 - אורן הגלעין
 - אקליפטוס המקור בחלקת מגורשי יפו. - שנת הנטיעה המוערכת: 1917.
 - זית אירופי
 - חרוב מצוי - שנת הנטיעה המוערכת: 1917
 - עצבנית החורש 'רוסקוס'
 - פיטוספורום יפני
 - פיטוספורום גלוני
 - עופרית הכף
 - ושינגטוניה
 - הדס מצוי
 - אספרג מנוצה
 - קריסת גדולת-פרחים

1	זיהוי	שם עברי	שם מדעי	אזור	Y	X	מקום	כתובת	גיל משוער	שנת נטיעה	קריטריון	ייחוד	אתר	מס' תמונה	גובה	קוטר טף	חיקף
157	157	פיקוס השדרות	Ficus retusa	7	675406	192315	בן הזית	10	60 - 70	שנת ה-40	בוגר	גדול	בן עירייה	155	18	12	4
158	158	אורן הגלעין	Pinus pinea	7	675435	192233	בן הזית	1			בוגר	גדול	בן עירייה	156	20	8	3.15
159	159	אורן קנרי	Pinus canariensis	7	675503	192309	בן הזית	6			בוגר	גדול	בן עירייה	157	30	2.5	3.2
160	160	חרוב מצוי	Ceratalonia silqua	7	675564	192299	בן הזית	1	92	1917?	בר	גדול	בן עירייה	158	7	6	2.5
161	161	אקליפטוס המקור	Euacalyptus camaldulensis	7	675532	192239	בית עלמן בן הזית	1	92	1917?	בוגר	גדול	בן עירייה	159	30	15	5.4
162	162	אלון חתבור	Quercus ithaburensis	7	675537	192268	בית עלמן בן הזית	1			בר	גדול	בן עירייה	160	8	4	1.4
163	163	אורן בחיפה	Pinus brutia	7	675523	192278	בית עלמן בן הזית	1			בוגר	גדול	בן עירייה	161	25	7	1.9
164	164	אורן קנרי	Pinus canariensis	7	675548	192285	בן הזית	50	50 - 60	שנת ה-50	בוגר	גדול	בן עירייה	162	25	3	1.8

מתוך 'סקר עצים ייחודיים בעיר כפר-סבא' מטעם עיריית כפר-סבא, סוקר : ניר מעוז, פברואר 2010

5.8 הצמחייה באתר

כחלק מהכנת תיק התיעוד בוצעו מספר סיורים באתר בהם בוצע מיפוי צמחייה ותיעוד צילומי ע"י אדריכל נוף .
ב-2010 בוצע סקר עצים מטעם עיריית כפר-סבא "סקר עצים ייחודיים בעיר כפר-סבא" ע"י ניר מעוז. יש לבצע סקר אגרונומי מלא של כל הגן טרם כל פעולה בשטח.
המיפוי בקנה"מ 1:250 מצורף כנספח לתיק זה.

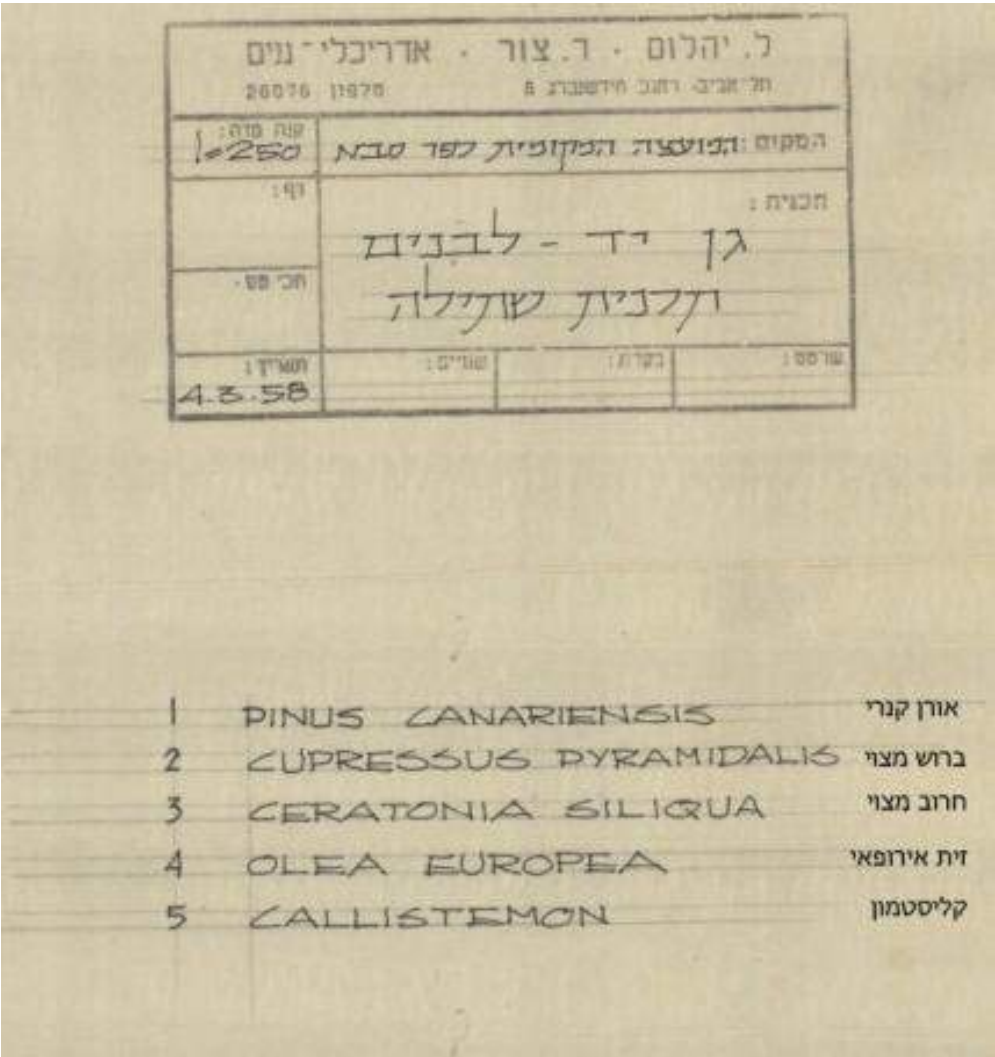

מקרא	
1 עופרית הכף	10 חורב מצוי
2 דבוקית מעוצה	11 פיקוס העדרות
3 אשחר רחב ענבים	12 ברדש מצוי צרפתי
4 כן עוזר סוככי	13 אורן הנרי
5 פיסוספורוס גלני	14 אורן ברזית
6 פיסוספורוס יפני	15 אורן הצנובר
7 עצבונית החורש	16 זית אירופי
8 לכננה מסגונית	17 פלפכו דומי אלה
9 דרנחה מאונת	18 דושינגמוניה
10 תערובת צמחים	19 מליסטדן
11 קריסה גדולת-פרחים	20 חות לבו
12 אספרג מתוצה	21 ברכיטון צפצפתי
13 ברניה מועלגת	22 אכמטו רחב-ענבים
14 קריסה גדולת-פרי	23 ער אציל
15 כליין קיפח	24 דקל רובליני
16 בוגוויילאה נאה	25 מיני חדרים
17 וודים	26 אקליפטוס המקור
18 סריון קשה ענבים	27 ציקוס מדפול
19 הדס מצוי	
20 דיאסט דו-גוני	
21 ננדינה תרבותית	
22 אקליפה מאונת	
23 ענתיים	
24 אנכילון דק עוטפים	
25 ירקה קפחת	
26 גבול גשמי שחירה מקורי	
27 גבול שטח	

5.8 הצמחייה באתר

ההבדלים בין אזורי הגן השונים ניכרים לעין. להלן רשימות הצמחייה בתכנית המקורית של דן צור וליפא יהלום ושל גיל אפפל. רשימת הצמחייה בה עשה שימוש המתכנן גיל אפפל הינה אופיינית לנופי זיכרון ובתי עלמין בשנים האחרונות. עצי הברוש (טוטם או צריפי) הזקופים משדרים ממלכתיות וסדר משולבים עם צמחייה פורמלית הדורשת אחזקה גבוהה של גיזום והשקייה. בין המינים בולט הציקס המופשל וציפור גן העדן (סטרליציית המלכה). ספק אם צור ויהלום היו בוחרים להשתמש בצמחייה זו. מכריו של דן מעידים כי לא אהב את הפיתוח החדש בחזית הגן. רשימת הצמחייה של צור ויהלום בתכנון המקורי כללה את העצים הבאים: אורן קנרי, ברוש מצוי, חרוב מצוי, זית אירופאי וקליסטמון הנצרים. ברשימת צמחיית הכיסוי ניתן למצוא: מיני ורדים (התנוונו עם השנים), אספרג מנוצה, דורנתה מצויה, מלוליקה איזמלנית, הדס מצוי, קריסה גדולת-פרי ופיטוספורום גלוני הקיימים בגן עד היום.

מקרא לתוכנית צימחיה				
עצים				
סימן	שם	מיכר	מרחק	כמות
א	ברוש טוטם-50%מגוון, 50% ירוק	1.5 מ' גובה	כמסומן	32 יח'
ב	ציקס מופשל	60 ליטר	כמסומן	26 יח'
ג	דקל רוביליני	60 ליטר	כמסומן	16 יח'
ד	דקל קנרי	60 ליטר	כמסומן	3 יח'
ה	אורן סלע	2" #	כמסומן	6 יח'
שיזים				
סימן	שם	מיכר	מרחק	כמות
1	ורדים-מינים שונים	4 ליטר	75 ס"מ	600 יח'
2	ננדינה תרבותית	10 ליטר	75 ס"מ	350 יח'
3	במבוק ננסי מגוון	10 ליטר	75 ס"מ	200 יח'
4	אקליפה מזאיקה	10 ליטר	75 ס"מ	120 יח'
5	ציפור גן עדן	10 ליטר	75 ס"מ	130 יח'
6	פיטוספורום ננסי מגוון	10 ליטר	75 ס"מ	90 יח'
7	דיאנטה מגוונת	4 ליטר	75 ס"מ	280 יח'
8	אספרג מאירי	4 ליטר	75 ס"מ	80 יח'
9	רוסקוס	4 ליטר	75 ס"מ	120 יח'
10	ריאז דו גוני	4 ליטר	75 ס"מ	160 יח'
11	ביצן אדום	4 ליטר	75 ס"מ	80 יח'
12	פרחי עונה	גביע	30 ס"מ	400 יח'
דשא דרבן		650 מ"ר		

מתוך: תכנית השתילה המקורית של דן צור וליפא יהלום. מקור: נ.א אדריכלות נוף בע"מ, תכנית צמחייה – חזית גן הזיכרון כפ"ס

5.8.1 - הצמחייה באתר - מצב השתמרות

בין מגוון הצמחים בגן, ניתן להבחין בעצים בוגרים ומרשימים ולצידם עצים מנוונים שתנאי האור והסביבה לא הטיבו עמם. עם גדילת העצים אזורים רבים הפכו למוצלים ובהם נשתלו שיחים הזקוקים לקרינת שמש ישירה או עצים הניטעו בצפיפות שאינה מאפשרת התפתחות.

אלמוגן רחב- עלים מנוון.

אחד מעצי הפיקוסים הוותיקים בלב הגן.

מקבץ עצי אורן. ברקע בית העלמין ושטח המחסנים.

5.8.1 - הצמחייה באתר - מצב השתמרות

גדמי עץ מאחורי קיר האנדרטה.

עצי אורן קנרי גדולים ומרשימים

שטח 'הפרדס'. בין עצי ההדר נטעו עצים שהועתקו משטחי גני הילדים הסמוכים.

דורנתה מצויה מגוונת, בדומה למרבית השיחים מחסור באור בגלל צל הצצים מוביל להתנוונות

עצי הדר בגבול שטח המחשנים

שיחי ורדים המחליפים את מיני הורדים המקוריים שהתנוונו עם השנים

שורשי הפיקוס שנחשפו במהלך עבודות הפיתוח על בריכת הנוי

עמוד 65	צור וולף אדריכלי נוף zur wolf landscape architects	תאריך אוגוסט 2017	פרק 5 - תיאור מצב קיים	תיעוד הגן דן צור-ליאור וולף אדריכלי נוף בע"מ טל: 09-9510020 OFFICE@ZUR-WOLF.COM	גן הזיכרון אדריכל נוף ליפא יהלום אדריכל נוף דן צור	
--------------------	---	------------------------------	-------------------------------	--	---	--

5.8.2 - הצמחייה באתר - מסורת נטיעות ע"י אחמ"ם

מול שער הכניסה המוביל אל בית העלמין וחלקת מגורשי יפו, מחוקמים שני עצי זית הניטעו ע"י אחמ"ם בתולדות המדינה. אחד ע"י נשיא המדינה חיים הרצוג ב - 9.3.88 והשני ע"י שר הבטחון יצחק רבין ב- 18.9.89.

עמוד 66	צור וולף אדריכלי נוף zur wolf landscape architects	תאריך אוגוסט 2017	פרק פרק 5 - תיאור מצב קיים	תיעוד הגן דן צור-ליאור וולף אדריכלי נוף בע"מ טל: 09-9510020 OFFICE@ZUR-WOLF.COM	גן הזיכרון אדריכל נוף ליפא יהלום אדריכל נוף דן צור	
--------------------	---	------------------------------	---------------------------------------	--	---	--

6.1- הערכת האתר וסיכום

גן הזיכרון מהווה חלק חשוב ומשמעותי בעיר כפ"ס ובחיי התושבים. הגן בתכליתו כגן זיכרון מנציח את הנופלים תושבי העיר ומציב את ההיסטוריה רווית השכול שידעה כפ"ס מאז הקמתה במרכז העיר. לגן חשיבות היסטורית ותרבותית המהווה חלק מזהותה של העיר כפ"ס. מתכנני הגן, דן צור וליפא יהלום התאפיינו בקווי פיתוח צנועים וחכמים-שבילי עפר ופיסול האדמה באופן המשתלב במרקם העירוני ומקנה תחושה של גן שהיה שם תמיד. למרות שהוקם לפני עשרות שנים (שנות ה-50), הגן שומר על שלד צמחי ברור ויציב בזכות בחירת הצמחייה של צור ויהלום. הגן מספק מקום שהיה נעים ומוצל בלב המרקם הבנוי, מוקף בשכונות מגורים ומאפשר מעבר נוח בין האזורים השונים בעיר.

הגן הוא חלק ממערכת שטחים פתוחים המרשתים את עיר. יהלום וצור הטביעו חותם משמעותי בנוף הישראלי ובנופה של העיר כפ"ס בפרט כשלקחו חלק בגיבוש תכנית האב לעיר בשנות ה-70 לצד יוסף קולודני, אדריכל העיר דאז. יהלום וצור עסקו בהגדרת זהות בארץ ישראל והיו למייסדי אדריכלות הנוף בארץ.

העובדה שמקיף את בין העלמין הצבאי מעניקה לגן ייחוד רב. כמדי שנה, ביום הזיכרון, מאות תושבים פוקדים את הגן ומשתתפים בטקסי זיכרון. תושבי העיר, ראשיה, ילדי בתי-הספר והמשפחות השכולות צועדים אל הגן ממרכז ספיר. בחלקו הדרומי, הגבוה יותר מבחינה טופוגרפית, ממוקמת אנדרטה בדמות קיר אבן מעוגל ולצידו תוחב ברזל. אל מול הקיר, ברחבת הדשא, נערכים טקסי הזכרון מדי שנה.

הגן, שנחשב בעיני רבים מהתושבים לאחד מהמקומות החשובים בעיר, אינו זוכה לטיפול ראוי. אזורים בגן סובלים מהזנחה, חלק לא מבוטל מהצמחייה בגן מתנוונת בשל חוסר התאמה לתנאי האור או אינה זוכה לגיזום ולטיפול מתאימים. אבני גן נקברו מתחת לעפר, שבילי העפר נפגעו מסחף קרקע ובורות שנוצרו עם הזמן. מקטעי שבילים בגן עברו שחזורים מאולתרים או חיבור לפיתוח חדש ללא התאמה לקיים במקום הנמבחינה חומרית והן מבחינת צורנית. מיני הצמחייה השתנו במרוץ הזמן. אחד הגילויים המשמעותיים במהלך ביצוע תיק תיעוד זה, היה בנוגע למקורם של עצי הפיקוס המרשימים המהווים כיום לסמל ומוזהים כל כך עם כפר-סבא והגן. בתכנונם המקורי, צור ויהלום, לא נטעו עצי פיקוס בגן ואלו הגיעו מרחוב רוטשילד בעיר כאשר עבר שינויים ונאלצו להעתיק חלק מעצי הרחוב אל הגן. את עצי הפיקוס ברחוב רוטשילד נטעו ילדי בית הספר כחלק ממסורת נטעות בטו' בשבט. כיום, נוכחותם של עצי הפיקוס בגן נראית כחלק בלתי נפרד ממנו. אך לא כך הם פני הדברים בנוגע לשינויים אחרים שקרו בגן- חזית הגן מכיוון רחוב ויצמן עברה פיתוח בשנת 2006 בידי האדריכל נתי אפפל. פיתוח אשר דן צור לא אהב במיוחד וחשב, כמו רבים, שאינו תואם את הגן ואת אופיו. הפיתוח אינו משתלב עם שאר חלקי הגן מבחינת השימוש בחומרים, בצמחייה ובצורניות הבולטים בזרותם.

שינוי נוסף ומשמעותי בוצע באזור בריכת הנוי. בתכנון המקורי מים גלשו על קיר אבן אל בריכה רדודה, בשנתיים האחרונות בוצעו שינויים והבריכה הוקפה במעקה בטיחות והיא משמשת כבריכה אקולוגית. מרבית שטח הגן נותר כבתכנון המקורי. השבילים הראשיים, המדשאות הרחבות ומקבצי נטיעת העצים מגדירים חללים ואזורים שונים בגן כאשר לב הגן הוא ללא ספק אזור שדרת הפיקוסים והספסלים מתחתם. במספר אזורים בגן, קיימת צפיפות גבוהה של עצים, שעל אף גילם, אינם מצליחים להגיע למימדים הרצויים ולכן מומלץ לדלל את קבוצות העצים ולאפשר לקרני השמש להגיע אל הצמחייה מתחתם. את מיני השיחים הקיימים בגן, לא תמיד מצליחים לספק מופע מרשים ונכון יהיה להחליפם במינים עמידים יותר או לטפל בהם כראוי על מנת להשיב להם מראה חיוני יותר. **נדרש לבצע סקר עצים ע"י אגרונום מוסמך.**

בגן מספר ספסלי עץ ישנים, חלקם במצב רעוע שאינו תואם תקני נגישות. כדאי ונכון יהיה להחליפם בספסלים נגישים שישרתו את המשתמשים בהם ויתאימו בעיצובם הן לאופי הגן והן לצרכי המשתמשים כיום. מההיבט התרבותי- היסטורי הגן מספר את סיפורה של העיר החל מהקמתה ועד להיום. בבית העלמין הצבאי הסמוך לו נמצאת חלקת מגורשי יפו-תל אביב, אותם פליטים שהגיעו למושבה לאחר שגורשו בידי הטורקים ב-1917. עוד קבורים שם אלו שנפלו בקרבות מאז הקמת המושבה כפר-סבא.

הגן מקיף את בית העלמין הצבאי ומכאן חשיבותו הדתית.

בכל יום חולפים רבים מתושבי העיר בגן, בדרכם לגני הילדים, בטיול עם הכלב או בישיבה על הספסלים אחה"צ. בחלקו המערבי, בסמוך לשטח המחסנים, ממוקם אזור מתקני משחק לילדים המזמין פעילות שאיננה מזוהה עם זיכרון ושכול. אולם גם אזור זה אשר הוקם לפני שנים רבות, מוזנח ומיושן ואינו עונה לדרישות התושבים אשר מדירים רגליהם. עם זאת, קשה היה למצוא עדויות לפעילויות, אירועים או התכנסויות בעלות אופי שמח בגן בשאר חלקיו, אולי מפני שהוא משרה על השוהים בו תחושה של "יראת כבוד" כפי שתיארו וותיקי העיר בראיונות עמם. מכאן חשוב להבין את מעמדו של הגן ואת אופן תפישתו בעיני תושבי העיר כגן זיכרון, כזה המעמיד את נושא השכול וההנצחה במרכז העיר, לפני כל התערבות בו, פיתוח או הכנסת פרוגרמות חדשות שקשה לדעת כיצד יתקבלו בעיני המקומיים.

הגן מצריך פעולות שימור ושיקום, אך יש לעשות זאת ברגישות רבה התואמת את רוח המקום ואת מקומו כגן זיכרון.

6.2 – הערכת האתר והמלצות

גן הזיכרון, ובית העלמין הצבאי אותו הוא מקיף, הינו אתר בעל חשיבות היסטורית, דתית ותרבותית רבה. הוא מספר את סיפור הקמתה של העיר כפר-סבא ואת סיפור ההתיישבות היהודית בארץ ישראל. על אף שמדובר בגן נעים לשהייה, מוצל ונוח להליכה, הגן אינו פעיל כפי שיכול להיות. ישנה חשיבות עליונה בשימור הגן והעצים בו, אך עם זאת נדרש לשקמו על מנת שישרת את הקהילה באופן שייטיב עמה. לאחר ביצוע תיק תיעוד זה, להלן מספר המלצות תכנוניות היכולות לסייע להחייאת הגן והגדלת מגוון המשתמשים בו:

שלד הגן:

- נדרשים שיקום והנגשה של שבילים, אבני גן וספסלים.
- יש לשמור על קווי הפיתוח המקוריים של הגן ועל 'רוח המקום'
- חשוב לשמור על ריבוי כניסות ואפשרות מעבר בגן בכל שעות היממה לכלל הציבור.
- שטחו הדרום מערבי של הגן, הגובל בגני הילדים, מהווה פוטנציאל להחייאתו- שטח המחסנים שפונה, שטח הפרדס ואזור מתקני המשחק וסביבתם.
- מומלץ לתכנן מחדש את אזור מתקני המשחקים, להוסיף מקומות שהייה מוצלים ומתקני משחק העומדים בתקן.
- שטח המחסנים שפונה יכול לשמש להכנסת פרוגרמות חדשות לגן, פינות ישיבה לקבוצות ואזורי משחק.
- ניתן למקם מבנה שירותים.

צמחייה:

- יש לבצע סקר עצים מלא ע"י אגרונום מוסמך
- יש לשמר עצים בוגרים והיסטוריים ולהימנע מכל עבודות פיתוח שעשויות לפגוע בהם.
- יש לגזום צמחייה צפופה-שיחים וצמחי כיסוי
- יש לדלל עצים צפופים שאינם זוכים לתנאי אור המאפשרים גדילה- שורת הברושים בגבול הדרומי, שורת עצי האורן בגבול הפרדס
- יש להחליף מיני שיחים מנוונים במינים עמידים תוך התייחסות לתנאי האור הקיימים. מומלץ להשתמש בצמחיית צל מתחת לעצים.
- יש לשמר ולחזק מינים היסטוריים של שיחים ועצים עמידים, בעדיפות למינים שאינם דורשים השקייה מרובה.
- נדרש לבצע טיפול ואחזקה שוטפים על מנת לשמור על שלד ירוק חיוני לאורך שנים.
- יש לעקור גדמי עצים, ועצים שלא נקלטו בהעתקה.

הסקר בוצע ע"י משרד אדריכלות נוף דן צור- ליאור וולף אדריכלי נוף בע"מ באפריל 2017. המשרד נוסד ב1953 ע"י אדריכלי הנוף ליפא יהלום ודן צור, מתכנני גן הזיכרון בכפר-סבא. המשרד עוסק למעלה משישים שנה בתכנון נופי הארץ ומתעסק במגוון רחב של תחומי תכנון: תכניות מתאר, גנים לאומיים, פארקים וגנים עירוניים, מוסדות להשכלה גבוהה, פרויקטים תחבורתיים, שכונות מגורים ועוד. בעבודותיו, פועל המשרד לפי חזונו של ליפא יהלום ודן צור, מתוך אהבתם הרבה לאדמת הארץ ואל הרוח האנושית. אל נוף מעשה ידי אדם.

גן הזיכרון אדריכל נוף ליפא יהלום אדריכל נוף דן צור	תיעוד הגן דן צור-ליאור וולף אדריכלי נוף בע"מ טל: 09-9510020 OFFICE@ZUR-WOLF.COM	פרק 6 – הערכת האתר, סיכום והמלצות	תאריך אוגוסט 2017	צור וולף אדריכלי נוף zur wolf landscape architects	עמוד 68
--	--	-----------------------------------	----------------------	---	------------

אתרי אינטרנט:

מערכת GIS, עיריית כפר-סבא, אגף ההנדסה

אתר מוזיאון כפר-סבא

אתר יד לבנים כפ"ס

אתר חיל התותחנים ועמותת יד התותחנים

ספרים:

"אלפיים שנה בכפר-סבא", יוסף קולודני, הוצאת עיריית כפ"ס

"תבנית נוף, הגנים של ליפא יהלום ודן צור", בעריכת נורית ליסובסקי ודיאנה דולב, הוצאת בבל, 2012

"עיר לחיות בה", מרדכי נאור, כפ"ס בת 100, הוצאת משרד הביטחון, 2002

"כפר-סבא", שלמה אנג'ל 1973, הוצאת עיריית כפ"ס

ארכיונים ומוזיאונים:

ארכיון כפר-סבא

ארכיון עזריאלי לאדריכלות: אוסף ליפא יהלום ודן צור אדריכלי נוף

מוזיאון כפי"ס

חשמים:

סקר מבנים ואתרים היסטוריים-כפר-טבא- אתר מס' 9- גן הזיכרון, אמנון בר אור- אדריכלים בע"מ

סקר עצים ייחודיים בעיר כפר-סבא, מחלקת גנים ונוף, 2010

צילומים:

כל הצילומים צולמו ע"י משרד אדריכלי נוף דן צור- ליאור וולף בע"מ אלא אם צויין אחרת.

"אז ועכשיו", תערוכת צילומים של יובל נדל

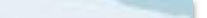
תמונת השער - צולמה בנובמבר 2016

ראיונות:

יונל שרביט, גנן העיר בעבר

נועם גרשון, מוותיקי העיר כפ"ס

רינה רייס, מוותיקי העיר כפ"ס

תמונה 69		תאריך אוגוסט 2017	הפרק חקירות	תיעוד הגן דן צור-ליאור וולף אדריכלי נוף בע"מ טל: 09-9510020 OFFICE@ZUR-WOLF.COM	גן הויכרון אדריכל נוף ליפא יהלום אדריכל נוף דן צור	
------------------------	---	---------------------------------	---------------------------	---	---	---

נספחים

נספח א'- סקר מבנים ואתרים היסטוריים-כפר-סבא- אתר מס' 9- גן הזיכרון, אמנון בר אור- אדריכלים בע"מ
נספח ב'- סקר עצים ייחודיים בעיר כפר-סבא, מחלקת גנים ונוף, 2010
נספח ג'- מיפוי צמחייה- גן הזיכרון, 2016

70	עמוד	צור וולף אדריכלי נוף zur wolf landscape architects	תאריך אוגוסט 2017	הפרק נספחים	תיעוד הגן דן צור-ליאור וולף אדריכלי נוף בע"מ טל: 09-9510020 OFFICE@ZUR-WOLF.COM	גן הזיכרון אדריכל נוף ליפא יהלום אדריכל נוף דן צור	
----	------	---	----------------------	----------------	--	--	---

אמנון בר אור אדריכלים בע"מ סקר מבנים ואתרים היסטוריים כפר סבא
גן הזיכרון אתר מספר 9

סקר מבנים ואתרים היסטוריים

כרטיס אתר מס' 9 - גן הזיכרון

פרק א' – פרטים מזהים

1. זיהוי האתר

שם המבנה: גן הזיכרון

2. מיקום ופרטים נוספים

רחוב: ויצמן פינת העמק

גוש/חלקה: 6437/17-19, 69, 6435 / 14, 49

שנת הקמה: לפני 1946

3. טיפוס יעוד או שימוש

3.1 שימושי האתר: בית קברות, אתר הנצחה וגן ציבורי.

3.2 תיאור: אתר מיוחד המשלב בית קברות ובו חלקת מגורשי יפו אשר נפטרו במהלך הגלייתם, חלקה ובה קבורים ותיקי היישוב, ובית קברות צבאי ובו קברים מתקופת היישוב ועד היום הזה.

באתר אנדרטת זיכרון לחללי מערכות ישראל וגן ציבורי.

4. מרכיבי האתר

סוג המרכיב	מס' יחידה	מאפיינים בתוך האתר
() מבנה נוסף	1	<u>חלקת בית קברות צבאי</u> בחלקו הצפוני מערבי של האתר. במרכז חלקו הצפוני <u>חלקת מגורשי יפו וויתקי היישוב.</u>
(V) אובייקט	1	<u>אנדרטת הנצחה</u> בחלקו הדרומי של האתר.
(V) מרכיב נופי		<u>עצים ותיקים</u> רבים באתר, ביניהם עץ איקליפטוס ועץ אלון בצד המערבי של חלקת מגורשי יפו. שורת עצי ברזל בדופן המזרחית של האתר. עצי פיקוס השדרה עבותים במרכז האתר, עץ תות בחלקו המערבי של האתר.
() אחר טבעי או מלאכותי		פיתוח נוף מהשנים האחרונות.

אמנון בר אור אדריכלים בע"מ סקר מבנים ואתרים היסטוריים כפר סבא
גן הזיכרון אתר מספר 9

פרק ב' – היסטוריה

5. פרטים מזהים

מיקום היסטורי: שולים מזרחיים של המושבה כפר סבא

יעוד היסטורי: בית קברות

שימושים היסטוריים: בית קברות, אתר הנצחה וגן ציבורי.

6. תיאור מילולי של האתר, מאפייניו ותולדות התפתחותו:

בית הקברות הוקם בשוליים המזרחיים של המושבה כפר סבא ונמצאים בו קברים החל מהעשור הראשון של המאה העשרים עד ימינו. במרכז בית הקברות חלקת מגורשי יפו אשר נפטרו במהלך הגלייתם, רובם ממחלות. בחלקו הדרומי של האתר נבנתה אנדרטת הנצחה לנופלי מלחמת העצמאות. כלל האתר פותח ובחלקו הגדול גן ציבורי נאה. כל המרכיבים באתר שלובים יחד לא הפרדה ברורה בעזרת גדרות או אלמנטים דומים (פירוט נוסף בסעיף 9).

פרק ג' – תיאור פיסי

7. תיאור פיסי כללי:

שטח מגרש: כעשרים דונם בקירוב.

תיאור מילולי קצר של המצב הפיסי: הגן ובית הקברות מטופחים ולא ניכרות בהם בעיות פיזיות.

פרק ד': הערכת האתר

8. הערכת חשיבות:

סיווג השימור: אתר לשימור עם הגבלות מחמירות.

דרוג חשיבות כללית של האתר: לאומית.

9. ערך היסטורי תרבותי:

קשר להתפתחות היסטורית, כלכלית, פוליטית או תרבותית של חברה נתונה:

חלקת הקברים של ותיקי היישוב, ביניהם הקבר של אלכסנדר נורדשטיין אשר ביתו נסקר בסקר זה.

קשר לאירועים היסטוריים:

באתר מספר מרכיבים הקשורים למספר אירועים היסטוריים:

- חלקת הקברים של מגורשי יפו:
- בשנת 1917, הוצא צו ע'ותמני על ידי ג'מאל פחה הקובע כי כל יהודי ללא הבדל נתינות חייב לעזוב את יפו ותל אביב, זאת עקב כוונות האנגלים לכבוש את ארץ ישראל. כפר סבא ופתח תקווה היו חלק מנפת צפון בהם לא חלה הפקודה ועל כן הן היוו יעד הגירה. אל כפר סבא הגיעו כאלף פליטים והיישוב לא יכול היה לתת קורת גג למספר כה רב. הפליטים מצאו מקלט בחורשות ובמבנים מאולתרים כגון בתי חמר וסוכות מענפי איקליפטוסים. התנאים הקשים שבהם חיו הגולים הובילו למגיפות כינים ולמגיפת טיפס הבהרות אשר הפילה חללים

רבים. לאחר שמונה חודשי הגליה בוטל הצו והם חזרו לביתם. (מקורות לפרק זה: קתדרה, 120, שבעים שנה לכפר סבא).

- אנדרטת זיכרון לחללי מערכות ישראל ובית קברות צבאי.

ערך סמלי דתי: בית קברות אזרחי וצבאי.

ערך נופי: האתר הוא שילוב מעניין וייחודי של בית קברות, אתר הנצחה וגן ציבורי כאשר שלושת המרכיבים הללו מהווים מכלול אחד. באתר עצים ותיקים רבים, וביניהם עץ איקליפטוס בסמוך לקברי מגורשי יפו. (העץ נמצא בתצלום אוויר משנת 1946).

10. סיכום הערכת חשיבות האתר ומרכיביו

ערך האתר/ לאומית	מקומית	קהילית
ערך היסטורי	V	
ערך סמלי/דתי	V	
ערך נופי	V	

פרק ה': המלצות לשימור

13. המלצות ראשוניות:

()	<u>תיעוד המבנה</u> : ביצוע תיק תיעוד מלא על פי הנחיות המועצה לשימור אתרים הכולל: הרקע היסטורי, התפתחות האתר ושילובי הבנייה, חומר רקע אודות המתכננים ובעלי המבנה ההיסטורי. תיעוד המצב הפיזי הקיים ושחזור המצב המקורי בתוכניות חזיתות וחתכים הכוללים את הפרטים המקוריים של המבנה.
(V)	<u>תיעוד הגינה/צמחייה ההיסטורית</u> : ביצוע תיק תיעוד מלא על פי הנחיות המועצה לשימור אתרים הכולל: הרקע היסטורי, התפתחות האתר, חומר רקע אודות המתכננים והמבצע ובעלי האתר ההיסטורי. תיעוד המצב הפיזי הקיים ושחזור המצב המקורי של הגינה בתוכניות, ומבטים הכוללים את הפרטים המקוריים והצמחייה של האתר.
(V)	<u>שימור צמחייה</u> : מומלץ כי אגרונום / אדריכל נוף יתעד את הצמחייה לסוגיה וייתן הנחיות להמשך טיפול בה, לשם שמירתה והתפתחותה העתידית.
()	<u>תיעוד ראשוני של אתר המכיל מספר מרכיבים</u> : מטרת התיעוד הראשוני היא לקבוע דרגת חשיבות לשימור מבנים, חלקי מבנים, אלמנטים

	שונים וצמחייה באתר, זאת בכדי לקבוע את היקף ותוכן השימור בו. התיעוד הראשוני יכלול סקירה היסטורית, התפתחות ושילובי בנייה, צילומים ותכניות היסטוריות ומדידה כללית של המבנים באתר.
()	<u>בדיקה הנדסית</u> ביצוע סקר פיזי הנדסי על ידי מהנדס בניין לבדיקת מצב ההישתמרות של המבנה ולהציע אפשרויות לחיזוק והצלת המבנה.
	<u>הערה</u> : אין בכדי האמור לעייל לפטור את חובת התיעוד המלא של אתר.

14. המלצות פיזיות: האתר מטופח ולא ניכרים בו מפגעים פיזיים.

15. המלצות לשימור:

- שימור האתר הכולל את בית הקברות של ותיקי הישוב ומגורשי יפו, אתר ההנצחה וכלל העצים הותיקים.
- הצבת שילוט למבקרים באתר.

פרק ו': פרטי הסקר

16. הסוקר

שם הסוקר: אמנון בר אור אדריכלים בע"מ.

כתובת: רחוב אחד העם 9 תל אביב טלפון: 03-5163082

הכשרה מקצועית: אדריכל

17. הסקר:

תאריך הסקר: מאי – יולי 2006

מגורשי יפו בדרכים בעת תפילה . מקור: "70 שנה לכפר סבא" עמ' 110.

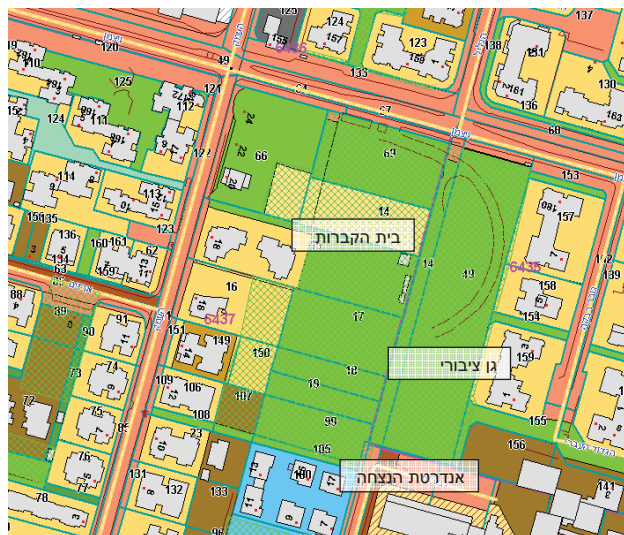
מגורשי יפו על מטלטליהם בדרך לראש העין , מקור: "כפר סבא תרס"ג – תשי"ג" עמ' 20.

מקורות:

אנגל שלמה, "70 שנה לכפר סבא", הוצאת עיריית כפר סבא תשל"ג.
קתדרה, גליון 120 יוני 2006

תצלום אוויר, 1946. בית הקברות במרכז התמונה. בחלקו המערבי עץ האיכליפטוס, על פי הצל ניתן להבחין בגודלו של העץ כבר בשנה זו.

מפת שימושי קרקע, מתוך אתר עיריית כפר סבא.

מגורשי יפו ותל אביב בכפר סבא. מקור: ארכיון דיזנגוף, פרקי זכרונות מן העבר הקרוב בצרוף תמונות, תל אביב, תרצ"א עמ' 60-61 (בתוך קתדרה, 120)

תמונה קבוצתית של כיתת בית ספר אשר הקימו המגורשים באחת החורשות.
מקור: "כפר סבא תרס"ג – תשי"ג" עמ' 20

קבוצת עצי פיקוס השדרה. בצד השמאלי של התמונה אנדרטת הזיכרון.

אנדרטת הזיכרון.

מבט כללי, הגן הציבורי ממזרח לבית הקברות. בקצה העליון של הגן נמצאת אנדרטת הזיכרון. בחלקה השמאלי של התמונה, ממול הבתים ישנה שדירת עצי ברוש. במרכז התמונה קבוצת עצי פיקוס השדרה.

הגן הציבורי ממזרח לבית הקברות. במרכז התמונה אנדרטת הזיכרון. שדירת עצי הברוש משמאל.

חלקת מגורשי יפו, מבט משדירת הברושים

חלקת מגורשי יפו, קברים ללא שם

חלקת מגורשי יפו וותיקים. מימין עץ האיכליפטוס.

שדרת עצי ברוש בכניסה לבית הקברות מכיוון מערב.

קבר אלכסנדר נורדשטין "אוהב אדמה וכובש שממת כפר סבא", 1948.

עץ אלון בבית הקברות

עץ תות ממערב לבית הקברות

קבר של ילד בן עשר שנפטר במהלך הגירוש מיפו, התרע"ח.

הקדמה

" כי האדם עץ השדה "(דברים כ' 19).

כפר סבא התברכה ב"יער טבע עירוני" הכולל מגוון עצים עשיר אשר ניטע עם השנים על ידי מקימי העיר, תושביה ופרנסיה. כמות העצים והשטחים הירוקים, הינם בשיעורים גבוהים, מעבר לסטנדרטים המוכרים במחוזותינו.

לחלק לא מבוטל מהעצים הותיקים שנטעו בעיר, יש משקל היסטורי רב בהתהוותה ובניינה של העיר כפר סבא. מאז הקמתה, ניתן למצוא קשר הדוק בין מקימיה ותושביה הראשונים של כפר סבא לבין העצים הותיקים הנטועים ברחבי העיר. לכל עץ סיפור משלו, השזור בבניינה של העיר. על מנת לשמר ולתעד את ההיסטוריה, הקשורה בעצים של כפר סבא, ביצעה המחלקה לגנים ונוף באגף לאיכות הסביבה, סקר עצים בוגרים ברחבי העיר. מטרת הסקר היתה לאתר ולתעד עצים בעלי ייחוד ומיוחדים, וזאת על מנת לשמרם ולטפחם כערכי טבע בעלי עניין.

העבודה מתייחסת בעיקר לעצים הנמצאים ברשות הרבים, שטחים פתוחים, גינות ציבוריות, שדרות ורחובות. העצים נבחנו עפ"י חשיבות בוטנית (מין נדיר, מין מיוחד באזור, עץ עתיק ועוד), חשיבות היסטורית (עץ הקשור בסיפור או אירוע מיוחד המהווה נקודת ציון בתקומתה של העיר). לצורך כך נגשו עורכי הסקר עם תושבים ותיקים, בעלי תפקידים בעירייה, חיפוש בארכיונים ועוד. ממצאי הסקר יפורסמו באתר העירוני וישמשו את נחלת הכלל, תושבים ותלמידים המעוניינים ללמוד על הנושא. המידע אף יתועד במערכת המיפוי העירונית (GIS).

מדיניותו של ראש העיר, **מר יהודה בן חמו** הינה לייצר באופן מסיבי את העיר. תפיסה זו הינה חלק מתהליך של **עיר מקיימת ובת קיימא**, מהלך, אשר הינו גם חלק מהמאמץ הגלובאלי להתמודדות עם תופעת ההתחממות של כדור הארץ, מאמץ שבו שותפה העיר כפר סבא, העיר הירוקה.

בדומה לעבודת שורשים שתלמידים עושים על משפחתם, יהיה זה יפה וחשוב אם התלמידים, במסגרת החינוך הסביבתי ולימוד על העיר כפר סבא, יערכו עבודות חקר על העצים הבוגרים בעיר. על ידי חקירת הנושא, יוכל התלמיד ללמוד על הקשר בין העיר, לבוניה של כפר סבא ותולדותיה. לימוד על הסביבה, על הטבע והצמחיה, אתרים בעיר, וערכים הקשורים לתקומתה של המדינה. על ידי כך גם נוכל לשמר את המורשת המקומית של העיר. אני פונה לכל מנהלי בתי הספר לחשוב על כך וממליץ לשלב את הנושא במסגרת התוכנית על כפר סבא עירי ועבודות חקר אחרות.

אני רוצה להודות לעורך הסקר **ניר מעוז** על העבודה מקיפה שעשה ולכל מי שסייע בידו. למנהל מח' גנים ונוף **אורן וולשטיין** ו**יונל שרביט** ולכל אנשי המחלקה אשר עושים כל השנה לטיפול ושימור העצים.

תודה מיוחדת לתושבים הותיקים אשר סייעו בהכנת הסקר והמפורטים בנספח התודות.

מאיר אלקיים

מנהל האגף לאיכות הסביבה

כפר סבא, פברואר 2010

אגף איכות הסביבה

מחלקת גנים ונוף

סקר עצים ייחודים בעיר כפר - סבא

"כימי העץ ימי עמי" ישעיהו ס"ה 22

פברואר 2010

כפר סבא הירוקה - הראשונה בשרון

www.kfar-saba.muni.il

יוזמות – תכנון וניהול סביבתי בע"מ

תודות

עבודה זו הוכנה בעזרתם וסיועם של אלו אשר נופי העיר והיער קרובים לליבם ובחפץ לב תרמו מזמנם, ידיעותיהם וזכרונותיהם.

מר מאיר אלקיים ראש אגף איכות סביבה ומר אורן וולשטיין מנהל מחלקת גנים ונוף, גב' ירדנה ויזנברג אשר החלה בתיעוד העצים הייחודים בעיר, מר יונל שרביט ממחלקת גנים ונוף, מר יזהר אוסטרובוסקי מוותיקי העיר מקור לא אכזב לתולדות העיר ונופיה, מר צבי ארואטי מורה ומחנך בעיר אשר נטע בתבונה עצים בכל מוסד בו לימד ולד"ר רפי חלפון שתרם מאוסף תמונותיו.

יבואו כולם על התודה והברכה.

צוות העבודה

ניר מעוז – סקירה ועריכה

ירון כהן – מיפוי וממ"ג

תוכן עניינים

1. רקע.....	5
2. מטרת העבודה.....	5
3. קריטריונים לעץ ייחודי.....	5
4. שיטת העבודה.....	6
5. מאפייני היער העירוני בכפר-סבא.....	8
6. הערכת גיל העצים.....	11
7. עצים ייחודים.....	13
7.1 עצים בעלי סיפור מיוחד.....	13
7.2 עצים בעלי מופע בולט.....	19
8. סיכום ממצאי הסקר.....	24

איורים ותרשימים

תרשים 1: אזורי הסקר.....	6
איור 1: מספר הפרטים של מיני העצים שתועדו בסקר.....	7
איור 2: מספר עצים לדונם באזורי הסקר.....	8
איור 3: התפלגות העצים בין השטחים הציבוריים השונים.....	8
תרשים 2: מיקום עצים ייחודים ברחבי העיר.....	9

1. רקע

בשנים האחרונות הולכת ומתפתחת גישה הרואה במכלול העצים המטופחים בעיר סוג של יער – יער עירוני. כמות העצים במרחב העירוני יכולה להגיע לעשרות אלפים ואף יותר ולכלול סוגים ומינים רבים של עצים חלקם ייחודיים. תרומתם של העצים לחיים העירוניים כוללת מגוון גדול של היבטים החל מן הפן החזותי ועד לשיפור איכות הסביבה העירונית.

העצים משמשים כקולטי פחמן דו חמצני באמצעות תהליך הפוטוסינתזה. עץ בוגר יכול לקלוט כ- 24 ק"ג בשנה ולפלוט כמות חמצן המספיקה לשני אנשים. עצים מהווים מסננים טבעיים למזהמים שונים וחלקיקים הן באוויר והן בקרקע וצילם תורם להורדת הטמפר' בסביבת המגורים ולהפחתת צריכת האנרגיה לקירור.

היער העירוני מהווה מקור בלתי נדלה לפעילות לימוד, הנאה וחקר בשל מגוון המינים מאזורים ביוגיאוגרפים שונים אשר מייצגים את השונות, היופי והמורכבות של עולם העצים.

בנוסף, העצים הינם חולייה המקשרת בין ההווה לביין ההיסטוריה ההתיישבותית והמורשת העירונית בהיותם עדות לפועלם של הדורות הקודמים וחלק ממרקם ההווה העירוני הקשור לאנשים, סיפורים ומאורעות בחיי הישוב.

2. מטרת העבודה

זיהוי ואפיון עצים ייחודים ברחבי העיר על מנת לשמרם ולטפחם במרקם העירוני תוך מתן דגש לערכיותם הסביבתית, הנופית, החינוכית וההיסטורית.

3. קריטריונים לעץ ייחודי

לאור המטרות שהוגדרו נבחרו מספר קריטריונים אשר קיומו של אחד מהם לפחות מהווה תנאי מספק לסיווגו של עץ כייחודי, להלן פירוט הקריטריונים:

- עצים בוגרים מעל 50 שנה** – עצים בעלי גוף מפותח וייחודיות חזותית.
- עצים נדירים** – מיני עצים ייחודים שאינם מצויים ברגיל במרחב העירוני. התייחסות הן לעצים תרבותיים והן לעצי בר מקומיים המהווים חלק מהפלורה של א"י.
- עצים היסטוריים** – עצים הממוקמים בסמוך לאתר או מבנה בעל חשיבות היסטורית, עצים אשר שימשו בעבר ובהווה כנקודת ציון עירונית, עצים בעלי קשר להיסטוריית הישוב.
- עצים בעלי סיפור מיוחד** – כל סיפור או תיאור מקרה מעניין הנוגע לעץ כלשהו.
- עצים סימליים** – עצים בעלי ערך מוסף כגון: נקודת מפגש, עץ בודד במרחב, מיקום חשוב וכד'.
- עצים פיסוליים** – עצים בעלי חזות ייחודית ובעלי תרומה ליצירת אווירה המתייחסת לצורת הגזע, מאפייני גוף ופריחה.

4. שיטת העבודה

נאסף חומר ממקורות מידע קיימים הכוללים: גורמים ואנשים בעלי ידע רלוונטי, עבודות קודמות ומידע מן הספרות. המידע כלל בעיקרו איתור מיקומם של עצים ייחודים וציון יחודו של העץ מבחינה היסטורית ובהיבטי מורשת.

לצורך הנוחיות חולקה העיר ל- 11 אזורים (ראו מפה..). אשר בכל אחד מהם בוצע סקר מפורט בכלל השטחים הציבוריים בתחומם עפ"י המאפיינים הבאים:

- רחובות – שדרות, פסי ירק, שטחי גינון לצדי דרכים, כיכרות
- גנים – גינות ציבוריות, חורשות, פארקים.
- מוסדות ציבור - מבנים היסטוריים, מוסדות חינוך, מרכזים עירוניים וכד'.
- מתקני תשתית – בריכות מים.
- שטחים פתוחים – שטחים לא מבונים בתחום העיר ובשוליה.

לצורך זיהוי מיני העצים נעשה שימוש בספרות מקצועית:

פינס. נ. 2008. עצי נוי בישראל.

פאהן. א., הלר. ד., אבישי. מ. 1998. מגדיר לצמחי התרבות בישראל. הוצאת הקיבוץ המאוחד.

עבור כל עץ הוכן "כרטיס עץ" על בסיס טופס נתוני עריכת סקר לעצים בוגרים בהוצאת משרד החקלאות ופיתוח הכפר. במקומות בהם אותרה קבוצת עצים נאספו נתונים מייצגים עבור פרטים מרשימים בלבד. הנתונים שנאספו הומרו לבסיס נתונים דיגטאלי ושולבו במערכת ממו"ג.

להלן תיאור מאפייני האזורים המופיעים בסקר:

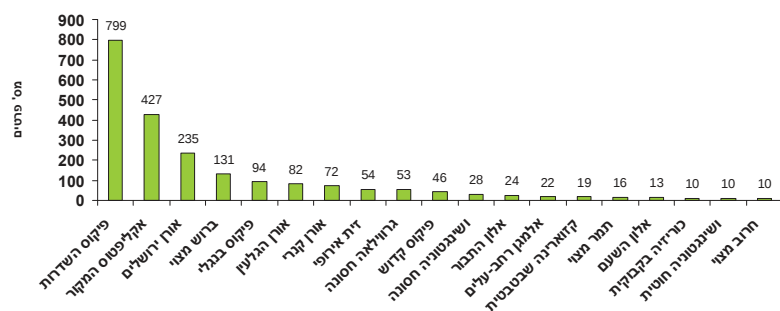
מס' אזור	גבולות האזור
1	מצפון: רח' ויצמן. מדרום: רח' הטייסים. ממערב: רח' טשרניחובסקי. ממזרח: רח' סוקולוב
2	מצפון: שד' בגין. מדרום: נתיב האבות. ממערב: כביש 4. ממזרח: רח' טשרניחובסקי
3	מצפון: רח' בן יהודה. מדרום: רח' ויצמן. ממערב: רח' טשרניחובסקי. ממזרח: רח' כצלסון
4	מצפון: רח' בן יהודה. דרום: מרח' הכרמל. ממערב: רח' כצלסון. ממזרח: רח' הגליל
5	מצפון: רח' גן מנשה. מדרום: שד' בגין. ממערב: כביש 4. ממזרח: רח' טשרניחובסקי
6	מצפון: רח' הכרמל. מדרום: רח' ארלוזורוב. ממערב: רח' סוקולוב. ממזרח: רח' רוטשילד/הגליל
7	מצפון: רח' ויצמן. מדרום: רח' הטייסים. ממערב: רח' רוטשילד. ממזרח: רח' נורדאו
8	מצפון: רח' ויצמן. מדרום: דרך 531. ממערב: רח' נורדאו. ממזרח: כביש 40
9	מצפון: רח' בן יהודה. מדרום: רח' ויצמן. ממערב: רח' הגליל. ממזרח: רח' התע"ש
10	מצפון: רח' בן יהודה. מדרום: רח' ויצמן. ממערב: רח' התע"ש. ממזרח: כביש 55
11	מצפון: רח' דבורה הנביאה. מדרום: רח' בן יהודה. ממערב: סמטת דיה. ממזרח: כביש 55

5. מאפייני היער העירוני בכפר-סבא

במסגרת הסקר תועדו כ- 2200 עצים ייחודים העונים על לפחות אחד הקריטריונים המוגדרים (ראה תרשים 2). עצים אלו נמצאו הן כפרטים בודדים והן כפרטים מקבוצה בעלת מאפיינים שונים – שדרה, חורשה, גינה. בהערכה גסה עפ"י ספירה מדגמית באזורים שונים מוערך מספר העצים במרחב הציבורי הכולל רחובות, גינות מטופלות ומוסדות בכ- 20,000 עצים.

העצים הבוגרים שתועדו ברחבי העיר (ראה איור 1) משתייכים ל- 56 מיני עצים מתוכם 11 מיני בר כגון: חרוב מצוי, אלון התבור, אדר סורי, אורן ירושלים, שיזף מצוי, אשחר רחב עלים ו- 42 מיני תרבות כגון: פיקוס, אקליפטוס, קזוארינה, גרווילאה הכוללים גם מיני מטע מסורתיים ביניהם זית, תמר ותאנה. המין הנפוץ ביותר במרחב הציבורי הנו פיקוס השדרות המהווה כ- 37% מכלל העצים הבוגרים בעיר. נטיעה של מיני פיקוס בהיקפים משמעותיים בעיר כפי"ס מתוארכת לשנים 1941 – 1942 תקופה בה החלה לפעול משתלה ייעודית בביה"ס אוסישקי (יזרר אוסטרובסקי מידע בע"פ). לפיכך גילם המשוער של עצי הפיקוס הגדולים כדוגמת אלו בשדרות הרצל ורוטשילד הנה כ- 70 שנים. אקליפטוס המקור מהווה כ- 20% מכלל העצים הבוגרים שתועדו ומצוי בעיקר בחורשות ותיקות ברחבי העיר (סווגו כגינה ציבורית) כגון: חורשת פסקל וחורשת דודאים.

מין נפוץ נוסף הנו אורן ירושלים מהווה כ- 11% מסך העצים הבוגרים שתועדו ונפוץ לרוב בגינות ציבוריות ובמוסדות (בעיקר בבתי ספר).

איור 1: מספר הפרטים של מיני העצים שתועדו בסקר

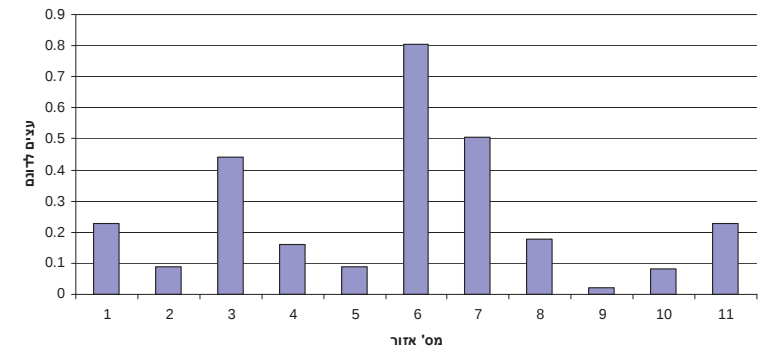
התפלגות העצים בין אזורי העבודה השונים מצביעה כצפוי על ממוצע גדול יותר ליחידת שטח בשכונות הוותיקות של העיר (ראה איור 2) כך למשל באזור 6 הכולל את בית העירייה מצאי העצים הבוגרים הנו הגדול ביותר יחסית לאזורים האחרים.

עיריית כפר סבא - האגף לאיכות הסביבה, מחלקת גנים ונוף

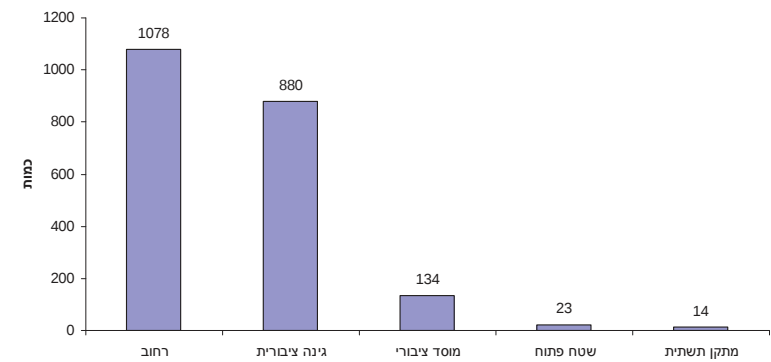
7

סקר עצים בוגרים - פברואר 2010

איור 2: מספר עצים לדונם באזורי הסקר.

מבחינת התפלגות מספר העצים בתחום השטחים הציבוריים השונים – רחובות, גינות וכד' נמצא המספר הגבוה ביותר בתחום הרחוב ולאחריו בתחום הגינות הציבוריות (ראה איור 3). למרות שלא נבחן ממוצע יחסי ליחידת שטח משום מאפייני הנטיעה השונים בשטחים ומשום היותם ישויות מרחביות שונות הרי שמספרם הגבוה של עצים בוגים ברחובות נובע מעדיפות לנטיעה בתחום בשנותיה הראשונות של העיר.

איור 3: התפלגות העצים בין השטחים הציבוריים השונים.

סקר עצים בוגים - פברואר 2010

6. הערכת גיל העצים

ככל הידוע כלל העצים הבוגרים שתועדו בסקר מקורם בתחילת ההתיישבות העברית בכפר – סבא. מן המקורות שנבחנו עולה כי בתחילת המאה הקודמת למן שנת 1903 בה יוסדה העיר לא היו בתחומה עצים ראויים לציון והנוף השולט לעת זו היה של בתת עשבוניים וחד שנתיים שהיוו אזור מרעה. יחד עם זאת לא מן הנמנע כי מספר פרטים של מיני בר כדוגמת אלון התבור, אשל הפרקים וחרוב מצוי התקיימו בשטח אך בשל ריחוקם ממרכז הישוב לא היוו נקודת ציון נופית ולפיכך נשכחו. נטיעות ראשונות בעיר החלו למטרות חקלאות ונוי בחלקות הפרטיות. עם צמחיית של העיר והתפשטותה אל השטח החקלאי נטמנו חלקן בנוף העירוני וכיום ניתן למצוא עצים שנותרו בתחומי הרחובות, המוסדות והגנים. האקליפטוס הנו אחד המינים הוותיקים בעיר בו נעשה שימוש. עצים ראשונים ניטעו ככל הידוע בחורשת פסקל (אוסישקין) החל משנת 1904 ובמרכז הישוב. שני עצי האקליפטוס ליד בניין העירייה המופיעים בסמל העיר נטעו בשנת 1906 ע"י יצחק שיינפין מראשוני המתיישבים (ראה תמונה 1), עצים נוספים מתקופה זו מצויים ברח' ויצמן (סמוך לשוק העירוני), באי תנועה ברח' יבנה ובבית הקברות לפליטי יפו אשר לעת פתיחתו ב-1917 כבר היה מצוי בו עץ האקליפטוס.

תמונה 1: עצי האקליפטוס שנטעו ע"י יצחק שיינפין

מרביתם של עצי האקליפטוס כמו גם עצי השקדייה שהיוו את הגידול החקלאי העיקרי בשנות ההתיישבות הראשונות נכרתו במהלך מלחמת העולם הראשונה כך שבשנת 1919 נותר מספר קטן ביותר של עצים בתחום העיר. שנות ה-20 וה-30 התאפיינו בנטיעתם של עצים בעלי מופע זקוף ועמודי כגון: ברוש מצוי, גרוולאה חסונה ומיני קזוארינה. עצים אלו שימשו כשוברי רוח לצורך

הגנה על פרחי ההדרים בפרדסים. פרטים מרשימים של עצי ברוש נותרו כבודדים ברחבי העיר. בשולי העיר בגבול השטחים החקלאים נותרו עדיין מספר שדרות ברושים, מרשימה במיוחד היא שדרה שנתרה בכניסה לנן מנשה בחלקה הצפון-מערבי של העיר. בשנים אלו נטעו גם עצי וושינגטוניה רבים בחלקות הפרטיות אשר כיום מצויים במרחב הציבורי: שדרה יפה נמצאת ברח'

תמונה 2: שדרת וושינגטוניות ברח' בן גוריון

בן גוריון (ראה תמונה 2) שנטעה ע"י משפ' דרויאן (1930 ~), ברח' התחיה שני פרטים שנטעו ע"י משפ' אוסטרובסקי (1930) ושלושה פרטים במרכז אהרוני (1926).

למן שנות ה-40 החלו בנטיעתם של מיני הפיקוס ברחבי העיר בשל היותם מהירי צימוח ובעלי נוף מצל (ראה תמונה 3). ראשוני העצים נטעו ברחובות הראשיים –

הרצל, ורוטשילד. שדרות נוספות נטעו ברחובות ראשיים במקביל להתפתחות העיר בעיקר במהלך

שנות ה-70 – רח' ששת הימים, רח' דב הזו ובן יהודה.

מיני האורנים החלו להיות נפוצים בעיר בשנות ה-50 עם הפיכתם לעצי ייעור עיקרים ע"י קק"ל. האורנים נטעו בד"כ כחורשות או כריכוזים קטנים, פרטים בוגרים ניתן למצוא בגן מנשה – אורן קנארי, אורן שחור, ואורן הגלעין (1936), בית האבן – אורן קנארי (ראה תמונה 4) ואורן ירושלים ובגן הזיכרון – אורן הגלעין.

ברחבי העיר ניתן למצוא מיני עצים בוגרים אחרים שלא נטעו באופן מכוון כגון: תמר וחרוב אשר כפי הנראה מקורם בגלעינים שהושלכו ע"י פועלי הפרדסים. שני עצי תמר בוגרים מצויים ברח'

גורדון (שנות ה-30), ברח' ויצמן 154 ובגן מנשה. עצי חרוב גדולים מצויים בגן הזיכרון (1917 ~) וליד הדואר ברח' התחיה. אלוני התבור הבוגרים המצויים בעיר – בית הקברות לחללי יפו, גן מלהיים, מרכז גלר ופנימיית הרצוג (ראה תמונה 5) – ככל הידוע מקורם אף הוא בהפצה אקראית כפי הנראה לא לפני 1920.

תמונה 5: אלון תבור פנימיית הרצוג

תמונה 3: עצי פיקוס משנות ה-40. (תמונה: ד"ר רפי חלפון)

תמונה 4: אורן קנארי בית האבן

7. עצים ייחודיים

7.1 עצים בעלי סיפור מיוחד

האקליפטוסים בבנין העירייה

שני עצי אקליפטוס המופיעים בסמל העיר. נטעו בשנת 1906 ע"י יצחק שיינפיין הקרוי "הנוטע הראשון" בכפר – סבא שאף ייסד משתלה לעצי אקליפטוס. אלפי שתילים הובאו מלוד ע"ג גמלים ונטעו ברחבי השטחים והחלקות. רובם של העצים מתקופה זו נכרתו ע"י התורכים בשלהי מלחמת העולם הראשונה. מסופר כי יצחק שיינפיין עצמו הגן בגופו על שני עצי האקליפטוס המצויים בחצר העירייה והצליח לסכל את כריתתם.

עצי ושינגטוניה רח' התחיה

שני עצים שניטעו ע"י משפ' אוסטרובסקי מראשונות המתיישבים. העצים נטעו לרגל הולדתו של הבן יזהר בשנת 1930.

חטיבת בינים אלון

בחצר חטיבת הביניים נטועים מיני עצים מיוחדים אשר אינם נפוצים ברחבי העיר כגון: אלון אנגלי, אלון השעם, אלון התבור וקיגיליה מנוצה. עצים אלו נטעו ע"י מר צבי ארועטי מורה ביה"ס אשר נטעם בשנת 1986.

גן מנשה

גן ייחודי על גבעה חולית צפונית לשכונת עליה. הגן הוקם על אדמה שנרכשה בשנות ה-20 של המאה הקודמת ע"י הברון פליקס דה מנשה מראשי הקהילה היהודית באלכסנדרה שבמצרים. המקום שימש כבסיס של ההגנה בשנות השלושים. הגן עצמו הוקם בשנת 1936 ע"י אדריכלי הנוף ליפא יהלום ויצחק קוטנר. במקום נטעו עשרות מיני צמחים ייחודיים שהובאו מאיטליה וממצרים ביניהם עצים רבים. מבין העצים ניתן למצוא פרטים מרשימים של אורן הגלעין, אורן קנארי, פיטולקה דו-ביתית, אלון הגלעין, טכסודיון דו-טורי, ברוש בכות וזית.

חורשת פסקל

חורשה ובה מאות עצי אקליפטוס אשר נטעו בימיה הראשונים של המושבה החל משנת 1904. מקימי החורשה יצחק שיינפיין והאגרונום פרץ פסקל עודדו את נטיעתם של העצים ע"י החלוצים הראשונים שהגיעו למושבה. החורשה שימשה כבית ארעי למאות מגורשי ת"א – יפו בזמן מלחמת העולם הראשונה. כיום מוכרת החורשה כ- "חורשת אוסישקין" משום סמיכותה לביה"ס היסודי הראשון בעיר, ע"ש אוסישקין.

אראקוריה רמה - העמק 10

שני עצים בני 71 שנה שנטעו ע"י אביהו יודפת ז"ל בט"ו בשבט שחל בשנת המצווה שלו. בכך הגשים את ערך הנתינה לעם ולמדינה שבא לידי ביטוי באותה תקופה בנטיעת עצים באדמת הארץ (עדי נבו בע"פ).

7.2 עצים בעלי מופע בולט

אקליפטוס המקור – עץ ממוצא אוסטרלי. מראשוני עצי הנוי שנטעו בתחילת ימי המושבה. העץ נפוץ במרחב הציבורי בעיר.

- חצר העירייה
- רח' ויצמן 154
- תל חי - יבנה
- יוחנן הסנדלר 11
- גן הזיכרון
- רח' רמח"ל 1
- רח' הטייסים
- חורשת דודאים

אקליפטוס לימוני – עץ ממוצא אוסטרלי בעל סות חלקה וייחודית. לעלי העץ ריח לימוני אופייני. העץ אינו נפוץ במרחב הציבורי בעיר.

- ביה"ס אושישקין
- שצ"פ סמטת חנני

אלון השעם – עץ מאזור אגן הים התיכון בעל גזע מרשים ופיסולי. משמש בתעשיית ייצור פקקי שעם לבקבוקי יין. אינו נפוץ במרחב הציבורי בעיר.

- גן ציבורי מרכז גלר
- חטיבת ביניים אלון
- חצר ביה"כ תפארת ישראל

אלון התבור – עץ בר מקומי בארץ ישראל. חורשים של אלון התבור אפיינו בעבר את אזור השרון, רובם הושמדו לצורך הסקה וניצול העצה. בד"כ מיוחסת כריתת העצים לתקופת השלטון התורכי בארץ אך קיימות דעות המייחסות את תחילת השמדת היער בשרון הדרומי לתקופת השלטון המצרי בשנות ה-30 של המאה ה-19 (קרשון 1982). חורשת אלונים מרשימה מימי התורכים נותרה באזור בריכת המים בכפר מלל, כפי הנראה זהו שריד של החורש הטבעי המקומי. בשטחים פתוחים בקירבת החורשה ניתן למצוא זרעים.

- גן מולהיים
- גן הזיכרון
- פנימיית הרצוג
- רח' הטייסים גבול כפ"ס כפר מלל

חרוב מצוי - עץ בר ארץ ישראל. בית הגידול האופייני הנו של חול מיוצב. נפוץ בשטחי פארק השרון אך אינו שכיח בקרקעות חמרה. אינו נפוץ במרחב הציבורי בעיר.

- רח' התחיה 7
- גן הזיכרון
- גינה ליד ביה"ס אושישקין

אשל הפרקים - עץ בר בארץ ממוצא סהרו-ערבי. מצוי בעיקר באזורי חולות. נדיר יחסית במרחב הציבורי בעיר.

- בית האבן
- ביה"ס אושישקין
- ויצמן 80

אלון הגלעין – עץ מאגן הים התיכון, ירוק עד. עץ נדיר שאינו נפוץ בשטחים ציבוריים בארץ.

- גן מנשה

אלון התולע – עץ בר בצפון הארץ. אינו נפוץ בשטחים ציבוריים במרחב העירוני.

- גן שלמה יפה

ברוש מצוי – עץ בר בארץ, אופייני לאגן מזרח הים התיכון. נפוץ מאוד כעץ גיטון כעץ שובר רוח בגבול פרדסים. שדרות יפות ופרטים בוגרים מראשית ההתישבות מצויות באזור השרון ומישור החוף אך הן הולכות ונעלמות בשל צרכי פיתוח עירוניים.

- שטח פתוח מזרחית לשכונת אליעזר
- שדרת ברושים גן מנשה
- רח' בית כנסת

ברוש בכות - עץ אשר מוצאו מסין שם נפוץ במקדשים בודהיסטים. נדיר יחסית בארץ ובד"כ אינו מצוי במרחב הציבורי.

- גן מנשה

אורן הגלעין – עץ מחט ממוצא ים תיכוני. נפוץ בעיקר בחורשות וגינות. הזרעים הנם הצנוברים המשמשים למאכל. נפוץ במרחב הציבורי בעיר.

- גן מנשה
- גן הזיכרון
- רח' גאולים
- הל"ה פינת אבן גבירול

אורן י"ם – עץ בר בארץ שבעבר כיסה אזורי הרים נרחבים, כיום נותרו חורשות מעטות בלבד של אוכלוסיית הבר. אחד העצים הנפוצים ביותר בייעור וגינון.

- חצר מפעל המים
- מוסד אונים
- רח' אבן גבירול 2
- בית האבן
- רח' אור 18

אורן קנרי – עץ מחט שמוצאו מן האיים הקנאריים. נפוץ מאוד בשימוש יערני בארץ.

- גן הזיכרון
- בית האבן

אראקוריה רמה – מוצאו מאיי נורפולק והוא נפוץ בדרום האוקיינוס השקט. בעל ענפים אופקיים היוצרים צורה חרוטית. מיני אראקוריה נמנים עם הקדומים שבין עצי המחט בעולם.

- העמק 10

ושינגטוניה – עץ מן האזורים המערביים של מכסיקו וארה"ב. נפוץ בשנות ה-30 של המאה ה-20 בעיקר כעץ שדרה.

- תל חי 69
- רח' התחיה
- גן יד לבנים
- פינס 4
- בן גוריון 45
- ויצמן 164
- בן גוריון פינת תל-חי

גרווילאה חסונה - עץ אוסטרלי. השימוש בו בארץ היה נפוץ בשנות ה-40 וה-50.

- פס ירק ליד ביה"ס ברנר
- חזית בניין העירייה
- שצ"פ סמטת חנני יוסף

דולב מזרחי – עץ בר בארץ המאפיין גדות נחלים בעיקר בגליל. בעל משך חיים ארוך של מאות שנים. העץ מגיע לגובה של עד 30 מטרים. שמו המקראי הוא כפי הנראה "ערמון" אשר כיום משויך לסוג אחר של עצים.

- ביה"ס גורדון

זית - עץ ממוצא ים תיכוני הנפוץ כגידול חקלאי בכל רחבי הארץ מזה אלפי שנים. מאריך ימים ובעל צורת גזע פיסולית וייחודית. מצוי במרחב הציבורי כעץ בודד פיסולי.

- רח' סולד 10
- המייסדים פינת עין-גדי
- גן מנשה
- גן המגינים
- רח' שפרינצק פינת כצלסון
- גן יד לבנים
- גן הגדני"ע

טכסדיון דו-טורי – מוצאו מדרום מזרח ארה"ב שם גדל בביצות. העץ שייך למשפחה בעלת סממנים פרימיטיביים אשר היתה נפוצה בעידנים קדומים.

- גן מנשה
- גן דוד רמז שכונת עלייה

ער אציל – עץ בר בארץ המאפיין את החורש הים-תיכוני. בד"כ בעל מופע שיחי. עליו הם עלי הדפנה המשמשים כתבלין.

- גן מנשה

פיטולקה דו-ביתית – עץ מאמריקה הדרומית. בעל נוף רחב ושורשים עבותים.

- גן מנשה

פיקוס – סוג המונה מספר מינים המהווים חלק נכבד מן היער העירוני באזור השרון ומישור החוף. הובאו לארץ בשנות ה-40 של המאה ה-20. מוצא העצים מן האזורים הטרופים והסובטרופים שבאסיה שם הם יוצרים את נופי יערות העד. נפוץ מאוד במרחב הציבורי בעיקר כעץ שדרה.

פיקוס השדרות

- רח' דוד אלעזר 7
- גן יד לבנים
- גן הזכרון
- רח' הרצל
- רח' רוטשילד
- גן התחיה

פיקוס בנגלי

- גרץ 7
- רח' גלר – ביה"ח הגריאטרי
- הכלנית 9
- גן אנטמן

פיקוס חלוד

- גן מנשה

פיקוס קדוש

- העבודה 11
- רח' תל חי

פיקוס מעוקם

- ארלוזורוב 30

צפצפה שחורה – עץ שמוצאו מהאזורים הממוזגים של חצי הכדור הצפוני. גדל לגובה רב. למרות שמהווה עץ נוי שכיח אינו נפוץ במרחב הציבורי בעיר.

- ויצמן 9

פלפלון בנות – עץ מאמריקה הטרופית. עמיד מאוד לתנאי יובש וחסכן בצריכת מים.

- קלישר 5

שיזף מצוי - עץ בר הנפוץ בכל הארץ. תפוצתו כוללת את האזור הסודאני והסהרו הערבי. במרחב העירוני מצוי בעיקר בשטחים פתוחים בלתי מטופלים ובשטחים חקלאיים שם לא נעקר בשל שורשו העמוק.

- שי"פ מצפון לשכונת עליה
- שי"פ בין הרחובות האילנות – קדומים

תות לבן – עץ תרבות שמוצאו מדרום מזרח אסיה. עליו משמש ים מאכל להאכלת טוואי המשי וכפי הנראה הוכנס לאזורנו עם התפתחות של תעשיית המשי בתקופה הביזנטית. העץ מפיק עצמו בשטחי בור בלתי מבוזגים.

- גן שלמה יפה

תמר – עץ מאזור אסיה והמזרח הקרוב. עדויות לגידולו קיימות כבר מימי קדם למן התקופה הכלכליתית. היווה גידול חשוב לאורך התקופות ההיסטוריות השונות.

- ויצמן 154
- תל חי 69
- גורדון 10
- גן מנשה

קיגליה מנוצה – עץ אפרקאי בעל פרי אופייני הדומה לכיכר לחם או נקניק. מכונה גם עץ הנקניקים. אינו נפוץ במרחב הציבורי.

- חטיבת בינים אלון

8. סיכום ממצאי הסקר

בטבלה 8.1 מפורטים כלל העצים שנבחנו במסגרת הסקר. בהמשך מופיע "כרטיס עץ" עבור כל אחד מן העצים.

[illegible]

Year	Month	Day	Time	Location	Event	Notes
1990	1	1	10:00	St. John's	Christmas Eve	First service
1990	1	2	10:00	St. John's	Christmas Eve	Second service
1990	1	3	10:00	St. John's	Christmas Eve	Third service
1990	1	4	10:00	St. John's	Christmas Eve	Fourth service
1990	1	5	10:00	St. John's	Christmas Eve	Fifth service
1990	1	6	10:00	St. John's	Christmas Eve	Sixth service
1990	1	7	10:00	St. John's	Christmas Eve	Seventh service
1990	1	8	10:00	St. John's	Christmas Eve	Eighth service
1990	1	9	10:00	St. John's	Christmas Eve	Ninth service
1990	1	10	10:00	St. John's	Christmas Eve	Tenth service
1990	1	11	10:00	St. John's	Christmas Eve	Eleventh service
1990	1	12	10:00	St. John's	Christmas Eve	Twelfth service
1990	1	13	10:00	St. John's	Christmas Eve	Thirteenth service
1990	1	14	10:00	St. John's	Christmas Eve	Fourteenth service
1990	1	15	10:00	St. John's	Christmas Eve	Fifteenth service
1990	1	16	10:00	St. John's	Christmas Eve	Sixteenth service
1990	1	17	10:00	St. John's	Christmas Eve	Seventeenth service
1990	1	18	10:00	St. John's	Christmas Eve	Eighteenth service
1990	1	19	10:00	St. John's	Christmas Eve	Nineteenth service
1990	1	20	10:00	St. John's	Christmas Eve	Twentieth service
1990	1	21	10:00	St. John's	Christmas Eve	Twenty-first service
1990	1	22	10:00	St. John's	Christmas Eve	Twenty-second service
1990	1	23	10:00	St. John's	Christmas Eve	Twenty-third service
1990	1	24	10:00	St. John's	Christmas Eve	Twenty-fourth service
1990	1	25	10:00	St. John's	Christmas Eve	Twenty-fifth service
1990	1	26	10:00	St. John's	Christmas Eve	Twenty-sixth service
1990	1	27	10:00	St. John's	Christmas Eve	Twenty-seventh service
1990	1	28	10:00	St. John's	Christmas Eve	Twenty-eighth service
1990	1	29	10:00	St. John's	Christmas Eve	Twenty-ninth service
1990	1	30	10:00	St. John's	Christmas Eve	Thirtieth service
1990	1	31	10:00	St. John's	Christmas Eve	Thirty-first service
1990	2	1	10:00	St. John's	Christmas Eve	Thirty-second service
1990	2	2	10:00	St. John's	Christmas Eve	Thirty-third service
1990	2	3	10:00	St. John's	Christmas Eve	Thirty-fourth service
1990	2	4	10:00	St. John's	Christmas Eve	Thirty-fifth service
1990	2	5	10:00	St. John's	Christmas Eve	Thirty-sixth service
1990	2	6	10:00	St. John's	Christmas Eve	Thirty-seventh service
1990	2	7	10:00	St. John's	Christmas Eve	Thirty-eighth service
1990	2	8	10:00	St. John's	Christmas Eve	Thirty-ninth service
1990	2	9	10:00	St. John's	Christmas Eve	Fortieth service
1990	2	10	10:00	St. John's	Christmas Eve	Forty-first service
1990	2	11	10:00	St. John's	Christmas Eve	Forty-second service
1990	2	12	10:00	St. John's	Christmas Eve	Forty-third service
1990	2	13	10:00	St. John's	Christmas Eve	Forty-fourth service
1990	2	14	10:00	St. John's	Christmas Eve	Forty-fifth service
1990	2	15	10:00	St. John's	Christmas Eve	Forty-sixth service
1990	2	16	10:00	St. John's	Christmas Eve	Forty-seventh service
1990	2	17	10:00	St. John's	Christmas Eve	Forty-eighth service
1990	2	18	10:00	St. John's	Christmas Eve	Forty-ninth service
1990	2	19	10:00	St. John's	Christmas Eve	Fiftieth service
1990	2	20	10:00	St. John's	Christmas Eve	Fifty-first service
1990	2	21	10:00	St. John's	Christmas Eve	Fifty-second service
1990	2	22	10:00	St. John's	Christmas Eve	Fifty-third service
1990	2	23	10:00	St. John's	Christmas Eve	Fifty-fourth service
1990	2	24	10:00	St. John's	Christmas Eve	Fifty-fifth service
1990	2	25	10:00	St. John's	Christmas Eve	Fifty-sixth service
1990	2	26	10:00	St. John's	Christmas Eve	Fifty-seventh service
1990	2	27	10:00	St. John's	Christmas Eve	Fifty-eighth service
1990	2	28	10:00	St. John's	Christmas Eve	Fifty-ninth service
1990	2	29	10:00	St. John's	Christmas Eve	Sixtieth service
1990	2	30	10:00	St. John's	Christmas Eve	Sixty-first service
1990	2	31	10:00	St. John's	Christmas Eve	Sixty-second service
1990	3	1	10:00	St. John's	Christmas Eve	Sixty-third service
1990	3	2	10:00	St. John's	Christmas Eve	Sixty-fourth service
1990	3	3	10:00	St. John's	Christmas Eve	Sixty-fifth service
1990	3	4	10:00	St. John's	Christmas Eve	Sixty-sixth service
1990	3	5	10:00	St. John's	Christmas Eve	Sixty-seventh service
1990	3	6	10:00	St. John's	Christmas Eve	Sixty-eighth service
1990	3	7	10:00	St. John's	Christmas Eve	Sixty-ninth service
1990	3	8	10:00	St. John's	Christmas Eve	Seventieth service
1990	3	9	10:00	St. John's	Christmas Eve	Seventy-first service
1990	3	10	10:00	St. John's	Christmas Eve	Seventy-second service
1990	3	11	10:00	St. John's	Christmas Eve	Seventy-third service
1990	3	12	10:00	St. John's	Christmas Eve	Seventy-fourth service
1990	3	13	10:00	St. John's	Christmas Eve	Seventy-fifth service
1990	3	14	10:00	St. John's	Christmas Eve	Seventy-sixth service
1990	3	15	10:00	St. John's	Christmas Eve	Seventy-seventh service
1990	3	16	10:00	St. John's	Christmas Eve	Seventy-eighth service
1990	3	17	10:00	St. John's	Christmas Eve	Seventy-ninth service
1990	3	18	10:00	St. John's	Christmas Eve	Eightieth service
1990	3	19	10:00	St. John's	Christmas Eve	Eighty-first service
1990	3	20	10:00	St. John's	Christmas Eve	Eighty-second service
1990	3	21	10:00	St. John's	Christmas Eve	Eighty-third service
1990	3	22	10:00	St. John's	Christmas Eve	Eighty-fourth service
1990	3	23	10:00	St. John's	Christmas Eve	Eighty-fifth service
1990	3	24	10:00	St. John's	Christmas Eve	Eighty-sixth service
1990	3	25	10:00	St. John's	Christmas Eve	Eighty-seventh service
1990	3	26	10:00	St. John's	Christmas Eve	Eighty-eighth service
1990	3	27	10:00	St. John's	Christmas Eve	Eighty-ninth service
1990	3	28	10:00	St. John's	Christmas Eve	Ninetieth service
1990	3	29	10:00	St. John's	Christmas Eve	Ninety-first service
1990	3	30	10:00	St. John's	Christmas Eve	Ninety-second service
1990	3	31	10:00	St. John's	Christmas Eve	Ninety-third service
1990	4	1	10:00	St. John's	Christmas Eve	Ninety-fourth service
1990	4	2	10:00	St. John's	Christmas Eve	Ninety-fifth service
1990	4	3	10:00	St. John's	Christmas Eve	Ninety-sixth service
1990	4	4	10:00	St. John's	Christmas Eve	Ninety-seventh service
1990	4	5	10:00	St. John's	Christmas Eve	Ninety-eighth service
1990	4	6	10:00	St. John's	Christmas Eve	Ninety-ninth service
1990	4	7	10:00	St. John's	Christmas Eve	One hundredth service

28

שם העץ: אורן הגלעין גיל העץ: שנת נטיעה : מיקום העץ: גן הזיכרון ג.צ: 192233/675435 מידע כללי:	מספר עצים באתר: 1 מס' זיהוי: 158 ייחודיות העץ: בוגר, גודל
	

שם העץ: אורן קנרי גיל העץ: שנת נטיעה : מיקום העץ: גן הזיכרון ג.צ: 192309/675503 מידע כללי:	מספר עצים באתר: 6 מס' זיהוי: 159 ייחודיות העץ: בוגר, גודל
	

שם העץ: חרוב מצוי גיל העץ: 80 – 90 שנה שנת נטיעה: 1917?	מספר עצים באתר: 1 מס' זיהוי: 160
מיקום העץ: גן הזיכרון נ.צ: 192299/675564	ייחודיות העץ: בר, גודל
מידע כללי:	

שם העץ: איקליפטוס המקור גיל העץ: 80 – 90 שנה שנת נטיעה: 1917?	מספר עצים באתר: 1 מס' זיהוי: 161
מיקום העץ: בית עלמין גן הזיכרון נ.צ: 192239/675532	ייחודיות העץ: בוגר, גודל
מידע כללי:	

שם העץ: אלון התבור גיל העץ: שנת נטיעה:	מספר עצים באתר: 1 מס' זיהוי: 162
מיקום העץ: בית עלמין גן הזיכרון נצ: 192268/675537	ייחודיות העץ: בר, גודל
מידע כללי:	

שם העץ: אורן ברוטיה גיל העץ: שנת נטיעה:	מספר עצים באתר: 1 מס' זיהוי: 163
מיקום העץ: בית עלמין גן הזיכרון נצ: 192278/675523	ייחודיות העץ: בוגר, גודל
מידע כללי:	

שם העץ: אורן קנרי גיל העץ: 50 – 60 שנה שנת נטיעה: שנות ה-50	מספר עצים באתר: 60 מס' זיהוי: 164
מיקום העץ: גן הזיכרון נ.צ: 192285/675548	ייחודיות העץ: בוגר, גודל
מידע כללי:	
	